

CAPUT III.

*Observationes quaedam, prout res
nova accidunt, & prout cor-
porum genera & sexus, &
ætates & tempora anni sunt.*

ATque hæc quidem penè
perpetua sunt. Quasdam
autem observationes desiderant
& novæ res, & corporum gene-
ra, & sexus & ætates, & tem-
pora anni. Nam neque ex
salubri loco in gravem, neque
ex gravi in salubrem transitus
satis tutus est. Ex salubri in
gravem prima hyeme, ex gra-
vi in eum qui salubris est, pri-
ma æstate transire melius est.

ANimadversis in genere omnibus quæ
circa cruditatem, cœlum, exer-
citationes, cibum, potionem, somnum,

vigiliam & id genus alia cū spectare, tum observare quemque oporteat, post hac CELSUS & de his ipsis paulò subtiliùs magisque particulatim disseret, & nova insuper capita junget, quorum pleraque comprehensis generibus affinia, alia aliena sunt, perquam tamen necessaria ad valetudinem curandam. Quorum simul omnium varios usus Autor ostendet, prout novæ res incident aut corpora, sexus, ætates atque tempestates anni ferent. Novæ res sunt, quæ extrinsecus corpori supra consuetudinem accidunt, quarum summa haberi ratio debet, ne temerè admissæ valetudinem convellant. Orsus autem CELSUS ab aëre est, ejus esse mutationem periculosam scribens, etiam tum quoque cū ex gravi transitus fit in salubrem. Cujus profectò rei causa censenda est innovata consuetudo, quæ nunquam non esse molesta naturæ solet, quatenus ab insuetis major passio corporibus semper ingeritur, ut contra asueta quia naturæ cognata sunt, haud ita validè nos afficiunt, eoque nomine consuetudo priscis illis philosophis quasi altera quædam natura putata est. Jam verò si juxta HIPPOCRATEM maxime mutationes corporis maxime morbos pariunt, quid non mutatus faciet aër qui perpetuò nobis circumfunditur, corpusque universum indefinenter ad suæ qualitatis

E 2

Novæ res
quæ di-
cantur.

Aëris
mutatio-
periculo-
sa.

Consue-
tudo su-
bitò mu-
tata, na-
turæ mo-
lesta est.

Consue-
tudo al-
tera na-
tura.

Hip.
Lib. 3.
Aph. 6.

indolem demutat, de sanis hæc intelligas, oportet. Nam contrà in malè valentibus plerumque quod consilium negat, necessitas extorquet. Nam si longa ægrotatio ægrum conficit, utique sub qua neque sanitas in propinquo, neque exitium est, sæpe ad convalescendum, peregrinum coelum non modò non grave, sed & necessarium est. Videtur hoc usus ipse docuisse in morbo comitiali, apoplexia, tabe, hydrope, quartana & id genus longioribus malis, quorum sanationi ferè plus opis solum mutatum quam medicamenta ferunt. Atque hæc teste etiam HIPPOCRATE loquor, qui *terram in omnibus morbis longis mutari oportere* in Epidemiis docuit. Ergo ita sentiendum est. Mutatam subito cum aliarum rerum tum aëris consuetudinem, sanis semper difficilem, agris ubi malum postulat, utilem, sine necessitate perniciosam esse. Quòd si ipsis jam valentibus aliqua necessitate coelum mutandum est, satius fuerit ab aëre frigido humidoque ad contrarium prima hyeme, & vicissim ab hoc ad illum prima æstate transire. Sic enim omnis intemperiei excessus optimè cavebitur. Cæterùm diu multumque super hoc loco meditatus nondum conjectura assequor, quidnam CELSUS sub gravis loci appellatione intelligat. Si pestiferum vult ut ipse hujus libri capi-

Hipp. 6.
Epid.

Quibus
tempori-
bus ad
quæ loca
migran-
dum sit.

DE SANIT. TUENDA. 107

te partim secundo ubi de crudo ructus agit, partim omnium postremo usurpavit, tolerabilis utcumque videatur sententia. Nam ad hunc locum commigrare (si ita res postulat) prima hyeme præstat, eundemque rursus prima æstate protinus relinquere. Nimirum calores maximum ad excitandam pestilentiam momentum habent. Certè ita *Julius Cæsar* in *Comment. de Bello Civili* gravis loci appellatione usus est. Videturque hæc ista locorum apud **CELSUM** distinctio ab ipso etiam **CICERONE** observata, qui sic *lib. 1. de fato* loquitur. *Inter locorum naturas quantum interst, videmus, alios esse salubres, alios pestilentes.* Atqui exoritur hinc nova statim difficultas de transitu gravis loci in salubrem, quem **CELSUS** periculosum esse decernit, quod profecto extra omnem fidem est, si quidem gravem reputes qui pesti sit oportunos. Nam hunc vitare ut nunquam periculosum, ita perpetuò necessarium est. eò quòd in hac lue (utique cum totius ambientis vitium sequitur) nullum neque optatius neque expeditius remedium ipsa sit fuga. Quin etiam ipse sibi repugnare **CELSUS** videretur qui sic aliàs loquitur. Pessimum ergo coelum est, quod ægrum facit, aded ut in id quoque genus quod natura pejus est, in hoc statu salubris

Pestiferentia: optimum remedium fuga.

mutatio fit. Fortè obscuritatem exue-
 oratio, si locum & salubrem & gravem
 æstimemus, elementarium aëris quali-
 tatum non totius substantiæ respectu,
 sic ut is salubris habeatur, qui siccus im-
 primis est, in calore frigoreque attem-
 peratus: Tum gravis sit, qui immodi-
 cè calet, & in altera primarum qualita-
 tum oppositione, plus justo humectus
 est. Ac sic quidem hæcenus tutior fo-
 ret ex uno loco ad alium ea transeundi
 ratio quam CELSUS proponit, nisi
 iterum hæc sermo claudicaret si quando
 gravem esse locum contingat ratione
 frigidi humidique excessus, quem lo-
 cum prima hyeme ingredi periculosum
 est, ex hoc quòd comprehensi climatis
 aër cum hyeme consimilis in qualitati-
 bus sit exuperantiæ. Quid veri in hac
 re sit, haud facile divinatu est, proin-
 nodum hunc si non explicasse, saltem
 ostendisse nobis sat erit. Tametsi id his
 difficultatibus supersit effugium. Si pe-
 riculum mutatiæ repente sedis per se in-
 telligas, non loci in quem transitur res-
 pectu, neque comparatis inter se noxis
 quæ ab auræ vitio & ejus insueto subit-
 oque occurssu oriuntur, sic ut qui ex
 gravi loco in salubrem transit, propter
 insuetudinem lædatur, etsi hunc fortè
 graviora pericula maneant sub eodem
 cœlo moratum.

Nequè verò ex multa fame nimia satietas, neque ex nimia satietate fames idonea est. Periclitaturque & qui semel & qui bis die cibum incontinenter contra consuetudinem assumit. Item neque ex nimio labore subitum otium neque ex nimio otio subitus labor sine gravi noxa est. Ergo cum quis mutare aliquid volet, paulatim debet assuescere.

¶ Sano ægroto positis aliis id interest, quòd illi virium, si quod est, magis paulatim, huic confertim dematur. Etenim qui morbo jam opprimitur, is moram in mutando vitio recusat: At quibus etiamnum sanitas morbusque in ambiguo sunt, eorum vitium tempus ut facit, sic etiam solvit. Quod fieri oportere sciendum est, ad excludendam novæ insolitæque rei molestiam. Ea verò molestia in ægrotantibus non tanti putatur, quanti morbi depellendæ necessitas, quæ magnitudine superpet eam quæ sub lenta mutatione est, securita-

Sano rec-
tius sen-
sim, æ-
groto af-
fatim vi-
tium adia-
mitur.

Confue-
tudo re-
pentè
mutata
fanis
obest.
Gal. 12
Merb.

Victus
subitò
novatus
nocet.

tem. Ergo fanis omnis consuetudinis subita mutatio contraria est, idque non solum, ut GALENUS Auctor est, quum præter naturam corpora afficiuntur, sed in ipso quoque ad naturalem statum reditu, quemadmodum in iis luculenter apparet, quibus antè vehementer refrigeratis, ac mox ad flammam properantibus, digiti manus præcipuæque circa unguium radices graviter dolent. Hanc naturæ molestiam non tantum qualitatum activarum repentinus occurfus, sed aliarum quoque rerum infrequens usus adfert. Nam ut à victu ordiar, ex longo piscium esu ad carnes, & à vini potu ad aquam aut cerevisiam difficilis est insolitus transitus. Itemque ex laborioso vitæ genere ad otium venire, aut contrà ab inertia ad negotia citò reverti naturæ grave est. Quod si istarum rerum quæ in loco usurpatæ non officiant, subita mutatio nocens est, quanto futura nocentior aliarum, quæ nunquam valetudini profunt, nimiam dico satietatem atque inediam, ex quibus hæc necessario alimento corpus privat, illa crudo infarcit. Quanti verò hæc incommoda sint, eorum exemplo discitur, qui plenum victus genus aliqua calamitate parco commutarunt, ut qui in castris aut obsessâ urbe omnibus antè defessi malis ac diutina fracti inedia, hincque protinus ad sum-

nam affluentiam rerum omnium reduci, difficillimis interdum morbis consumuntur. Jam quoque non solum peccatur ubi juxta inediam protinus fatietas est, sed ubi rectus etiam ordo in sumendo cibo negligitur. Sunt enim statim quidam ordinatque naturæ motus circa proprias actiones, sic ut unum quodque concoctionis organum semel de die cibo refici suetum, tantum ex hoc sibi in usum nutritionis reservet, ac suos intra sinus seu pretiosum quoddam *κειμήλιον* recondat, quantum abunde est ad proximi solitique cibatus ventura tempora. Videlicet ita longus usus unico pastui ventriculum assuefecit, ut si sapius hunc dapibus infarcias, vehementer in concoctionis munere sis offensurus, quatenus *solitus non est* (ut inquit HIPPOCRATES) *bis tumescere, aut bis cibos coquere*. Rursus quicumque prandere soliti, prandio se præter morem abstinant, naturæ vires infirmant ac corpus plus justo biliosum reddunt, quo fit ut Autore HIPPOCRATE, protinus male habeant, ac pigri ad quodvis opus fiant, quin & urinæ subinde his virides calidæque reddantur. cum ulata intus per inediam bile, alvi que durentur ficcato, & anadoseos vi & caloribus oleto *πικροχολοις* verò *ὀστέων* os amarescat, cardialgiæ accidant, oculi excaventur, tempora palpitent, extimæque corpo-

E 5.

Vicissitudo edendi muraturæ naturæ gravis.

Hipp. 2.
de vitia
acut.

Quæ noxia præter morem impransis accidant.

Hipp. 2.
V. c. acut.

ris frigescant. Atque his urgentibus propter omissum prandium symptomaticis, si coena succedet, Auctor HIPPOCRATES est, ne tum quidem mala leniri consueſſe, sed acidum ructari, præcordia gravitate, ventrem liquida dejectione exerceri. Terruit CELSUM vescendi modus ac vicissitudo repente

mutata. At nos non solum ista movere, sed & cibi mutatum genus debent. Nam permagni interest quo quisque cibo sit usus, & ad quod genus transeat. Nimirum, quibus edulis longo jam olim tempore corpus alitum est ea repente non absque periculo linquantur. Adhæc tutius semper à pravis ad meliora transitur, quæ tamen novatio adeo esse præceps potest, ut præstiterit solita mala retinuisse. Ex hoc enim incidit, ut qui pauperculi oleribus, leguminibus, radiculis & id genus prave notæ alimentis suam indes inopiam levant, nihil propter assuetudinem offendantur, idemque rursus ad splendidi viri mensam bona semel fortuna admissi, domesticum olus somnient, insolitosque rerum bonarum usus gravatè ferant. Atque hinc sciri potest, hoc istud mutatae in victu consuetudinis præceptum latissimè patère, neque in dictis tantummodo generibus locum sibi vindicare, verùm etiam in iis omnibus quæ corpori quoquomodo accidunt, ut

Non solum vescendi modus atque ordo, sed cibi etiã genus nocet repente mutatum. Pauperculi non offenduntur pravo cibo propter assuetudinem.

sunt somnus, vigilia, repletio, inantio, & quæ nominatim Autor posuit motus & quies. Nempe corpora laboribus insueta, quies repente excipiens multa cruditate aut plethora onerat. Rursus si exantlare gravissima opera protinus cœperint qui otio prius difflixiere, fieri planè nequit ut de vasorum vel obstructione vel diruptione non periclitentur. Ergò quò omnis noxa in commutato rerum comprehensarum usu caveretur, præceptum quoddam instar conclusionis ex commemoratis generibus collectæ **CELSUS** proponit, paulatim dicens assuescere quemque debere cùm mutare aliquid volet. Id verò, Doctore **HIPPOCRATE**, didicit, qui in **EPIDEMIIS** sic loquitur. *Contra-ria sensim adhibere oportet atque inter-quiescere. Tum 2. acutorum, idem evi-denter testatum reliquit, ubi præter so-litum impransos ita reficit. Vitato in-quit frigore, calore, labore, parcius solito cœnent, cibusque sit humentior, potus ne sit aquosus, neque minor quam ingestorum ratio postulat. Postridie par-ce prandeant, ut accessione paulatim crescente ad consuetudinem redeant.* Eandem mutandæ consuetudinis legem **GALENUS** quoque in obeundis laboribus secutus videtur, à levissimis iubens mo-tionibus semper auspiciandum esse, sen-simque eas adaugendas, dein diem

Motus &
quietis
subita
mutatio
periculo-
losa.

Hipp.
Lib. vi.
Epid.
Mutatio
omnis
paulatim
fienda
est.
Præter
solitum
impran-
si, quo-
modo
reficien-
di.

Gal.
Comm.
in lib. 6.
Epid.

Hipp.
lib. 2.
Aph. 51.

unum & item alterum interponendum,
& in otio versandum. Illud fateri jure
possumus, nihil penitus in propofita re
aut CELSUM aut GALENUM reperiffe,
quod non antè à vetuftiffimo Autore
HIPPOCRATE hoc Aphorifmo compre-
hensum fit. *Semel, multum & repente
vel vacuare, vel replere, vel calefacere
vel refrigerare, aut alio quovis modo
corpus movere periculofum est. Omne
enim nimium natura inimicum est:
Paulatim verò quod fit, id tutum est,
cum alias, tum maxime, ubi ab uno
ad aliud facienda mutatio est.*

OMnem etiam laborem fa-
cilius vel puer vel se-
nex, quam infuetus homo sus-
tinet. Atque ideo quoque
nimis otiosa vita utilis non
est, quia potest incidere labo-
ris necessitas.

¶ Multum cum omnibus in rebus,
tum in ferendo labore consuetudo po-
test. Ejus rei argumentum longè effi-
cacissimum est, quod cum pueri ac se-
nes propriæ naturæ ratione ad omnes
voluntarias actiones sint ineptiores, ado-

Pueri &
senes fa-
cilitum la-
borem
ferunt.

lescentes autem multò aptissimi, hos quo in-
 tamen insoliti labores frangant quos solito ju-
 illi modò huc assuerint susque deque venes
 ferunt. Nimirum ita sanè fit, ut otio- frangun-
 sis articuli musculique pigrescant at- tur.
 que (ut sic loquar) enerventur, labo- Inertia
 riosis verò diutina exercitatione mutuo- motionis
 que attritu durentur. Ac proin instru-
con- *menta*
sueta motio (Autore etiam GALENO) enervat,
non solùm minimè lassat, sed delectat labor firmat.
quoque, ut contrà si insolens est, pro- Gal. 5.
tinus tum displicet, tum fatigat. sanit.
 Denique quæso consuetudo non po- Consue-
 test, quæ non ad corporis modò cura- tudo ni-
 tionem, verumetiam ad fingendos ani- hil non
 mos ipsius instar naturæ est. Quare potest.
 hujus rei sedula observatio nescio quid *Γραμμ.*
 salubris doctrinæ ad vitam componen-
 dam adferat, scilicet ut quisque statim
 à teneris annis postergatis fortunæ lu-
 dibriis, animum adjungat, quæ duo ut
 & beare suum professorem, & decorare
 certò possunt, ita longiore usu hexin
 parere, & in ipsam transire naturam
 solent. Ut perquam sapienter FABIVS
 dixerit, *consultum esse ab initio statim
 optimis assuescere.*

SI quando tamen insuetus
 aliquis laboravit aut mul-
 to plus quàm solet, etiam

110 COMMENT.

is qui assuevit huic jejuniō,
dormiendum est multo magis
si etiam os amarum est, vel
oculi caligant aut venter per-
turbatur. Tum enim non dor-
miendum tantummodo jejuno
est, sed etiam in posterum
diem permanendum, nisi ci-
tò id quies sustulit. Quod si
factum est, surgere oportet,
& lentè paululum ambulare.
At si somni necessitas non
fuit, quia modicè magis ali-
quis laboravit, tamen in-
gredi aliquid eodem modo
debet.

Lassitu-
do quid. ¶ Symptoma quod succedere labo-
ribus solet, aut immodicis aut inusita-
tis lassitudo est (*νοτόν* Græci nominant)
calfactis scilicet supra justum articulis
& musculis, sicque nimium tum sicca-
tis tum excremento intra hæc attracto
præpeditis. Huic affectui siquid aliud
Lassitu-
dini
somnia
medetur. somnus opitulatur, non solùm, quia

DE SANIT. TUENDA. III

fessa labore membra quiete recreat, verum etiam quia arefacta humectat, rigidula emollit, impedita excrementis liberat. Ac primum ne illud quidem ab HIPPOCRATE dictum ratione caret.

Hip. lib. 2.
Aph. 48.

Ubi corpus laborare coeperit, quiete lassitudinem protinus levare. Quòd si id quies facit, quanto magis necesse est somnus faciat, qui sicuti cum illa ἀνάλογος est, ita ad isthæc omnia longè est efficacior.

Is namque in hunc usum nobis à natura tributus est, ut spiritus animales jugi à cerebro defluxu circa motionis voluntariæ munus insumpti rescicerentur. Id namque ex eo constat, quòd post gravia exercitia proclivitate quadam naturæ ultra cum ad somnum feramur tum altiùs dormiamus, sic ut præsentissimum contra pervigilia remedium in unico sæpe labore positum sit, quemadmodum HORATIUS hoc metro innuere visus est.

Somnus
cur a natura
tributus
animantibus sit.

Trans Tyberim nanto, somno quibus est opus alto Atque hæc à quiete fessis artibus commoditas accedit. Neque hac levior censeretur, quæ somni beneficio integritas concoctionis est. Dormientibus enim calor spiritusque vitalis inaufescit, atque intus circa munus concoctionis distinetur, quo fit ut omnia naturæ effluvia sistantur, meliusque subindè alteretur, quicquid in ventre ac primoribus venis crudine est alimenti; Quas sanè causas, nil mi-

Somnum labor conciliat.

Somnus quo modo concoctionem juvenet.

172. C O M M E N T.

rum si totius humectatio sequatur. Jam si quid motivis organis liquamenti aut crassioris humoris insedit, id quoque per hæc tempora tenuatur, subigitur, æquatur, & ad exhalandum fit idoneum, qui fructus (ut patet) omnis ab exaucto per somnum calore procedit. Ipse calor viribus jam tum omnibus expeditus, liberè agit, seseque agendo confirmat augetque, ad nulla amplius motionis organa distractus. Videlicet ut multa actione facultates voluntariæ minuuntur, ita naturales contrà invalescunt. Rursus ut hæc dormientibus validiùs, & vigilantibus seigniùs agunt, ita illæ è diverso per somnum magis feriantur, & vigilibus in assidua sunt functione. Porro dormiendum hic jejuno potiùs quàm saturo est, idque ne natura ad conficiendum ventriculi alimentum distracta, tardiùs resolvat, quod articulis musculisque lassitudinis affectum intulit. Neque verò hæc ipsa natura (quum in fatigatis supra proprias vires sit afflicta) satis commodè utrique vacabit officio, & concoquendo exceptum ventriculo alimentum, & æquando discutiendoque id excrementi, quod per vehementes labores ad organa motionis tractum, ibidem impigit. Quandoquidem insitus nobis calor (quem naturæ etiam nomine dignamur) admissis in ventrem epulis paulo minus omnis

Lassatis non est à cibo dormiendum.

Cibo in stomachum recepto, calor intero fertur.

DE SANIT. TUENDA. 113

ad ima penetralia corporis recedens, extrema deserit, suoque afflatu seu numine aliquo tutelari privat. In quibus tamen extremis cum lassitudinis affectus potissimum figatur, fieri ægrè potest, ut à cibo dormientibus quicquam fatigatio levetur. Ut somnus labore fessis nunquam est inutilis, ita tum demum salutaris habetur, ubi corpus natura calidum ac ficcum est, ut quod tanto liberaliori eget humectatione, quanto gravius semper labore offenditur. *Omnes enim ex siccoitate laborantibus somnus* (Authore GALENO) *maximè idoneus est*, sicut vigilia contrà apprimè inimica. Quare adductus CELSUS existimavit majore fiducia dormire à labore jejunum posse, si os amarum est, si oculi caligant, aut venter perturbatur. Indicant enim signa hæc cumulatam in vasis bilem inque ventriculi spatium effusam præ exercitationis nimietate fuisse, quæ nimietas non ægrè calidis ficcisque corporibus accidere solet. Ergo os amarescit, quoniam hujusmodi sapor bili flavæ proprius est, eumque ventriculus gulæ totique intus ori communis tunica meritò impartit. Oculi autem caligant, cum qui ex bile resolvitur halitus è stomacho ad caput subvolat ac falsis imaginibus visivos spiritus intus

Somnus
efficacis
utilis,
vigilia
inimica.

Gal. 7.
Meib.

Signa esse
fusa in
ventricu-
lum biliaris.

ludit. At alvus fusa redditur depresso ad intestina amaro excremento, quorum vim excretricem sua istud acrimonia provocat ac veluti stimulo suppungit. Sanè his apparentibus notis, neque lassitudinis affectu sub prima quiete discusso, non tantummodo jejunis (ait CELSUS) dormiendum est, sed in posterum quoque diem permanendum, ut omni ratione ac via corporis humectatio quærat. Quamquam tamen severitatem illam veterum in jejunando non usquequaque semper hîc oporteat sectari, quin potius modum aliquem propositis rebus adhibere, ne corpus immodicis siccatum laboribus, & nutrimenti subindè fluctuans inopia, non solàm nullum ex somno humectationis fructum percipiat, sed contra potius indè penitus tabescat. Cujus rei gravissimum Authorem habemus HIPPOCRATEM, quis sic ait. *Somni jejunum attenuant, humidum quod inest vacuantes.* Siquidem hac sola ratione corpus humectari ex somno contingit, quòd hoc durante ea quæ parum cocta ventri vasisque supersunt calor validius edomet, & in utiles succos partiumque nutrimenta felicius convertat. Id quod minimè futurum est corporibus supra modum inanibus: Nam tum deficiente venas sanguine, illa per

Hipp. Lib.
2. de diæta

DE SANIT. TUENDA. 115

Somnum excoqui immodiceque are-
 cere solent, ali humectarive non item.
 Quippe non alia via eos sæpe in ha-
 bitus symmetriam vindicamus, qui
 nimia carnis atque adipis mole onerantur,
 quàm somno à laboribus matutinis & ante cibum imperato. Ergo
 si extenuationis periculum ex hoc genere somni defessis corporibus impendet,
 fatiùs utique fuerit pauculum quid atque humidum priùs cœnare,
 ac tum demum somno se dare. Talis enim coena quia concoquitur faciliùs,
 haud æque diu naturæ operam distinet:
 Quia verò pleniùs humectat, meliùs quoque ariditatis per motiones contractæ vitium corrigit. Porro soluta per quietem lassitudine, surgere convenit ac lentè paululum ambulare,
 ut placida hac membrorum dimotione impacta ipsis superflua somnisque jam ope tenuata commodiùs exhalent.

Somnus
 jejunos
 extenuat.

COMMUNIA deinde omnibus sunt post fatigationem cibum sumpturis, ubi paulùm ambulaverunt, si balneum non est, calido loco vel in sole vel ad ignem

ungi atque sudare, si est, antè omnia in tepidario residere, deindè ubi paulum conquierunt, intrare & descendere in solium, tum multo oleo ungi, leniterque perfricari, iterum in solium descendere: Posthac os aqua calida fovere, deindè frigida. Balneum his fervens idoneum non est. Ergo si nimium alicui fatigato penè febris est, huic abundè est loco tepido demittere se inguinibus tenus in aquam calidam, cui paulum olei adjectum sit, deinde totum quidem corpus, maximè tamen eas partes quæ in aqua fuerunt, leniter perfricare ex oleo, cui vinum & paulum contriti salis sit adjectum.

¶ Omnibus exercitatione defessis humectatio salubris est. Ipsa (si sub otio ac somno arefactionis vitium non conquevit) unctionibus quoque ac temperatis balneis rectè quæritur. Magnas hæc ista vires ad levandas solandasque lassitudines sortita sunt. Nam solidis plus iusto siccatis salutarem madorem immitunt, durata emolliunt, tensa relaxant, ideoque ab omni dolore vindicant, tum quæcunque subcutaneis in locis coierunt tenuia ac fuliginosa excrementa foras per cutem exigunt, & proclivitatem somni qui paulò post cibum vehementer sit profuturus, inducunt. In quibus penè omnibus plus unctioe valere balneas intelligendum est. Cæterùm novisse oportet, hæc ista præsidia non nisi cibum sumpturis conducere, saturis verò cruditatis atque obstructionis causam præbere. Quamquamque ratione succos permovent habitumque corporis accendunt, eadem profectò & crudum alimentum huc è primis venis ante tempus pertrahunt. Quod incommodum ut effugeret HIPPOCRATES, eos lavatione prohibebat, qui non longo ante tempore vel ptisanæ cremorem sorpserant, vel quippiam biberant. Sed agedum fatigantium hominum curationem prosequamur. Ac primùm quidem deficiente balneo, non male conveniunt unctio atque sudor, illa ad

Balneæ
& unctio-
nes fati-
gatis uti-
les.

Balneæ
& unctio-
nis
saturis
officiunt

rigescentium tenfarumque partium emol-
 litionem, hic ad fumosi excrementi
 vacuationem accommodatior. Fieri ve-
 rò ista oportet in Sole aut ad ignem,
 ut horum ope illorum vis atque ener-
 gia juvetur. Sudores tamen non expe-
 dit esse effusissimos, ne quid secum
 benigni humoris exigant, quod cum
 nulli utile, tum perniciosum quoque
 defatigato est. Verùm si balneæ sup-
 petunt, non alienum erit & his etiam
 lassatos uti, ut quæ ad propositos sco-
 pos per omnia ferè sint unctione pot-
 tiores. Sed harum vires atque partes
 exponere operæ pretium est, ut constet
 quæ in singulis generibus animadversio
 necessaria fatigato sit. Ergo balnei par-
 tes, si quis curiosius æstimet, quinque
 apud antiquos scriptores reperire est.
 Ex his tepidarium prima erat, ædifi-
 cium concameratum omnique ex parte,
 ne quâ pateret, occlusum, ac ficcis ab
 igne redditus vaporibus calens. In hoc
 balneis usuri tantisper versabantur, do-
 nec habitus calore ascito rarefceret,
 idque ne imparati in calidum postea
 folium desilirent. Hoc enim errore
 horror movetur densatis subitaneo calo-
 re cutis spiraculis, actisque violenter
 per musculos acribus excrementis. Quæ
 incommoda facilè cavebuntur, si antè
 calentes undas æqualis per totum cor-
 pus calor diffundatur, cujus beneficio,

Balnei
 partes
 quinque.
 Prima.

DE SANIT. TUENDA. 119

materia vacuandæ liquefcere, cutis meatus pateferi, aspera lavigari, tenſaque laxari poſſint. Sequitur ſecunda balnei Secunda. pars priore ferè per omnia ſimilis, niſi impeniſius hæc fereret, eoque nomine *καλιδάριον* Græcis *καλιδάριον*, CELSO, CALIDARIUM, aliis LACONICUM appellata eſt, eratque ſudoribus fuſius evocandis dicata. GALENUS decimo Therapeutices, Tepidarii ac Lconici diſcrimina confundit, quoniam ſola ferè caloris intenſione ac remiſſione, non re ipſa diſſident. Succedit Tertia. his tertia pars, calentis ac dulcis aquæ lavacrum, aliàs folium appellatum, eratque vas aut cifterna calidis undis impleta. Ea non uno nomine juvat. Nam partibus ſi ficcatae ſunt utilem madorem impartit, ſi refrigeratae, aſcitiſſimo calore mediocritatem temperamenti reddit, adhæc excrementa vacuat, & ſomnum accerſit. Proxima lavacro piſcina frigida quarta balnei pars erat Quarta. iis potiſſimum corporibus ſubveniens, quorum intererat humorem balnei potiùs quærere, quàm caliditatem. Nam omnem intemperiem abigit à lavacro antè contractam, tum molem corporis denſat, ac veluti communit, quò minus externis injuriis fiat opportuna. Mox verò ipſa quoque naturæ virtus ab hac denſatione cutis invaleſcit, intrò pulſis, calore, ſanguine, ſpiritu, efficaciffimis

Quinta,

naturæ adminiculis. Quæ sanè causa est, quare eos cernamus, qui sese frigida decenter perluerunt, plus appetere, meliùs concoquere, ac minus fitire. Refrat ultima balnei pars, quæ tota movendis sudoribus erat destinata. Sic enim superflua ea meliùs exhalabant, quæ calor primo frigidæ appulsu intro fugatus, ac mox ab imo rursum corpore acceptis intus viribus emergens secum in habitum vexerat. Eliciebatur sudor partim quartæ balnei partis usu, partim multa veste univèrso corpori circumdata. Et quidem intra hæc omnis balnei administratio antiquitus erat, tametsi non idem omnium usus semper erat necessarius, sed suus cuique corporis affectioni proprius, peculiarem in singulis generibus observationem exigens: quemadmodum in ipsis quoque fatigatis fieri solitum est. Igitur his (Authore CELSO) non inutile tepidarium est, idque iis de causis quas proximè proposui. Hic ubi aliquantisper cunctatum est, intrare & descendere in solium convenit, quod sit aut temperatum aut mediocriter calens. Nam hoc & excrementa commodè vacuat, & partes labore siccitas humectat, & incensas grato refrigerio demulcet, idque aquæ in habitum ingressæ merito, quæ deposito ibidem adventitio calore quam mox ad naturam quæ refrigerans est,

Balneum
quomo-
do fati-
gatis ad-
minif-
trandum

DE SANIT. TUENDA. 111

est, redit. Fervens verò balneum fati-
 gatis adversissimum est. Scilicet hos in
 balneas deducimus non tam vacuatio-
 nis alicujus gratia, quàm ut emollia-
 tur ac madescat quicquid in corpore
 immoderatiùs exaruit. Proin qui sese
 ferventibus in balneis elixant, non so-
 lum his commoditatibus non fruuntur,
 sed nova etiam sibi mala consciscunt.
 Nempè corpus antè laboribus accensum
 extorretur, totaque undequaque den-
 tata cute nec madescere partes ab humore
 balnei possunt, nec excrementi quod
 intus later, quicquam emittere. Ete-
 nim nihilo segniùs aqua fervens, quàm
 frigida adstringit. Posthæc jam solio
 egressos hos non sine causa CELSUS
 ungit: Nam hoc modo, solida labore
 siccata madefiunt, & hiantia cutis spi-
 ramenta pinguetudine infarta fideliùs
 retinent, quicquid inter lavandum re-
 ceptæ fuerat in corpus aquæ. Tum
 autem perfricuisse etiam leviter corpus
 inter unguendum juvat, ut eò altiùs
 oleum in carnes demittatur, fructusque
 humectationis sit uberior. In quem
 finem vel secundò balneum repetere
 CELSUS non dubitavit. Peractis his
 fovendum os aqua primùm calida, dein
 frigida est, illa quidem ad præmunien-
 das fauces, ne successura mox frigida
 violentur, hac verò ad caput lavacro
 rarefactum contra ambientis injurias

Solium
 fervens
 fatigatis
 contra-
 rium.

Unctio
 fatigatis
 utilis.

Fatigatis
 os frigi-
 da à bal-
 neo fo-
 vendum.

F

durandum, ambo ad levandam ariditatis molestiam, quæ durante lotionè in ore contracta est, elatis nimirum eo ferventibus ab commoto sanguine vaporibus. Jam si fatigatis caloris siccitatisque vitium improbi labores adeò grande fecerint, & ejus rei causa tantum non febris sit, tum profectò aut folio calido penitus superfedendum est, aut iis id duntaxat partibus admovendum, quæ longius ab hepate cordeque absint. Quippe metus est ne si ferventis aquæ vis aut substantia præcordia attingat, febrem moveat. Rectius ergo tales, ut CELSUS præcipit, loco tepido in calidam aquam inguinibus tenus demittuntur: Quoque is humectationis fructus largior sit, non abs re & olei paulùm aquæ inditur: Sic enim humor & magis refrigerat, & diutius in membris inhærescit. Posthac corpus inungendum est, lenta pariter adhibita frictione, addendumque oleo salis momentum ut qua nimia licet calfactionis occasione lassitudinis affectus quàm maturimè solvatur. Consultò autem hîc frigida lavatio, quæ quarta balnei pars erat præteritur. Tum quòd fatigatis, adeò naturæ vires laborent, ut frigidum non sufferant, tum quòd balneo relaxatum corpus ac succis exinanitum, sed & plurima tenellæ carnis atque adipis portione privatum sit, ut

Frigida
lavatio
defatiga-
tis inuti-
lis.

DE SANIT. TUENDA. 123

hinc vitæ principia crudi frigidique elementis illapsu promptè feriantur. Sunt namque hæc ita pericula omnibus iis communia, quorum viscera, laboribus, inedia, vigilia, aut tabido aliquo affectu extenuata non sat muniminis retinere adversus irruentis frigidi vires. Quanquam tamen GALENUS satis confidenter ipsos etiam hecticos frigida lavarit, præstabilius esse ratus in frigida intemperiei discrimen eos conijcere quam in marasmm labi sinere. Quippe si in eum jam res rediit locum, ut ibidem, minima, periturus, qui sic laborat, æger videatur, nisi temeraria quoque via fuerit adjutus, deficient verò alia quæ salutem spondeant remedia, satius esse GALENUS putavit anceps auxilium experiri quam nullum, multaque in præcipiti periculo rectè fieri posse, alias omittenda. Ipse decimo Therapeutices in hunc ferè sensum loquitur. Quemadmodum hectica febre consumpti, ubi ad balneum accedunt, nisi in frigidam sint dimissi, nihil juvantur, ita gravissimè iterum offenduntur, si frigida vis aut substantia omnino integra ad viscera pertingat. Cæterum GALENI hæc medicatio ut non optimum, sic tamen secundum remediū genus adhibet, ipsaque adeo quoniam nihil aliud est quam præsentī malo aliis malis, sed minoribus remedia dare,

Hecticos
Galen.
cur in
frigidam
deduxerit.
Gal. 10.
Me. h.

non usquequaque fatigatis hominibus sectanda est, ut quibus hæc defunt, aut si sunt, uno (ut alias CELSUS ait) die finiuntur. Nares acutæ, collapsa tempora, oculi concavi, frigida aures, cutis circa frontem intenta, reliquaque monstrorum hecticorum species. Ac proin licitum quoque est cum levioribus tum securioribus auxiliis contractos ab labore ardores tollere. Jam quoque ut lassatis frigida post folium natatio, ita & fudor nocent. Exigitur enim per cutem, quicquid dulcium undarum lavacrum solidis immiserat.

Fatigatis
fudor
inutilis.

Posthæc omnibus fatigatis aptum est cibum sumere, eoque humido uti : aqua vel certè diluta potione esse contentos, maximeque ea quæ moveat urinam. Illud quoque nosse oportet, quòd ex labore sudanti frigida potio perniciosissima est, atque etiam (cum fudor se remisit) itinere fatigatis inutilis. A balneo quo-

que venientibus Asclepiades inutilem eam iudicavit. Quod in his verum est, quibus alvus facile nec tutò resolvitur, quique facilè inhorrescunt. Perpetuum in omnibus non est, cum potius naturale sit potione æstuantem stomachum refrigerari, frigentem calefieri. Quod ita præcipio, ut tamen fatear, ne ex hac quidem causa sudanti adhuc frigidum bibendum esse.

¶ Quibus succi præter modum accensi attenuatique sunt, maximum *Gal. 9.* *Meth.* iis (inquit GALENUS) remedium est, *Fatigatis* humidum nutrimentum, quare id *humec-* *tum nu-* *trimen-* *tum ido-* *neum.* fatigatis quoque commune est, quoniam plus æquo dissolvuntur, citò rescifici postulant: Quia verò debilitantur, cibo facilis concoctionis egent. Utrumlibet optimè humecto confit alimento, ut quod ad concoctionem

Fatigatis
quæ po-
tio con-
veniat.

fui non tantum ac si solidum effectus
exigit à natura roboris, nec tantum
moræ ad corporis nutritionem. Quæ
causa est, cur lassatis non modò ci-
bus humidus, sed & diluta potio con-
ducant. Etenim meraca etsi plus di-
luta nutrit, labore tamen accensis,
quia calet, inimica est. Aqua uti in-
trepidè possunt juvenes boni habitus
(*Academics* Græci dicunt) idque eo
semper confidentius, quo magis eam
potare soliti sunt. Cæteris diluta po-
cula aptiora sunt, ex aliquo genere vini
urinas moventis *διουρητικόν* Græci nomi-
nant. Hoc enim expeditè venas per-
meat, idèdque citiùs vacuatos reficit.
Adde quòd minus etiam calefacit ac
putria biliosaque succorum purgamenta
per urinas exigit. Porrò frigida ut im-
modicè lassatis perquam rarè prodest, sic
nunquam non pernitiōsa est iis, qui hanc
profluentibus etiamnum sudoribus bi-
bunt. Patefactis enim undique in cor-
pore meatibus, facillimè ad viscera
transit quicquid in ventrem crudæ po-
tionis inge- um est, sic ut hæc eadem ne
quicquam nativi caloris robore edomi-
ta fractaque primo statim impetu prin-
cipia vitæ perennesque illos naturæ fon-
tes imperat, omnia violenter sua qua-
litate percellens. Videtur hoc ipse quo-
que usus docuisse, quoties hepatis atque
lienis hinc violati occasione hydrops.

Frigida
potui da-
ta ex la-
bore fu-
dantibus
pernitio-
sa.

aut nervosorum corporum affectu convulsio, tremor, dyspnæa & similes morbi gignuntur. Porro itinere defessis etiam tum frigida nocet, cum sudor se remisit. Nam his diutina itatio vires attrivit, simileque veri est, multum carnis mollioris, adipis, sanguinis & ipsius denique genuini caloris perisse, quibus detractis præfidiis ventriculus, hepar, lienis, totaque precordia irruentis frigidi injuriis cedunt. At verò extra periculum sunt, qui balneas egressi, frigidam aquam finitis sudoribus hauriunt, utique si bona sunt corporis habitudine præditi, neque extenuatione affecti, neque senio debilitati, magisque si consuetudo non usquequaque reclamatur. Horum etenim visceribus maximi muniminis seu tutissimi præfidiis loco ipsa nativi caloris abundantia est, quæ sanè facit, ut non solum non noceat frigida, sed augendis naturæ viribus etiam vehementer inserviat, idque extincto penitus ardore, quem solum visceribus intulerat. Nimirum recreatæ hinc solidæ particule ipseque antè omnes ventriculus prætinus & accuratiùs alimentum concoquant, & promptiùs, si quæ putria in iis excrementa coièrunt, excludunt. Porrigere in loco frigidam cum sit expeditissimum artis medicæ gnaro, tum imperito difficillimum est, ut in proposi-

Itinere
fessis potus
frigidæ inu-
tilis.

Frigidam à
balneo haurire
non est
alienum.

ta re, ubi tantis aquæ dotibus tanta sunt quæ ex opposito respondeant vitia, quando hæc cum non oportet, aut ab iis quibus inutilis est hominibus bibitur. Nam si cruda putrisve materia venas habitumque obsidet, sic ut homo vel labores aggressus, vel lotus, itemque Solis ardoribus objectus illico inhorrescat, temperandum à frigida portione est, seu quæ obstructions venarum adauget, succosque malè coctos crudiores facit. Jam si tumor aliquis præter naturam (dempto erysipelate) aliquod viscerum exercet, nec tum quoque utilis esse frigida potest, quandoquidem hæc, ut HIPPOCRATES testatur, *frigida partiumque crassarum est, ob idque & ægrè concoquitur, & tarde permeat*, ut nihil mirum sit, si illas loco affecto materias altius implicet, & ad ferendam concoctionem faciat rebelliores, utique si tumore jecur aut lienis premitur, quibus præcipuè visceribus quia exilia vasa obtigere, à frigida negotium fieri, eodem Authore HIPPOCRATE disci potest. Addam his & tertium genus, quod jure tamen omnium esse primum oportuit, corporis scilicet totius aut partis alicujus principis imbecillitatem. Etenim quæcunque profutura semel frigida est, naturæ nostræ viribus inferior sit necesse est, ex quo aded fit, ut itinere fatigatis, gravi labore

Frigida
potui
quæ re-
clament.

Hip. lib. 1.
victus
acuto-
rum

Frigida
quibus
inutilis.

fractis, curis, vigilia, atque inedia confectis, diutina ægrotatione jactatis, decrepitis, infantibus, tum (si ad partes spectes) propter imbecillitatem ventriculo ad diarrhæam, hepatis ad hydropem, lieni ad schirrum, intestino ad colicos dolores, ac præcordiis ad dyspnæam propensis poculum frigidæ omnibus ex æquo inimicum sit. Siquidem hæc intrò semel per os demissa, aut à natura ut superetur, aut ut hanc ipsa protinus superet, necesse est. Ideoque si ventriculo quem hæc primum, intrat tenendi vis adeò sit imbecillis, ut quicquid assumptum est aliàs imperfectum, aliàs ne concoqui quidem cœptum, protinus diffuere per alvum sinat, quis dubitet hoc rerum statu frigidum obesse, tum quod partis infirmitatem sua qualitate adaugeat, tum quod nutantes in fluxum materias stricis superioribus ad anum impellat, præcipiteque. Scilicet frigiditatis est, corpora quibus incumbit, pressare ac velut manu stringere. Quomodo & medicamenta frigida supra pectus foris imposita, fluxionem sanguinis per tussim rejecti incitant, compressis nimium ab horum qualitate pulmonum vasibus. Porro ASCLEPIADES *inutilem à balneo frigidam* censuit. Quod, quamvis pleraque ejus viri præcepta secutus est CÆLLSUS, rectè tamen damnavit. Ne-

Frigida
alvo fu.
sæ ini-
mica.

que enim bibitæ aquæ periculum in ipso balneo, sed in corporis loti ineptitudine vertitur. Nam detractis modò enumeratis incommodis quid præstabilius, aut quid magis naturale est, quàm æstuantem stomachum gelida potione refrigerari. Scilicet mutatio omnis fit à contrario atque in contrarium. Et sunt etiam contraria remedia contrariorum. Æquè profectò ut naturale quoque fatebimur, frigentem stomachum calida potione juvari.

Solet etiam prodesse postvarium cibum frequentesque dilutas potiones, vomitus, & postero die longa quies, deinde modica exercitatio.

Alimentum tri-
bus de
causis
intus
compu-
tescit.

¶ Corruptionis ciborum tres sunt primæ seu generales differentiæ. Una fit per proprios ventriculi morbos. Altera à vitiosis, qui intus coierunt, humoribus. Tertia alimenti sequitur vitium, quoties in ejus quantitate qualitate aut vescendi modo delinquitur. Exuperantem quantitatem, ventriculi calor superando non est, quare protinus ab ea is superatur, æquè profectò ut ab immoderata lignorum copia flamma

Cibi copia im-
modica.

ignis tum obruitur tum etiam tota deletur. Inepta qualitas in excedente potissimum caliditate aut frigiditate, tum universæ substantiæ pravitate spectatur, quæ omnia ingenitum nobis calorem impediunt, quò minùs cibos possit suo robore edomare & in utiles succos alterando convertere: at in modo vescendi peccatur, si aut præpoltero ordine aut nimia varietate alimenta affluuntur. Quippe non potest concoctio non vitiari, quum facilia concoctu duris, pingua macris, ac laxantia adfringentibus postponuntur. Tum quæ nimium varia sunt fercula contrariisque inter se qualitatibus pugnantis, ventriculus neque arctè suis tunicis apprehendit neque pari concoctionis proportione alterat. Alia enim aliis citius, alia tardiùs conficiuntur, quæ promiscuè omnia inter se coëuntia mistaque, facillè computrescunt atque omnem concoctionis legem subvertunt. Ergo tribus hisce ventriculi noxis maximum promptissimumque remedium vomitus est, quo id quod naturæ incommodat, extra corpus elicitur. Nam si quod intus alimentum est, copia sui malè habet aut alioqui computruit, nullo certè modo melius succurritur. Nunquam enim prava malè pelluntur, sæpe bona haud tutò retinentur, quoniam periclitari hæc non

Cibi inepta qualitas.

Cibi sumendi ordo præpolterus, aut nimia varietas.

Vomitus corrupto intus alimento aut corrupto utilis.

expedit, ne nimio luxu ventriculi vim
 lacessant, neve caloris nostri destitu-
 ta afflatu, vitientur, ac sic tandem
 venarum excepta osculis, benignos
 etiam succos contaminent. Quæ de
 cibo diximus, eadem de simili quo-
 que potione intelligenda sunt, ut rec-
 tè *Æginetam* scripsisse arbitrer, matu-
 rum vomitum saluberrimum esse remu-
 lentia remedium. Porrò quoniam pro-
 positis ventriculi affectibus cruditas
 necessariò copulatur, conandum modis
 omnibus erit ut concoctio fiat, ad cujus
 facultatem multis abundè est longius-
 cula quies, & post hanc modica cor-
 poris exercitatio. Illa calorem intus
 coërcitum in concoctionis officio tenet,
 hæc eundem excitat absque cru-
 dorum tum liquatione, tum in habi-
 tum raptu.

SI assidua fatigatio urget, in-
 vicem modò aqua, modò
 vinum bibendum est, raroque
 balneo utendum. Levatque las-
 situdinem etiam laboris muta-
 tio, eumque quem novum ge-
 nus ejusdem laboris preffit, id
 quod in consuetudine est, refi-

DE SANIT. TUENDA. 133
cit. Fatigato quotidianum cu-
bile tutissimum est, insolitum
contrà lassat. Quod enim
contrà consuetudinem est, noc-
cet, seu molle, seu durum
est.

¶ Fatigatio (quæ quidem exercitiis
supervenit, quæque excedens quædam
ac pertinacior esse lassitudo creditur)
nihil aliud est, quam tristis quidam sen-
sus corporis immodicè exerciti, accen-
sis nimirum articulis atque musculis,
idque nervaceis horum fibris aliàs ve-
hementer tensis atque siccatis, aliàs ex-
cremento sibi circumfuso præpeditis,
aded ut motis particulis molestus indè
sensus alicujus seu ulcerationis, tensio-
nis vel contusionis quasi phlegmones
oriatur. Tensio nudam ferè siccitatem
labore contractam, ulceratio excremen-
ti membris infixi qualitatem, contu-
sio copiam magis sequuntur. Jam id
excrementi quod influxit si tenuè est,
facile discutitur, tum balneis, tum su-
dationibus. Si verò crudum, crassum,
plurimumque est, resolvere id non uf-
que aded proclive est, ex quo lassitudo
in vetustatem incidit, ideoque assidua
CELSE nominatur, alijs scilicet par-

Affidua
fatigatio
quando
fiat.

Hipp. 6.
Epid.

Gal 4.
sanit.
Concoc-
tio lassit-
udinis-
affidua
reme-
dium.
Vinum
lassatis
aliquot
nomini-
bus uti-
le, ali-
quot
inutile.

ticulis immerso excremento. Urget-
que hoc pathema ea potissimum cor-
pora, quibus aut plethora aut succo-
rum cruditas subest. Quemadmodum
rectè dixit HIPPOCRATES, *nequaquam*
à cibi parsimonia lassitudinem fieri.
Itaque propositum symptoma, quia
cruditatis soboles est, frustrà aut bal-
neo, aut alio quopiam calfaciente re-
medio oppugnabitur, ut quod particu-
las priore labore accensas gravius
etiam inflammat & materias ipsis im-
pactas (quia concoctione nondum te-
nuatæ, æquatæ atque subactæ sunt)
minimè elicit, sed permovet dunta-
xat, quò fit ut hinc lassitudinis sensus
quàm maximè adaugeatur. Jam si per
hæc tempora intus quoque latet (ut
ferè fit) succorum vel crudorum vel
putrium illuvies, quis hîc non sibi tem-
peret à balneis, quarum vi noxia hæc
ad ægrotas particulas trahuntur. Ca-
vit religiosè GALENUS, ne cùm pari-
ter & lassitudo urget, & venæ crudis
succis refertæ sunt, ea quæ extra
sunt, intrò revocemus: Neu quæ in-
tus sunt, foras. Ergo omnis diutinæ
lassitudinis remedium unica in concoc-
tione positum est, quam concoctionem
non parum ipsum adjuvat vinum, ut-
pote ingenito nobis calori similitudine
substantiæ accommodatissimum, ut ne-
dicam interim, perquam idoneum id

DE SANIT. TUENDA. 135

esse ad corrigendam siccitatem, quæ solidis particulis propter superfluos labores contracta est. Sed ut nihil penè omni ex parte beatum est, ita & hîc quoque inter tot vini commoditates, unicùm hoc intervenit incommodum, quòd (quia diureticum id esse convenit) crudos putresve humores ad motionis organa secum abducatur, ac sic fatigationis propositæ symptomata exasperet. Videlicet hac permoti causa iis quoque vinum omne ac præcipuè diureticum circuncidimus, quos jam nunc podagræ, chiragræ, coxendices aut id genus alterius arthritidis dolores tenent. Nihilò vino melior aqua sic fatigato corpori est, utpote cruda planè existens atque omni naturæ functioni ex sese inutilis, cumque diu circa præcordia cunctetur neque in corpus eat, reliquum est, ut eos qui hîc abduntur malè cocti humores, adaucta cruditate reddat peiores. Quòd si vel celerrimè ad articulos penetraret, ne ob id tamen eorum sanare affectum quiverit, quin potius debuerit in venis hæere, omniaque cruda sua qualitate pertinaciter adstringere. Quid igitur, inquires, factu opus est? Dicam: Si vicissim modò aquam, modò vinum potui des, sic ut hujus vim atque impetum illa tardet, simulque vinum inter tot venarum ductus seu in via moratum succos ne-

Aqua in
commoda.

quaquam concitet, sed potius iis quibus distinetur locis opem ad concoquendum impartiat, planè rem feceris, ac voti fueris compos. Neque vero perinde erit, si in vicem alternationis hujus aquam vino mistam præbeas. Ista enim amborum per tota crasis efficit, ut quæ prius simplices essent à vino meraco noxæ, per lymphati usum protinus geminentur. Hoc enim non solum crudos humores secum ad extima vehit, verum etiam materia organis impactas motivis validiore frigore, quam aqua pura adstringit. Nam hæc etsi plus vino diluto refrigerat, lentè tamen fertur in corpus, totaque prius devicta nostro calori est, quam eò pertingat: at contrà vini substantiæ toti immista tanquam acceptis ab hoc alis frigida crudaque ocysimè ad extrema penetrat. Atque hinc vel ipsius vulgi experimento deprehensum est, sitim quæ corporis totius ariditatem sequitur, citius vino lymphato, quam syncero fonte levari. Et multis vehementi ardore afflictis hydropisis initium attulit aqua vino mista, quos ea aliàs sola non læsit. Sed missis his, ad sequentia fatigationis auxilia veniamus. Hanc itaque CELSUS levari mutatione laboris scribit, id quod minimè obscurum est, functiones intuenti musculo-

Stis citius vino diluto quam pura aqua fedatur. Fatigatio usu novi laboris levatur.

rum, qui cuique motus differentia privatum inserviunt. Siquidem alii membrum extendunt, alii reflectunt, alii obliquè intorquent, alii aliis motionibus cient. Itaque planè fit, ut qui diu fuere exerciti, tum optimè ferientur, cum contrarii laborant. Proin lassitudinis haud sola perpetuò quies, sed & nova interdum lassitudo medela est. Quemadmodum qui ab extentis diu brachis dolent, ab iisdem contractis proinus solamen remediumque mali sentiunt. Aequè profecto, ut **POLYBUS** eos quoque iussit, qui ex cursu laborant, luctari, & vicissim currere, quos lucta fatigavit. Id autem lassationis lenimen efficacius erit, si prior labor insolens, secundus in consuetudine fuit. Consueta enim sicuti naturæ sunt magis affinia, ita meliùs citiusque nos reficiunt. Ac proin fatigato ne molle quidem cubile idoneum est, si duro insuevit.

Fatigatio una alteri medela est.

Polyb.
De victu
Idiorum.

Propriæ quædam ad eum pertinent, qui ambulando fatigatur. Hunc reficit in ipso quoque itinere frequens frictio, post iter primum se-

dile deinde unctio, tum calida aqua in balneo magis superiores partes, quam inferiores foveat. Si quis verò exustus in sole est, huic in balneum protinus eundum est, perfundendumque oleo corpus & caput: deinde in folium bene calidum descendendum est, tum multa aqua per caput infundenda, prius calida, deinde frigida. At ei qui perfrixit, opus est balneo primùm involuto sedere donec insudet, tum ungi, deinde lavari: Cibum modicum, deinde potiones meracas assumere.

Fatigatis
itinere
quæ con-
veniant.

¶ Qui iter facit, huic inferiora corporis magis laborant, ut quæ onus totius corporeæ molis sustentant, ac porò transferunt. Itaque si hinc lassitudo

DE SANIT. TUENDA. 139

incidit, curandum est, ut quæ partes nimia iratione inaruerunt, emoleſcant: Itemque resolvatur, si quid acrioris excrementi iis inhæreſcit. Utrumque hoc crebra frictione confiet, in ipſo etiam, si opus est, itinere administrata. Tamen hoc auxilio efficaciora sunt unctio atque balneum, quæ non nisi post absolutum iter commodè tentantur. Antè tamen arrepto ſedili conqueſcendum est, ut *deſeſſa* membra utcunque hæſeriatione recreentur, utque contractus in his per itinera ardor placetur sopiaturque ante calentis tum balnei, tum unctioſis uſum. Cæterùm hæc iſta laxatio quantum ſiccatis articulis humectatione confert, tantum rursus laxatione incommodat, quæ laxatio ipſorum firmitudini contraria est. Ergo (ut **CELSUS** monet) ſatius erit ſuperiora corporis magis quàm inferiora calidis undis fovere. Facientibus iter, ut non pauca aliàs obſervanda, ita duo hæc imprimis vitanda ſunt, ardor ſolis, & immodicum frigus. Sol namque ſi juſto vehementiùs æſtuat, ſudore corpus exhaurit, creſcenteque ejus virtute, tandem etiam denſat, & inſtar corii ſqualens aridumque reddit. Simul vero & acrium pariter excrementorum tranſpiratus impeditur, ex quo febris aut diarræ aut putridæ metus est. His abolendis incommodis nihil æquè conduci-

Faciens
tibus
iter, ar-
dor ſolis,
& frigus
nocent.

bile, ut temperatum balneum est: Humectat enim arescentes particulas, & adstrictas relaxat. Quò verò idem balneum humectando diutius sufficiat, perfusio quoque olei per totum corpus adhibetur, quæ supra propriæ humectationis beneficium, id insuper commodi adfert, quòd obstructis pinguetudine cutis spiraculis carnes fidelius retineant quicquid à balneo benigni madoris acceperunt. Omnis per itinera Sole exustorum noxa periculumque in immodica corporis siccitate vertitur, cuius profligatio tanti habetur, ut non dubitarit CELSUS prioris balnei, atque unctiois madorem vel calentissimis balneis intra habitum includere, longè satius esse ratus, qualemcunque ardorem fatigato corpori consciscere, quàm remediis parum efficacibus fructum humectationis finire perire. Etenim propositi corporis resectio in appositione ejus consistit, quod defluxit, quæ profectò evenire nequit cute nimio opere laxa. Adstringi igitur denuo hæc post temperati balnei atque olei usum, ferventiore solio debebit, cum præsentissimo tum unico ad hanc rem præsidio. Nam ipsa re patet adstrictionem omnem longo itinere debilitatis periculosam esse quæ frigidis materiis quæsitæ est, multoque maximè frigida aqua, quæ vehementia suæ qualitatis ex-

DE SANIT. TUENDA. 141

terna internaque corporis omnia facile violat, multo nimirum squalore ac vacuitate imbecilla. His itaque provisis, capitis quoque habenda ratio est, ut cui radii solares præ cæteris partibus negocium faceſſunt. Id enim quia carne utcumque nudatum est, & in alto corpore positum, facile succorum halitus jam Sole inflammatum tum admittit tum attrahit. Ergò studiosè lavare id post solium expedit, primùm quidem calida, dein frigida aqua. Illa quidem tum ad humectandum, quod in ipso nimis exaruit: Tum ad dissipandum, quod ab imis præcordiis eò sublatum acris vaporis est: Ac tertio, ut cerebrum calore quopiam præmuniatur adversus illapsuræ mox frigidæ impetum: Hæc autem frigida infunditur partim ad comparandum cerebro robur, compulso scilicet intrò calore ejus nativo, partim abolendi ardoris gratia, qui ardor à Sole, à lavacro, calidæque aquæ perfusione erat ascitus. Quo etiam instituto ÆGINETA ad hunc modum fatigatis inter cætera suasit, ut *vultum, manus, & crura gelidis undis irrigarent.* Porrò vehemens in itinere frigus corpus longa motionis perseverantia & laxum & invalidum ut facile ita & periculosè penetrat. Ideoque hunc protinus qui sic refrixit, moderatè calfacere donec insudet, properandum

Capiti
Sole
exusto
quomo-
do prof-
picien-
dum.

Ægin.
lib. 1.

Curatio
ejus qui
refrigit
in itine-
re.

est, præterea ungerè, cutis meatus frigore adstrictos calentibus undis patetacere, ac sic tandem modico quidem cibo, at sæpiùs oblato, meracisque potionibus nativum calorem ambientis qualitate affictum refocillare.

IS verò qui navigavit, & Inaulea pressus est, si multam bilem evomuit, vel abstinere cibo debet, vel paulum aliquid assumere. Si pituitam acidam effudit, utique sumere cibum, sed assueto leviozem: si sine vomitu nausea fuit, vel abstinere, vel post cibum vomere.

Hipp. lib.

av. Aph

14.

Vomitus
navigan-
tibus per-
uicilis.

¶ Quòd navigantibus turbetur corpus HIPPOCRATES in Aphorismis Author est. At quòd hujus turbationis occasione vomitus fiat, ipsa re patet. Neque enim his tranquillo, sed turbulento duntaxat mari cietur, quum crebris fluctuum ictibus navis succussatur.

Magno autem valetudinis commodo hic vomitus si moderatus est, erumpit: Nam ventriculum & post hunc veluti consecutione quadam reliquum corpus superfluorum onere levat. A vomitu parum alimenti gustandum est, quò facilis id ab labefacto inter vomendum ventriculo superetur, quoque minor sit ad vomitus iterationem proclivitas. Quippe notum est, saturo semper ventre promptius quam famelico vomit. Itaque si quis hinc multam bilem extudit, cibo abstinendus est, aut certè minimum quid ejus assumeret. Nam ut iste humor stomachum magis quam acida pituita laxat, sic vomitioni opportuniorem facit: Unde fit, quòd effuso hoc frigido excremento, etsi solito levius, omnino tamen edendum quid esse CELSUS præcipiat, contraque fit post ejectam bilem, ubi cibus etsi minus quam illic requiritur, negligitur, quia majore periculo præbetur. Quippe studiosè cavendum est, ne per longam vomitionis perseverantiam stomachi vis collabascat, ac benigni quoque succi non tantum excrementa vacuentur. Jam si irritus navigantibus ad vomendum sit conatus, quòd pathema nauseam inanem dicimus, non perperam cibo caretur, idque ne ventriculus excrementis imbutus, probæ nutritionis commoda corruptis epulis frust-

Vomitus
pleno
quàm
vacuo
promp-
tior.

tretur. Quoniam non penitus alienum sit, plenius quid esse, ac mox deinceps evomere, ut qui ventriculo putris infedit humor, unà cum cibo extundatur.

Qui verò toto die vel in vehiculo vel in spectaculis sedit, huic nihil currendum, sed lentè ambulandum est. Lenta quoque in balneo mora, dein coena exigua prodesse consueverunt.

Sessione
fatigatis
quomodo
subvenien-
dum.

¶ Qui diutina sessione lassantur, iis muscoli qui crus movent, otio obrigescunt, quare paulatim inflecti caltierique lenta ambulatione debent, ut ad pristinum habitum redeant: Nam hos si violento motu cieas, periculum est solidarum partium quampiam ruptum aut convulsam iri. Ergo pluscula in balneo trahenda mora est, ut eò magis quæ obtorpescunt, emolliantur. Opus verò tenui coena est, tum quia corpus sedentibus minùs dissipatum est, tum quia naturæ calor longiore otio utcunque elanguit.

Si

SI quis in balneo æstuat,
reficit hunc ore exceptum,
& in eo retentum acetum. Si
id non est, eodem modo fri-
gida aqua assumpta.

§ Acetum quoniam facultate frigi-
dum est, ardoris à lavacro contracti
molestiam solatur ore diutiùs conten-
tum. Nam etsi multas partes acres ca-
lidasque obtinet, frigida tamen in eo
excellunt: Unde præsentius id reme-
dium calidis affectibus quàm frigidis
est. Ac notatu dignum est, quòd ore
id oporteat contineri. Quippe hæc
pars præcipuis visceribus consentit, ce-
rebro quidem per foramen colatorium,
ac latentes substantiæ corporis meatus;
ventriculo autem communis tunicæ
merito quæ simul huic interiorem sub-
stantiam condit, simul omne intus os
vestit. Jam verò sic refrigerato ven-
triculo proclive est, ea quoque quæ
juxta sunt viscera in suæ consensum af-
fectionis pertrahere. At pulmonibus,
cordi, septoque transverso os consen-
tit, ducti intrò spiritus occasione, ip-
soque in itinere aceti facultate obiter
refrigerati. Neque isti liquori par esse

Acetivis.

Os om-
nibus
pene
visceri-
bus con-
sentit.

virtute frigida censenda est : Nam hujus qualitas crassiore subjecto, illius contra longè tenuissimo includitur, quò fit, ut quàm ocysimè suprâ infraque ad commemoratas particulas adspiret.

Gal 10.

Meth.

Acetum

omnium

refrige-

rantium

tenuissi-

imum est.

Equidem rectè à GALENO scriptum arbitror, omnium quæ novimus potestate refrigerantium acetum longè esse tenuissimum. Atque ad hunc usque locum CELSUS res novas, aërem, exercitia, cibos, & quæ his paria sunt, latiore sermone tractavit : Posthac autem eorum omnium observationem ac varium usum, pro differentia naturarum seu corporum ætatis, temporum anni, affectarumque seorsim particularum ad calcem usque libri profecuturus.

ANte omnia autem norit quisque naturam sui corporis. Quoniam alii graciles, alii obesi sunt : alii calidi, alii frigidiores : alii humidi, alii ficci : alios abstricta, alios resoluta alvus exercet. Rarò quisquam non aliquam partem corporis imbecillam habet.

DE SANIT. TUENDA. 147

¶ Sapienter à SOCRATE præceptum est *γνῶσις σωτηρίων* quæ sententia corporis quoque naturæ accommodari non tantum animo potest. Nam quid illiberalius, quàm quid hæc cujusmodique sit corporeæ molis fabrica quam circumferimus, nescire. Cumque nonnulli propensissimis animis in res incumbant quam plurimas atque maximas cognoscendas, eoque studio omnem ætatis partem consumant, qui quæso hos non pudeat, omnia scire cum velint, sui ipsorum oblitos esse, propriæque naturæ cognitionem ignorare eam sine qua valetudo neque prospera tueri, neque profligari adversa commodè potest. Equidem hanc Medicinæ partem quæ de humani corporis natura tractat, omnibus litterarum cupidis atque ingenio non malo natis scitu necessariam arbitror, utpote cujus contemplatio & multæ utilitatis & inexhaustæ cujusdam dulcedinis est. Qua re impulsu vetustissimi quique Philosophi paucis ante HIPPOCRATEM seculis hanc quoque scientiam agitarunt ex quibus clarissimos, PYTHAGORAM & EMPEDOCLEM, & DEMOCRITUM fuisse accepimus, sic ut & sapientiæ studium, & rerum naturæ contemplatio sub iisdem autoribus nata sint. Ergo quoniam de corporis natura dicere propositum est. Scire licet sub ejus appellatione multa

Jucunda
naturæ.

Natura
quid.

Commu-
nis ho-
minum
natura.

vulgò significari, quorum pleraque hoc loco veluti *παρρηγία* sciens prætereo, ac Grammaticæ Professoribus disputanda relinquo, ea tantùm daturus significata, quæ sunt ex nostræ artis usu. Primum itaque omnis memoriæ clarissimi Medici eorumque facilè Princeps HIPPOCRATES, naturam vocarunt universam illam substantiam atque crasim calidi, frigidi, humidi, sicci, quæ ex omnibus mundi elementis iusta inter se lege coëuntibus consurgit, estque hæc corpori humano cum cæteris animantibus ac plantis communis. Quippe sua cuique rei genitæ natura est, ideoque à Græcis *φύσις* est appellata ἀπὸ τῆς φύσεως, quod est nasci. Confit autem ex dicta elementorum crasi communis illa hominum natura inter certos fines seu gradus primarum qualitatum humanæ speciei proprios inclusa, quæ nunquam non est calida & humida. Talia nempe omnia esse animantia GALENUS dixit, quæ plusculo sanguine affluunt. Jam quoque in ipsa hominum specie propositæ craseos non idem perpetuò est modus: Nam in mixtione modò hoc, modò aliud elementum alia superat, aut ab iisdem superatur, sic ut pro qualitatum primarum temperatura alii calidi, alii frigidiores, alii humidi, alii sicci, aliique *εὐκράτοι*, id est, probè attemperati sint. Porro ex legitima hac elementorum

miscella, quidam veluti genius confurgit
 singulorum temperiem atque indolem
 nactus, suffultusque naturali solidarum
 partium humido tanquam vinculo ac basi
 totius corporeæ compagis, quæ & ipsa
 quoque ex elementis conflata est. Est
 autem hic genius autor omnis natura-
 lis functionis, quatenus principiorum
 naturæ vires habet. Vocaturque cum
 à sapientiæ Professoribus, tum à Me-
 dicis aliàs calor naturalis, aliàs ipsa
 quoque natura. Quemadmodum GA-
 LENUS memoriæ prodidit, naturam
 animantium nihil aliud esse quàm cali-
 dum innatum, quod semini inexistens
 corpus ab initio efformavit, auxit, &
 ad finem usque vitæ enutrivit. Hoc
 integro calido, fanitas, afflicto mor-
 bus dominantur, ejusque rei causa pro
 ipsa sæpe facultate id quoque usurpa-
 tur. Sicuti verò duplex habetur caloris
 naturalis acceptio (alter enim insitus
 est, quem jam nunc proposuimus,
 alter influens in corde genitus atque
 hinc in omne corpus sparsus) ita & uter-
 que pariter naturæ nomen pro loquen-
 tium usu accepit. Siquidem ad cor-
 poris loca aliquo doloris morfu per-
 cita naturam accelerare dicimus,
 calorem intelligentes vitalem copioso
 sanguine stipatum, ut id quod nocet,
 depellat. Est enim nihil aliud hæc natu-
 ra quàm vitalis ille calor continenter

Calor
 naturalis
 natura
 appella-
 tur.

Calor
 naturalis
 duplex.

Calor
 vitalis
 quid.

corde seu perenni fonte scaturiens, ac purissimo vectus spiritu in totum corpus quoquo versus dimanans caelestique infructus facultate vigorem incolumitatemque omnium operationum conservans. Itaque hujus quoque caloris opus esse perhibemus quod corpus in aëre quantumvis temperato actu calens sentientibus occurrat, quodque epulis intro in corpus receptis, tum somno oppressis metu percussis febriculae accessione rigentibus, frigidaque aspersis interna magis caleant, externa minus. Et contra lætitia exultantibus, ira accensis, pudore suffusis, solio egressis, tota cutis vivido calore efflorescat. Ac tot quidem sunt apud Medicos vocis naturæ acceptiones, quibus ea quoque non perperam jungetur sub cuius nomenclatura passim occulta seu arcana proprietas significatur, quæque extra omnem mentis humanæ captum posita, sola nosci experientia potest. Cuilibet (inquit GALENUS) corpori proprietas quædam temperamenti inest, quæ huic quidem naturæ sit consentiens, ab alia autem dissentiens, unde fieri arbitror, quod ut vulgò dicitur, tot ferè sint palata, quot homines. Alii namque caseum, alii butyrum, plerique bubulam, plures suillam, alii aliud cibi genus aut appetunt magis aut fastidiunt, ac (quod magis mireris) non-

Proprietates acrona, etiam natura dicta.

Gal. 3.
Temp.

Palatorum diversitas.

nulli etiam deleteriis innoxie vescuntur, ut anus illa quam GALENUS refert Atheniensis, cui soli quæ omnibus exito cicuta est, ne per aliquot quidem annos esitata nocuit. Hanc reconditæ naturæ in victu proprietatem GALENUS *sexto sanit. tuend.* luculenter exprefsit. Duplex est inquit victus genus, unum quod secundum simplices qualitates, aliud quod secundum totam substantiam conveniens est. Illo utimur quando intemperiem mutare consilium est, hoc sola experientia discernitur. Hæc illic: Sanè tanta vis latentis hujus naturæ est, ut etiam rationis expertes animantes, ad ea quærenda pabula inciter, quæ sibi sunt magis idonea, jumenta nimirum ad herbas, leones luposque ad carnem, & id genus pecudum unumquodque ad familiares sibi escas: Atque hinc tanta subindè exortitur naturarum contrarietas, ut quod uni animanti erat non ingratum, id ipsum alteri non bruto solum, sed etiam homini interdum lethale fit. Cicuta namque homini venenum, Sturno nutrimentum est: ferrum struthiocamelum reficit, cæteris animantibus inutile est: Elleborus homini pharmacum, coturnici conveniens esca est. Atque abdita hæc incomprehensibilisque naturæ vis in usu aliarum penè rerum omnium non tantum in victus differen-

Duplex
victus
genus,
unum
secundum
simplices
qualitates,
alterum
secundum
occultam
proprieta-
tem
conve-
niens.

Natura-
rum in
vescendo
diversitas.

Medico
noscen-
da sunt
homi-
num pro-
prietates.

ia spectatur. Pertinetque ad medi-
cum omnium hominum proprietates
nosse, aut certè si id perdifficile est,
ut quam plurimorum norit. Sunt
enim qui omnem medicinam horrent,
nonnullis contra gravis ejus nidor
etiam voluptati est. Sunt quibus per
incisam venam vel primus quisque
exiliens cruor leipothymiam adfert,
sunt quos ne vicenæ quidem ejus effu-
sæ uncia exanimant. Hanc certè na-
turæ appellationem GALENUS I. ad
Glauc. usurpavit, docens non solum
communem omnium hominum natu-
ram, sed & cujusque propriam nos-
se medicum oportere. Habes jam om-
nia rerum genera, quæ naturæ voca-
buló continentur. Itaque his cogni-
tis, promptius posthac erit constitue-
re, quid cuique homini adhiberi,
quid detrahi, quid immutari aut con-
servari expediat.

TENUIS verò homo im-
plere se debet, plenus
extenuare, calidus refrigera-
re, frigidus calefacere, ma-
dens ficcare, ficcus madefa-
cere. Itemque alvum firma-

re is, cui fusa, solvere is
cui adstricta est, succurren-
dumque semper parti maximè
laboranti est.

¶ Irrefragabile tritumque Medico-
rum axioma est, *Omnia similibus conser-*
vati, contrariis aboleri. Ex quo collige-
re est, hæc corporibus vitiosis, illa va-
lentibus admovenda esse. Quæ tamen
lex ut in morbis perpetua, ita per sa-
nitatem egens limitationis est. Multos
enim in sanorum numero reperias, qui-
bus similibus usus morbosam intempe-
riem consciscit, tantum abest, ut pris-
tinum naturæ statum conservet. Sed
ut istarum rerum discrimina omnibus
nota sint, sciendum est, primam pro-
positi axiomatis particulam in iis tantum
observari oportere, qui aut absolute
temperati, aut saltem non admodum
calido humidove intemperati sunt.
Nusquam enim rectè frigiditas (ut pro-
xime docebitur) aut siccitas servantur,
quòd hæc qualitates nostris principiis ex
toto repugnent, interitusque mortalium
causæ sint. At calidis humidisque ho-
minibus, si sua cuique intemperies se-
cundum naturam est, cur talis non
merito conservetur? Cur verò nutritio
(quæ assimilatio quædam est nutrientis,

Conser-
vatio si-
milibus
curatio
contra-
riis per-
ficitur.

Frigidi-
tas, sic-
citasve
tempera-
menti
nusquam
recte ser-
vantur.

Nutritio.
quid.

in id quod nutritur) non fiat ab iis, quæ & qualitate & tota substantia similia sunt, quum talis semper materia corpori debeat apponi qualis defluxit. Quippe hac nos impulsæ ratione pueris lac, vinum dilutum, calidasque lotiones: adultis verò panem atque carnem, at senibus meracum præbemus. Ac ferè hisce omnibus usu venit, ut appetitus non impar sit cibi potionisque qualitati. Semel diximus de iis non hæcenus agere, quibus naturalis imperies non est admodum insignis. Nam contrà si qualitatum luxu aded crevit, ut sanitati vehementer incommodet, tum utique contrariis (absente quantumvis morbo) intrepidè pugnandum est, idque ne similitum usu excessus temperamenti exeat in immensum, ac morbo corpus exerceat. Cadit autem idem hic excessus potissimum in eas primi ordinis qualitates, quæ cæteris efficacius agunt, suntque hæc (teste ARISTOTELE) caliditas & frigiditas. Earum ergo alterutra ut

Vehe-
mens
qualita-
tum ex-
cessus
contra-
rium vic-
tum exi-
git.

Vicius
contra-
rius fit
calori &
frigori,
idque
ratione
corporis,
ætat
temporis
anni.

primum sine modo invaluit, necessaria protinus contrariorum erit usurpatio. Facilis enim hic est ad morbosam intemperantiam lapsus. Atque hæc ista HIPPOCRATE atque GALENO authoribus loquor, quorum hic 6. *Sanit. Tuendæ* eadem hæc sub iisdem penè verbis scripsit, ille *libro de victu Idiotarum* luculentâ oratione docuit sic esse instituendam

DE SANIT. TUENDA. 155

diætã, ut calori ac frigori contraria sit ratione habitus, ætatis, & temporum anni. Nec unquam defuit qui huic animadversioni respondeat, successus. Nam hyeme calidum, ætate frigidum victum majore valetudinis commodo amplectimur, tum senibus meraca portio, juvenibus diluta accommodatior est, corpora biliosa frigidis, pituitosa calidis feliciter nutriuntur. Senes ætate, juvenes hyeme tutiores sunt. Et inimicior adolescentibus ætas, hyems longævis est. Vix dignum admonitione putamus, quod hoc loco cum calidos contrariò victu alimus, non id nos calidum notare quod secundum naturam est, sed quod ascititium naturæque repugnans est, hoc namque (quod aboleri debet) juvenes magis pollent, illo (quod servandum est) pueri ac proin his moderatè calida, illis frigida convenientiora sunt. Duplex hoc calidum

Calidum duplex.

Hippocrates quoque scriptum nobis reliquit. Nam cum *Aphorismorum volu.* Hippocr. Lib. 1. Aph. 14. mine sic ait, *Qui crescunt, plurimum habent calidi innati*, id calidum expressit, quod à femine ortum prorsus benignum naturale, omniumque operationum efficiens causa est. At in *Epidemiis* aliud Hipp. vs. Epid. calidum notavit, ita loquens, *Θερμοί καὶ λεπτοί*, id est, *ventre calidi, frigida carnis & graciles, hi conspicuis venis & iracundiores sunt.* Et idem eodem libro.

In calida natura, refrigeratio, potus aquæ, quies. Hoc sanè calidum igneum prorsus est squalidum, febrile, ac naturæ ex toto contrarium, maximeque in nobis viget, ubi ætas, ubi temperatura biliosa atque ætas virilis est. Atque hîc (ut proximè dixi) contraria victus ratione pugnandum est, ne similibus alimentorum usus temperamenti vitium in immensum efferat. Quæ res (ut modo retuli) non minore cura in frigidis quoque observanda est. Nam hæc nobis cœlesti illo calore afflatis ex toto contraria sunt, ejusque rei causa nulli functioni (ut GALENUS ait) prodesse, nullisque rebus genitis (ut ARISTOTELIS) unquam misceri nisi ex accidente consueverunt. Porro in intemperantiam labi humiditati non adedè proclive est, ut quæ qualitas superioribus ignavior est atque ad patiendum magis quam agendum comparata, indeque protinus fit, quod pueris humida convenient, seu nullum intemperiei discrimen minantia, quatenus humiditas ipsis omnis secundum naturam est: adde quod optime quoque talia inserviunt, tum corporis humecti nutritioni, tum incremento. Quam rem sagax natura persentiens lac matris in usum humentis alimenti ipsis præparavit. Hæc ipsa nimirum humiditas genituræ atque sanguini primis nostræ vitæ initiis maxi-

Frigiditas temperamenti semper abolenda.

Gal. 6.
Sympt.
Frigiditas ex se nobis inutilis.

Humiditas similem fere victum poscit.

mè affinis familiarisque est, tantoque impentius ejus fructione pueri juvantur, quanto generationis suæ primordiis sunt propiores. Porrò etsi constat præmidos natura homines magis esse longævos: ac sanitate, ubi ætate jam processerunt, inconcussa plus cæteris frui, usus tamen venire interdum potest, ut hisce quoque humoris nimietas utcunque extenuari postulet, utique si corpus fluxionum, putredinis ac redundantiæ vitiis facit opportunum. Tum enim non veritus GALENUS est, usu plusculæ exercitationis, frequentis antè cibum balnei, medicaminum purgantium, diureticorum atque errhinorum temperamenti luxuriam reprimere. Idiplum & in quibusdam fieri mulieribus plus justo pituitiosis oportet, ut quibus humida intemperies facillè in morbum excrefcit, unde fieri arbitror, quod POLYBUS victum his omnibus ac potissimum cum utero gerunt, simpliciter siccum instituerit, utique si non ultima sunt imprægnationis tempora, càm in una muliere duo grandia simul corpora continentur. Itaque conceptionis initio tenuans siccansque victus ratio satis commoda est, eò quòd tum corpus excrementis non uno nomine gravetur, quando & menses præter solitum deficiunt, & pauculum nutrimenti in novelli foetus alimoniam infumitur. Janæ

Humidi-
magis
vitales.
Gal. 6.
Sanit.

Humidi-
tas quan-
doque
corrigen-
da.
Gal. 6.
Sanit.

Polybus
lib. 1.
De victis
Iliora-
rum.

Mulieri-
bus gra-
vidis
quando
humidas
victus
inutilis.

verò quod ad temperamenti succitatem attinet, vix scio an usquam ea debeat servari. Est enim per se naturæ prorsus adversa, primaque secum mortalitatis nostræ feminaria trahit, ac proinque occupat corpora in præcoccem senectam præcipitat. Quò magis GALENUM miror, cum is *sexto volumine sanitatis tuendæ* qualitates proponeret, quæ victum semper contrarium exigunt, caliditati & frigiditati non protinus adhexuisse & succitatem, quæ nihilo illis est innocentior, nec in ullo corpore aut ætate rectè servatur. Quippe nullo rerum casu sicca siccis rectè foventur, si ve hominis temperamentum si ve ætatem, seu anni denique tempora spectes. Quis enim unquam per ætatem juvenis biliosus, quis senex melancholicus per Autumnum siccis tutò est usus, si ve horum unumquodque per se subest, si ve omnia pariter coeunt, tum si ve ingens intemperantia si ve levior est? In calida (inquit idem ille) frigidaque intemperie, contraria semper dare expedit. At si ficcius quodvis membrum efficias, nihil manifestè læseris. Probat vero hanc rem per modum nutritionis, quam esse scribit ejus quod nutrit in id quod nutritur assimilationem, idque ut perquam rectè diserteque protulit, sic quod sicca (ut ipse colligit) citius siccis uniantur quam humida, neque consentaneum ra-

Siccitas
semper
inutilis.

Galenii
incuria.

*Gal. lib. 6
Sanit.*

DE SANIT. TUENDA. 159
tioni neque fide aut GALENO dignum
est. Nam cum nihil ante nobis queat
assimilari, quam per concoctionem
aptum nutriendo corpori redditum sit,
sequitur, ut quo quæque materia minus
facile concoquitur, eo tardius quoque
assimiletur. Concoquantur autem lon-
gè facilius humida siccis, quòd his na-
tura ad recipiendam alterationem re-
bellior, illis promptior sit. Ideoque
senes, & hæcticos, & longa invaletu-
dine exhaustos, & aliqua animi ægritu-
dine tabescentes, humido alimento cum
optimè tum celerrimè reficimus. Scio
equidem talem corpori debere substan-
tiam apponi, qualis defluxit, ut pristi-
nus naturæ status servetur. At hæc non
servare habitum, sed in melius mutare
studendum est, id quod similia usu
adeo non consequaris, ut priore etiam
siccitatis intemperantiam auxeris. Ne-
que his etiam repugnat vulgatum hoc
medicorum placitum: Similium usu
sanitatem omnem conservari. Id enim
ita in temperatis corporibus fieri cer-
tum in intemperanter siccis aut frigi-
dis, quantumvis leviter sic affectis non
usquequaque tutum est. Nam ut vel
maximè detur id ipsum licere primo qua-
litate ordine intemperatis seu qui mi-
nus facile in excessum intemperantiæ la-
buntur, non video fanè, qua via quis
duo hæc incommoda effugiat. Primo,

quoniam corporum & causarum salubrium par esse excessus gradus debet, quis ita amissim singulorum inter se modum comparet, quando vis rerum necessario corpus alterantium sæpè temerè nobis etiam imprudentibus, etiam invitis exeat in immodicum, cujus rei occasionem cum in cibo ac potu corrupti seculi hujus mores, tum in aère infinita tempestatum varietas præbent. Alterum incommodum est, quod non vulgares modò, verum etiam ipsos sæpe rei medicæ artifices sui fugiat temperamenti modus, ut absurdum sit ita anxie ubique similia studere metiri, patiente latissimo contrariorum campo, quibus non subest error tam aut facilis aut periculosus. Quid enim gravioris noxæ siccis hominibus paulò quid crebriores attulerint potabilium aquarum balneæ, quid liberaliora vini diluti pocula? Quid effusior animi lætitia? quum his contrà salsa lavacra, vinum meracum ac potens, sollicitudines et si leviter incidant, tædii tamen periculique plenissima sint? Adeò apparet parum roboris in iis intemperantiæ servandæ præceptis inesse, quæ GALENUS partim *sexto sanit. tuendæ*, partim *tertio Technæ* proponit, eaque magis otiosa disputatione agitari, quàm consistere usu posse. Ergo sicci rectiùs semper humidis insistent, quorum usu caveatur.

DE SANIT. TUENDA. 168

ne quod indies in corpore indefinenterque siccescit, minus prope sicetur. Estque hoc præceptum ubique perpetuum, seu vehemens corpora siccitas, seu levis occupet. Quid enim: Si humiditatem (quæ quidem naturalis fit) semper tueri seu preciosissimum naturæ thesaurum jubemur, quo tandem rerum statu oppositam ipsi siccitatem non corrigere fas erit. Neque Hercle video quidnam hîc GALENO nostro prætexam, quoniam. *is libro de sanitate tuenda* varius esse ipseque à se dissidere videtur tot modis siccitatem corporis infectans, eamque esse referens, cujus culpa omne genitum corpus mortale sit. Jam ipsos quoque natura siccos pessimè semper excipi solere eodem volumine proposuit, scilicet quod temporis spatium senescentibus accidit, id his statim ab initio contingere. Sed missa in præsens hæc fortè aliis temporibus reservabimus. Siccitatem longè reddit formidabiliorem juncta frigiditas. Amborum enim coitus rectissima ad præcox senium via est. Proin quum hæc qualitates junctis viribus corpus oppugnant, tum profectò si unquam alias, contrariis confiderent insitendum est. Infelicem hanc copulam luculenter in senibus videre est, quos idcirco calidis humidisque indefinenter fovemus. Etsi enim iis per sanguinis vasa multum indies fluctuat:

Senes calidis & humidis: reſiciendi.

aquosi excrementi, aded ut hoc per uinas, per nares, oculos ac palatum effuso corpus in speciem humectum fit, solidæ tamen partes grandi siccitatis vitio jactantur. Superflua igitur hæc (ut GALENUS docet) educere oportet, solidas autem ipsas calefacere atque humectare, id quod rectè quis vino præstitit, & meraco simul & diuretico. Sanè excrementis modò narratis intentum fuisse POLYBUM credibile est, cùm victum senibus institueret ficciorem, quod ejus scriptum fide careret, nisi ejus respectu rei quam diximus legatur. Quamquam enim senes ob immodicam vim pituitæ ea sæpius cogantur assumere quæ siccent & incidant, revertendum tamen his Authore GALENO sine mora ad humectantem victum est. Atque his ita definitis, remanet illa quam initio posuimus incolumis stata, nec ullis disputantium machinis violanda regula: Sanorum probam temperaturam similibus seruari, intemperiem verò calidam aut humidam, quæ non valde efficax sit, & his quoque iisdem quæ vehemens, eaque omnis contrariis extenuari semper oportere. Dico, quid cuique factu sit opus, non ignarus tamen id ipsum haud perpetuò propter externa impedimenta fieri posse. Si quidem ita GALENUS sentit, ut omnis sanorum intemperies aut per otium au-

*Gal. 5.
de Sanit.*

Quale
vinum
senibus
utile.

*Polybus
de vict.
Idios.*

*Gal. 5.
de Sanit.
Genera-
lis totius
victus
regula.*

*Gal. 5.
sanit.*

feratur, aut fervetur propter negotia. Proin qui sic occupationibus diuturnantur, ut in mutando temperamento singula suo peragere tempore nequeant, iis pristina retinenda intemperies est, atque omni ejus demutatione supersedendum. Ergo plenus, si à negotiis vacat, sese extenuabit, tenuis implebit, calidus refrigerabit, frigidus calefaciet, madens siccabit, siccus madefaciet. Porro non sine causa CELSUS maxime laboranti seu imbecillæ sollicitus est, utpote quæ cæteris citius ac pejus semper afficitur, idque tam ab internis quam externis arumnis. Facile enim recipit quicquid natura superflui humoris seu inutile sibi onus in eam excusserit. Quinetiam GALENUS Author est sæpe absque omni succorum noxa solam partis imbecillitatem gravis inflammationem causam extitisse. Atque hætenus CELSUS in genere docuit, id esse immutandum quod naturæ modum excedit. Posthæc verò exponet, quibus præsidiiis unumquodque eorum corrigere genus oporteat.

Temperamentum per occupationes non mutandum. Particulari imbecillæ maxime prospiciendum.

*De causis quæ implent
corpus.*

IMplet autem corpus modica exercitatio, frequentior quies, unctio, & si post prandium est, balneum, contracta alvus, modicum frigus hyeme, somnus & plenus & non nimis longus, molle cubile, animi securitas, assumpta per cibos & potiones maximè dulcia & pinguia, cibus & frequentior & quantus plenissimus potest concoqui.

Gracillitas quid
& unde
contrahatur.

¶ Gracilitas (quæ deficiens quædam nutritio est) contrahitur aliàs ab intemperie sicca, cui modò calor, modò frigiditas sociatur, aliàs ab imbecillitate facultatis tum distributiivæ, tum nutritivæ. Proin iis illa remediis probè curabitur, quæ & humectant & alimenti in cor-

DE SANIT. TUENDA. 165

pus distractionem (*ἀνάδοσις* Græci dicunt) vimque partium nutricem juvant. Ad quorum omnium facultatem apprimè confert modica corporis exercitatio, ut quæ sanguinem ex penitissimis visceribus in extimas venas ac summam corporis molem quoquo versus effert sine valida ejus dissipatione, unde efficitur ut habitus faciliùs capax ex oblato cibo novæ materiæ sit. Id siquidem modico labori proprium, immodico negatum est, quoniam hic quantum adjuta anadosi prodest, tantùm vicissim nimia nocet dissipatione, quæ gracilibus ex toto contraria est. Nempe his implere habitum, non extenuare propositum est, idque sanguinem bonum (ex cujus abundantia omnis confit corpulentia) in corporis molem trahendo, tum vim firmando nutricem, simulque ut quàm minimum ejus quod attractum est, exhalet prospiciendo. Quæ omnia ut consequeretur GALENUS non solum modicam exercitationem, sed & frictiones, perfusiones, verberationes, punctiones, gracilibus particulis adhibebat, foelicique eas eventu in symmetriam ac naturalem habitum vindicabat. Ad easdem res & moderata quies confert, qua durante, ut succorum instauratio melior, ita minor quoque corporis difflatio est. At moderata

Quæ corpus impleant. Exercitatio modica.

Corpulentia ex multo fit sanguine

Gal 12. Meth.

Modica quies.

quies esto, ne non distracto in venas alimento, ejus fruitione corpus frustretur. Nam hac ratione multos opinione citius emacuisse & experimenta & GALENUS testantur. Efficacissima gracilibus ex unctioe medela est. Namque hæc cum molli adhibita frictioe multam sanguinis vim in carnes attrahit, pinguetudineque sua cutis obstruit spiramenta iterque claudit, quo id quod eò succi pertractum est, promptè aliò qui dissetur. Ad quam rem picatione quoque non tantum unctioe GALENUS utebatur, eoque se refert præsidio multos ἀποφθύντος paucorum spacio dierum carnibus implese. Tanto namque picatio cæteris maciei remediis præstat, quanto fidelius intra habitum id quod affluxit sanguinis, includit. Sequitur posthæc balneum à cibo adhibitum, in quo maximum extenuatis repositum adjumentum est. Primùm enim membra quæ siccitate rigescunt, id emollit: Et quæ connivent, recludit, adhæc calorem toto habitu movet, cujus ope nutrimenti pridem elaborati nec dum tamen in nutritionem interiorum insumpti, attractio, promptaque assimilatio fiunt: Postremò omnibus grato perfusus humore incrementum siccitatis tardat. At magna cura opus est ne longiore in balneo mora corpus consumatur. Sed neque hoc silentio quo-

Gal. 6.
Epid
Comment.
Unctio.

Picatio.
Gal 5.
Sanis.

DE SANIT. TUENDA. 167

que prætereundum, non esse tempertivam lavationem, quæ cibum protinus excipit. Nam metus est ne hæc ista nimia maturatio cruditatem obstructio nemque visceribus ac vasis conciliet. Permotus est hoc incommodo Princeps AVICENNAS, ideoque non antè in balneum deduci macros jubet, quàm epulis ad unguem à ventriculo confectis. Sed nec ipsum præteribo GALENUM, qui etsi ad maciei depulsionem tantopere balneas à cibo commendat, periculi tamen nos etiam atque etiam commonefecit, quod exilibus mesenterii ac jecoris vasis ab obstructione impendet. Succedit balneo dura alvus, ideo macilentis non leve præsidium, quodd sic totus penè oleti mador in venas abeat, vix tantilla ejus portione cum arida ventris saburra ad alvum demissa. Medetur insuper gracilibus modicum hycemis frigus, ut quod dissipationem corporis cohibet absque valida succorum ad interna pulsione. Quod quidem beneficium immodico frigori negatum est, quoniam gracilibus habitum penitus minuit, constrictis intrò in corpus succis, ut ne dicam etiam vehementi hujus qualitatis potentia facilimè hinc interna violari. Sequitur implentium ordine somnus, is qui plenus sit, ac neque nimium longus neque brevis. Pleno namque corpus affatim humectatur, crudis

Non statim à cibo gracilibus lavandum.

Gal. 1.4. Meth.

Dura alvus.

Modicum hycemis frigus.

Somnus plenus.

Molle
cubile.

Animi
securitas.

omnibus vi concoctionis in probum sanguinem conversis. At longo calor infusus emoritur, cruda accumulatur, impeditaque succorum anadosi corpus nutritione frustratur. Perbreui concoctio probè fieri cœpta interrumpitur, sicque humores instaurantur ad felicem nutritionem inidonei. Aded apparet nullum gracilibus conducere somnum posse, nisi plenum. Porrò molle cubile his quoque subvenit, emollito ac relaxato inde habitu, ideoque ad multam vim sanguinis recipiendam adaptato. Sicuti contra durum cubile cutem adstringit, & succos quo minùs facile ad carnes ferantur, impedit. Ita enim omnium nostrum comparatum naturæ est, ut sese ad res jucundas ea explicet, quoquoersus circa ipsas extensa, rursusque refugiat omnia, quæ aliqua contristatione molesta sunt. Quæ profectò causa est, quòd ex asperarum rerum contactu corpora densescant: molliantur verò fundaturque ab iis, quarum voluptuosus gratusque occurfus est. Adnumeratur gracilitatis auxiliis & animi securitas, quatenus in omne corpus naturam longè lateque diducit explicatque. Naturam voco, sanguinem, calorem, atque spiritum, quæ per inamœnas illas sollicitudines in profundum corporis demersa squalido ibidem calore marcescunt, totumque subinque corpus

DE SANIT. TUENDA. 169

pus in suæ affectionis consensum pertrahunt, ut optimè dictum hoc à Sapiente fit. *Animus gaudens ætatem floridam facit. Spiritus tristis exsiccat ossa.* Sequuntur ordine dulcia & pingua, quæ quoniam substantia nobis sunt perquam similia, ocyssimè plenissimeque nutriunt, ac corpus in tumorem attollunt. Quippe omnium eorum quæ nutriunt communis autore GALENO dulcedo est, suntque ob id dulcia naturæ semper acceptissima, ut contra gustui insuavia ac naturæ ingrata, amara, acria, acida atque austera. Atque hinc aded fit, ut dulcia reliquis citius viscera obstruant, & venenis mista sumentis exitium accelerent. Siquidem avidè hæc à natura propter substantiæ quandam veluti cognationem expetita, celerrimè in venas abripiuntur. Quid, quod humidum id naturale radicitus nobis inhærescens, quo solidæ partes corporis seu basi stabiliuntur, prorsus dulce pingueque apparet, ita profectò ut oleaceæ eorum dejectiones atque urinæ testantur, quibus ob hæcticas seu ardentis febres solida liquantur. Cæterum quod cibus & plenus & frequens vehementer nutriat, ex iis est, quæ ipsa re patent. Rectè tamen CELSUS adjecit, quantus plenissimus potest concoqui. Nam si alioqui copia superat ventriculi vires jam non im-

Proverbij
17. v 22d
Dulcia &
pinguia,

Gal. 4.
Sympt.

Dulcia
citò ob-
struunt.

Cibus
plenus &
frequens

H

plere corpus, sed sæpe etiam extenuare assolet, dejecta antè concoctionem per alvum esca, aut si hæc fortè intus retinetur, generato inde sanguine ad probam nutritionem inidoneo.

*De his, qua extenuant
corpus.*

EXtenuant corpus aqua calida, si quis in eam descendit, magisque si salsa est, in jejunio balneum, inurens sol, & omnis calor, cura, vigilia, somnus, nimium vel brevis vel longus, lectus per æstatem terra, hyeme durum cubile, cursus, multa ambulatio, omnisque vehemens exercitatio, vomitus, dejectio, acidæ res & austeræ, & semel die assumptæ epulæ, & vini non perfrigidi po-

atio jejunio in consuetudinem
adducta.

¶ Aquæ calidæ contraria inter se sunt officia, & implendi corpus & extenuandi. At non eodem utrumque fit tempore, nec in subjecto similiter utrobique affecto. Nam initio corpus implet, pellētis in habitum succis tum profectò, cùm his intima viscera etiamnum affluunt. At multo post eadem lotio corpus quoque extenuat, quatenus plus dissipat succorum, quàm trahit. Neque enim viscera plus sanguinis à se divelli sinunt, utpote prioris balnei tractu vacuata, ac proin ipsa quoque succorum egentia suam inopiam strenuissimè tutantur, quo fit, ut cum nihil ex his venit, & lavatione tamen non abstinetur, habitus certè universus concidat, exiniaturque: Cujus rei gravissimum testimonium habemus HIPPOCRATEM, qui sic in Epidemiis loquitur: *Quæ pars calidis undis fovetur, primùm tumet, post gracilescit.* Ergo ubi corpus extenuare consilium est, id continenter lavandum tantisper erit, donec quod priùs intumuit, subsidat, longeque expeditior hæc fuerit vacuatio, si aqua sit salsa, ut quæ in siccando est mul-

Aqua calida aliàs implet corpus, alias extenuat.

Hipp. Epid.

Gal. 1.
ad Glauc.

Balneum
jeunos
emaciat.
Inurens
Sol exte.
nuat.

Cura
corpus
conficit.

to potentissima, aded ut GALENUS quendam sibi visum affirmet, qui falso innixus iudicio huiusmodi lavationis usu ita habitum sui corporis ficcârat, ut tandem difficillima consumptus tabe perierit. Posthæc extenuat & balneum jejunis administratum, eodem modo, quo superiùs demonstravimus inanibus visceribus per calidas lotiones corpus consumi. Jam quod inurens sol habitum minuat, siccetque documento sunt ii quibus in eo diutiùs apricatis tota cutis subjectaque huic proxima caro arefcit, instarque lori dura ac frigosa redditur, tametsi id fit non tam caloris quàm ficcitatìs illi annexæ opus. Atque hic immodici duntaxat Solis effectus est: nam contrà qui mediocriter calet, fundit humores, cutem lenit, ac subjectam ipsi carnem solito reddit molliorem. Ventum est ad curas, sub quarum appellatione omnia perturbati animi pathemata complecti plenioris doctrinæ causa non alienum est. Singula enim horum ita ut curæ, hominem conficiunt. Ejus generis sunt, tristitia, timor, ira, ipsaque quavis Erynnide pejor invidia. Nam rectè habet Epigramma: *Livor tabificum malis venenum. Intactis vorat ossibus medullas. Et totum bibit artubus cruorem.* Et Julius Cæsar malè natos, invidos notans, cavendum dixit à macilentis, qualis Brutus erat,

DE SANIT. TUENDA. 173

qui ipsi tandem lethali vulnere latus
 hausit. Sed agedum harum rerum cau-
 sas exponamus. Omnes animi affectus
 unà cum animo ipso in corde residere
 apud Philosophos in confesso est. Ani-
 mo autem ad affectus commodè exse-
 rendos depromendosque spiritus vitalis
 ut idoneum instrumentum inservit, calo-
 re uberrimo sanguineque purissimo tam-
 quam præsidario milite semper instruc-
 tus, eique hujus spiritus officium præ-
 cipuum animo seu potentissimo corpo-
 ris Monarchæ continenter assistere, ac
 modò foras confertim erumpens, mo-
 dò intrò in suam veluti arcem sese re-
 cipiens omnibus ejusdem animi passio-
 nibus famulari. In mœrore, tristitia,
 metu, idem spiritus ad cor vadit, ubi
 imbellis animus velut cavea clausus ter-
 rentis rei occursum effugit, eoque fit, ut
 timentibus ac mœrtis extrema frigeant.
 Contrà verò in ira spiritus cor petens
 collectis ibidem viribus confertim sese
 foras ad summa corporis effundit, idque
 eo, ut ait GALENUS, motionis modo, *Gal. 5.*
 quo calor revocatur iis, qui frigida *Symp.*
 loti sunt. Duplex enim cùm his, tùm
 iratis motus est. Primo enim spiritus
 ad sedem animi revocatur, averfati rei
 bilem moventis indignam præsentiam,
 eodemque temporis articulo extrema
 pallefcunt. At paulò post impellente
 animum judicio, spiritus penè omnis

Animus
 ejusque
 affectus
 in corde
 confil-
 tunt.
 Spiritus
 vitalis
 officium
 in affec-
 tibus
 animi.

ebullienti sanguine fervidoque calore
 tanquam auxiliariis copiis stipatus, affa-
 tim foras ad cutem emergit, ut id scilicet
 persequatur quod mens ultione dignum
 existimat. Jam verò quid de invidia
 dicam, qua ne Siculis quidem Tyrannis
 inventum majus tormentum est. Hæc
 alterius virtute ac læto rerum successu
 excitata spiritum ad cordis specum ad-
 sciscit, ubi malis incurfibus furiatu animus
 suos secum dolores noctes dies-
 que evolvit, multum in hoc spiritus
 insumens, neque quiequam ejus in ex-
 timum ferri corpus sinens. Ideoque fit
 ut sicut invidorum animus infernali cal-
 ligine horridus est: ita vultus quoque
 totusque habitus cadaveroso pallore fœ-
 detur. Omnibus hisce animi emotioni-
 bus commune est, quod interposito spa-
 tio corpus extenuent, tametsi omnes
 eodem id non faciant modo, nec effi-
 cacia pari. In timore enim ac mœstia
 (quæ nullo alio inter se differunt,
 quàm quod hinc lentus, illic celer sit
 motus) spiritus vitales ad suam scate-
 bram refluent, ubi compressi marcido-
 que calore incensi tabescunt, ex quo
 corpus frigidius tandem sicciusque red-
 di necesse est, depascente nimirum squa-
 lido febrilique calore (nativus enim
 tum indies intermoritur) insitam cor-
 dis humiditatem, quod deinceps viscus
 suæ affectionis consensu reliquum cor-

Per invi-
 diam
 quid spi-
 ritus pa-
 siatur.

Animi
 turbati
 pathe-
 mata
 corpus
 omnia
 exte-
 nuant.
 Tristitia
 ac metus
 quomo-
 do ho-
 minem
 consu-
 suant.

DE SANIT. TUENDA. 175

pus afficit. Siquidem mœstis, auctore *Gal. 1.*
GALENO acrimonia potius caloris, *ad Glauc.*
 quàm abundantia inest. At verò, ira
 (si quidem ea perseverantior est) cor-
 pora extenuat diversa penitus ratione.
 Nam cum hæc fit juxta **PLATONEM** seu
 ebullitio quædam sanguinis circa cor,
 vehementius corpus inflammando diffi-
 pat. Nempe in hoc pathemate calor
 neque intus, ut in timore fit, occul-
 tur, neque ibidem emarcescit: sed contra
 potius juxta fontem caloris primum
 exardescens quàm mox ex imis precor-
 diis foras ubertim erumpit, seseque quo-
 quoversus in omne corpus diffundit. *Gal. 1.*
 Id- *ad Glauc.* eoque rectè **GALENUS** dixit irascentibus
 caloris abundantiam inesse, & ob id
 nunquam quemquam ex hoc pathemate
 animam amisisse. Cæterum invidia me-
 dullitus cor exedit, ubi malus animus
 rerum se argentium imagines assidue
 versat, per quas actiones spiritus squa-
 lido incensus calore, ipsum quoque cor
 & posthoc universum corpus marcidum
 reddit, sic ut tandem omnis ipsi color
 decorque pereat. Qui verò curis altio-
 ribusque mentis cogitationibus confi-
 ciuntur in iis spiritus è vitæ principio
 ad mentis arcem correpti multaque ibi-
 dem functione accensi, primò quidem
 cerebri substantiam, mox verò cor, ac
 tandem ipsum quoque corpus reliquum
 per mutæ sympathiæ legem hæctico

Ira quid
& quo-
modo
extenuet.

Gal. 1.
ad Glauc.

Invidia
cur ali-
quis ma-
crefcet.

Curæ
quomo-
do cot-
pus tabe-
faciant.

Amor
Vene-
reus ex-
tenuat.

vigiliz
homi-
nem e-
vaciat.

squalore obterunt, actionesque naturæ omnes evertunt. Rectè enim GALENUS scripsit *συμπάσχειν ἀλλήλοις ἀπᾶσαι τὰσδι- κέσας τὸ ζῶον δυνάμεις.* Posset his jure addi res solliciti plena timoris amor, quo vix scio, an quicquam magis hominem conficiat. Nam spiritus vitales variis modis oppugnat exercetque, modo iras excitans, modò vanos timores fingens, interdum invidia, sæpe odiis immortalibus animum excrucians. Quin etiam ipsam impetens mentem, insanix, dementiæque causam præbet. Quid multis? Omnia sursum deorsum in corpore agitatur, ut nil mirum sit, tantopere hinc aliquem contabescere. Atque hæc de animi emotionibus dixisse sufficiat. Sequuntur in extenuantium ordine, vigiliæ, nec sine causa. Nam vigiles sensus quia nunquam esse possunt otiosi, quiescente quantumvis corpore, spiritus primùm animales, atque hinc consequutione quadam vitales etiam multo usu obterunt, tabefaciuntque. Adhæc vitalibus spiritibus jugiter in cerebrum ascitis perfectio, tum chyli in ventriculo, tum chyli in hepate ac vasis labefactatur. Suprà namque demonstratum est hunc vitæ spiritum ad concoctionis integritatem perquam necessarium esse. At verò imperfectam concoctionem, nulla sequitur

DE SANIT. TUENDA. 177

proba nutritio, ut quæ tota in assumpti alimenti assimilatione posita est, cumque nihil coalescere corporis substantiæ possit, nisi plurima substantum victumque alteratione, corpori alendo factum sit idoneum, quid miri, si frustratam concoctionem extenuatio membrorum sequatur. Neque alia ratione, somnus quoque, si vel nimium brevis est, vel longus, corpus emaciat, quàm quòd concoctioni incommodet, juxta illud HIPPOCRATIS: *Gravis vigilia, potus cibosque tum crudos tum incoctiores reddit: at ea quæ in contrarium fit transmutatio, corpus dissolvit, &c.* De duro cubili suo loco dictum est. Eademque ratio habetur de lecto per ætatem terra, tametii id cubationis genus tutius fuerit Græcis atque ultimis Italis, quam nostræ regionis incolis. Quòd autem vehemens exercitatio corporis molem attenuat, & supra abundè monstratum est, & ab HIPPOCRATE in Epidemiiis, his verbis approbatum: *Extenuatio, cursu, luctatione, multis celeribusque obambulationibus efficitur.* Adhæc cur vomitus & dejectio idem possint, ipsa re notum est. Ambo enim hæc ex genere sunt maximarum corporis vacationum. Adde quòd necessum planè sit, digestionem alimenti in corpus assidua ventris dejectione mi-

Somnus
nimium
brevis
aut longus ex-
nuat.
Hipp. 2.
de vict-
acut.

Vehe-
mens
exercita-
tio, cor-
poris
molem
attenuat.
Hipp. vi.
Epid.

nui, assuefacientibus nobis nutritionis instrumenta, quæcunque continent ea statim pessum impellere. Sic enim neque urina commodè fieri, neque aliud corpus cibo potest. Porro acidæ res atque austera ob id extenuant, quod ut jam pridem dixi, ad nutriendum sint ineptæ. Idem possunt & rariùs assumptæ epulæ, ex quibus scilicet parcior est succorum proventus. Novissimum hoc ordine locum habet, vini neque energia, neque facultate perfrigidi potio jejuno in consuetudinem adducta: Hæc enim corpus cum per halitum, tum per urinas digerit.

CUM verò inter extenuantia posuerim vomitum & dejectionem, de his quoque propria quædam dicenda sunt. Ejectum esse ab Asclepiade vomitum in eo volumine, quod de tuenda sanitate composuit, video, neque reprehendo, si offensus eorum est consuetudine, qui quotidie

ejiciendo vorandi facultatem
 molliuntur. Paulò etiam lon-
 giùs processit. Idem pur-
 gationes quoque eodem vo-
 lumine expulit. Et sunt hæ
 perniciosæ, si nimis valenti-
 bus medicamentis fiunt. Sed
 hæc tamen submovenda esse,
 non est perpetuum, quia cor-
 porum temporumque ratio po-
 test ea facere necessaria, dum
 & modo, & non nisi cum
 opus est, adhibeantur. Ergo
 ille quoque ipse, si quid jam
 corruptum esset, expelli debe-
 re confessus est. Ita non ex
 toto res condemnanda est,
 sed esse ejus etiam plures
 causæ possunt, estque in ea
 quædam paulò subtilior obser-
 vatio adhibenda.

H e

Vomitus
remerè
ab Ascle-
piade re-
jectus.

¶ Optimo jure CELSUS errorem notat ASCLEPIADIS, qui vomitionis atque dejectionis usum sanis ademerat, non alia fortè permotus causa, quàm quod nonnullis hæc ista usurpantibus, gravis quandoque orta noxa sit. Istud verò quàm sit iniquum judicium, nemo non videt, qui venæ quoque sectionem, exercitium, balneas, unctiones, & id genus salutaria utriusque valetudinis præsidia fuisse sæpe perniciose reputat, non quidem suapte ipsorum natura, sed utentium errore. Sanè id pro lege putare, quod rarò evenit, hominis parum circumspecti est, quæ verò rerum abusus vitia profert ea ipsis tribuere rebus, etiam imperiti eit. Neque verò obrinere ASCLEPIADES, si viveret, unquam posset, quod nulla sanis incidat, vomendi purgandive corpus necessitas, cùm tanta sit temperamentorum vis, tanta eduliorum varietas, tot ab aère, motu, quiete, somno, vigilia cæterisque id genus rebus alterationes nos indies circumveniant, afficiantque, ut fieri planè non possit, quin sæpe ex assidua horum omnium consuetudine, vitium aliquod in ventre, aut in ipsis venarum succis vel imprudentibus nobis succrescat, quo si quid jam semel imbutum facessere negotium naturæ cog-

pit, cur non liceat infrà suprave excludere? Quasi verò hanc vacuandi licentiam non solum Medicinæ lex rectaque ratio nobis permiserit, sed ipsa etiam non monstravit natura, quæ sæpius in ipsis quoque sanis absque pharmaco noxios humores modò per os, modo per alvum suapte sponte ejicit. Neque verò illud HIPPOCRATIS *Hip lib. 4.*

ASCLEPIADI ulla in re patrociniabitur: *Aph. 16.*

Qui integra sunt corporis valetudine medicaciones agrè molesteque ferunt.

Sed neque illud quicquam arguerit.

Elleborus sanas habentibus carnes periculofus.

Ilte enim Aphorismus de iis

scriptus sanis est, quos nullum urget

cacochymie vitium: His enim vomitum,

aut purgationem commodam

esse nemo qui sapit, putat. Quanquam

si vel maximè vitium valentibus

aliquod subest, ne ob id quidem

convenire elleborum censemus longè

sinceriore materia medicaminum re-

perta cathartecorum quæ partim ener-

giæ placiditate, partim compositionis

foelicitate ut majore fructu, ita

periculo minore, quod corpori superest,

demunt. Ideoque barbarorum

scholis *Benedicta* sunt appellata. Ergo

ob id vomitus sanis prodest, quod

ventriculo sordes, tum pituitosas,

tum biliosas eximat. Cujus vacuatio-

nis quantum sit fructus, ipsum ventri-

Vomitus
quare
utilis.

Suam
quæque
particu-
la con-
coctio-
nem tan-
tùm per-
ficere,
non alte-
rius
emenda-
re potis
est.
Vomitum
sotum
etiam
corpus
vacuat.

culi munus ostendit : quod si in ali-
quo sit diminutum, totius illico cor-
poris nutritionem frustrabitur. Scilicet
nec hepatis nec solidis membris pro-
clive est *χολῆσις* vitium corrigere,
quatenus unaquæque particula conco-
ctionem expedire duntaxat suam, non
item alterius emendare nata est. Jam
vero & tota sæpe corpora non unicum
semper ventriculum vomitus expur-
gat, cum aut potentibus emeticis cie-
tur, aut fortuito ab ipsa provocatur
natura, sanguinis totius colluuiem (ut
per febrium crises fit) in ventriculi
cavum effundente.

De Vomitu.

Vomitum utilior est hye-
me quam æstate. Nam
tum & pituitæ plus, & ca-
pitis gravitas major subest.
Inutilis est gracilibus, & im-
becillum stomachum habentibus.
Utilis est verò plenis
& biliosis omnibus, si vel
nimium se replerunt, vel

parum concoxerunt. Nam ,
 five plus est , quàm quod
 concoqui possit , periclitari ne
 corrumpatur , non oportet :
 Si verò corruptum est , nihil
 commodius est , quam id ,
 qua via primum expelli po-
 test , ejicere. Itaque ubi
 amari ructus cum dolore &
 gravitate præcordiorum sunt ,
 ad hunc protinus confugien-
 dum est. Item prodest ei ,
 cui pectus æstuat , & fre-
 quens saliva , vel nausea est ;
 aut cui sonant aures , aut
 madent oculi , aut os ama-
 rum est. Similiterque ei ,
 qui vel cœlum , vel locum
 mutat , his , quibus (si per
 plures dies non vomuerunt)
 dolor præcordia infestat. Ne-
 que ignoro , inter hæc præ-

cipi quietem, quæ non semper contingere potest agendi necessitatem habentibus, nec in omnibus idem facit. Itaque istud luxuriæ causa fieri non oportere confiteor. Interdum valetudinis causa rectè fieri experimentis credo. Commoneo tamen ne quis qui valere & senescere volet, hoc quotidianum habeat.

¶ Vomitus educit (authore GALENO) pituitosa, biliosa ac serosa excrementa quæ tum in ventriculo genita, tum aliunde in ipsum sunt derivata. Primo itaque ventriculum, secundariò ac quadam veluti consecutione univèrsum etiam corpus exinanit. Proprium ventriculi excrementum pituita est, partim quia nervacea frigidaque ejus partis substantia est, partim quia omnium prima sustinet rudimenta ciborum, ubi verisimile est erudas frigidasque sordes magis coire quàm in reliquis concoc-tionum officinis. Ergo ut vomitus nunquam non sublevat ventriculum pi-

Vomitus
unde &
quæ va-
cuet
Gal. 6.
Symp.
Vetri-
culi pro-
prium
excre-
mentum
cur pi-
tuitosum

uita gravem, ita tum præcipuè juvat, cum tempus hybernum superantis materiæ luxuriam fovet. Tum enim & cœlum frigore, & cibus luxu magnam ventriculo ad cruditates fenestram patefaciunt. Atque hac re (ut author est GALENUS) permoti veteres vomitum à cibo alii bis, alii semel duntaxat in singulos menses per hyemem cieri jubebant, quo pituita videlicet omnis ex ventre pelleretur. Ea enim paulò longius intus morata computrescit, ventriculi tunicas erodit, & caput vitiatis halitibus tentat. Neque verò his repugnant HIPPOCRATES, *æstate supra, hyeme infra purgandum* docens. Hoc enim Aphorismo eum humorem notavit, qui ex omni undequaque corpore in aliquam ventris regionem defluit, qui verò ibidem genitus insedit, non item. Quippe hujus derivatio pro communi vacationis lege per os seu proximiorum locum molienda est. Græci, istud $\pi\rho\rho\rho$ $\chi\rho\rho\rho$ appellat. Ejusque rei testis HIPPOCRATES sic loquitur: *Supra septum transversum dolores purgationis egentis per superna purgandum esse significant, qui verò infra sunt, per inferna.* Hæc ille: At verò influentis in ventrem humoris impetus, quacunque ultro pro more suo effertur, eò sequendus est juxta illud HIPPOCRATIS. *Quò natura inclinât, eò ducere convenit.* Ergo ut æstate bi-

Cur hyeme vomendans

Gal. 5.
De usu partium.

Frequens antiquis per hyemem vomitus.
H p lib 4.
Aph. 4.

Hip. lib 4.
Aph. 13.
Humoris fluentis impetus sequendus.

lis & hyeme pituita magis toto corpore luxuriant, ita hinc dejectio, illic vomitus (si quidem humor ad ventrem è venis aut ultro repat, aut medicina ducatur) promptiora sunt. Bilis enim pro sua levitate facile sursum evolat, ut pituita contra pondere laborans suo ad ima fidit. Tametsi hæc ista motionis lex sæpe fallat, ac neque semper bilis sursum vergat, neque deorsum pituita. Nam Eudemo Philosopho (ut refert GALENUS) supra pituita, infra bilis. Paulo Rhetori contraria via exuberabant. Propterea ne qua restet erroris in purgando occasio, præstare arbitror humoris vacuandi impetum non tam ratione investigasse, quam ipso didicisse experimento. Atque hæc quidem temporibus atque humoribus in vomendo observatio debetur. Corporum vero non parva quoque habenda ratio est. Neque enim omnibus juxta aut utilis est aut proclivis vomitus. Conducibilem CELSUS ait plenis ac biliosis, quod ut probè intelligatur, paulo latiorem exigit explicationem. Plenos itaque Celsi lib. 2 cap. 10. AUTOR intelligit carnosos, ut aliàs significavit sic inquires, *Gracilibus magis sanguis, plenioribus magis caro abundat.* Nimirum corpulentia carnosa (est enim & altera adiposa) à calido humidoque contrahitur. Ideoque in primo ortu calor thoracem dilatavit, humor mul-

Quibus vomitus utilis.

Celsi lib. 2 cap. 10.

Corpulentia duplex.

ra carne intexit, ut hoc nomine com-
 modus facilisque vomitus fiat. Siqui-
 dem id plenis natura inest, quod HIP-
 POCRATES alias in difficulter vomenti-
 bus arte quærebat pluscula, eos *quiete*
& copiosiore cibo ante vomitum humec-
tans. At vero hujus præsidii necessitas
 tum multo maxima est, cum quid sto-
 machum gravat, seu pravus aliquis hu-
 mor, seu corruptum aut corruptioni
 proximum alimentum hanc partem ob-
 federit. Proin rectè CELSUS tum
 demum his esse vomendum dixit, cum
 sese nimium replerunt aut parum con-
 coxerunt, simul indicans & facilitatem
 vomitionis & opportunitatem. Vide-
 tur his refragari HIPPOCRATES sic in-
 quiens: *Ægre vomentes, & modicè car-*
nosos infernè purgato, devitans æstatem:
 Cujus Aphorismi interpretationi, neque
 GALENUS neque ejus commentatores
 fecerunt satis. Ille cur æstas hîc obser-
 vari debeat, duntaxat exposuit, cur
 mediocriter carnosus vomitus noceat,
 dissimulavit. Hi vilissimorum manci-
 piorum instar ab domini vestigiis ne la-
 tum quidem (ut ajunt) culmum disce-
 dere ausi transeunter ejus scripta tan-
 quam canis Nilum delibant, neque
 ponere quod ab eo authore præteri-
 tum, neque amplificare, quod nimis
 contractum est, sustinent. Ergo *μῖσος*
ἀσάνης (sic enim HIPPOCRATES loquis-

Hip. lib. 4.
 Aph. 13.

Quando
 conve-
 niens
 vomitus.

Hip. lib. 4.
 Aph. 7.

Locus
 difficilis
 ejusque
 explica-
 tio.

Frigidis
pariter
& humi-
dis vo-
mitus
inutilis.

tur) καὶ δυσκμε'ας, id est, utcunque carno-
fos unaque difficulter vomentes intelli-
gemus ipsos apprimè pituitosos, ac dein
aliqua ex parte melancholicos. Pitui-
tosi enim propter humiditatem tempe-
ramenti carnis quoque bonam portio-
nem non tantùm adipis habent, tametsi
ea caro neque adeò firma, neque adeò
multa ut simpliciter carnosus sit, ac
proin his facilis, illis vomitus diffi-
cilis jure censetur. Pituitosos intelli-
go non φλεγματὸς τὰ ἄνω, seu stoma-
cho tantummodo tales, sed toto cor-
pore. Nam prioribus quoniam pituita
circa stomachum multa redundat, per
os seu locum viciniorem rectius purga-
tio quæritur. Nempe eo nomine hye-
me quoque utiliter vomit supra demon-
stravimus. Aliis verò κάθολον pituitosis,
cùm propter stomachi firmitudinem
thoracisque angustiam, tum quia nulla
humoris supernè vacuandis necessitas est
(totius enim corporis inutilis pituita
rectius infrà purgatur) vomitus omnis
inidoneus est. Jam verò melancholi-
corum nonnullis (naturæ frigiditate
efficacia siccitatem superante) habitus
utcunque attollitur, sic ut in speciem
carnosi viderentur, nisi lividus eos co-
lor, nigrumque capillitium ac tenues
venæ proderent. Et ii quoque reliquo-
rum melancholicorum exemplo diffi-
culter vomunt, tum quod humoris acidi

Melan-
cholici
ægre vo-
munt.

occasione firmus his stomachus sit, eo-
que minus ad vomendum pronus, tum
quod melancholia omnis suapte impetu
ad inferna potius fidat, ut ne dicam
etiam cunctos uno ordine melancholico
pressiore pectore esse, ideoque de
ruptione alicujus in eo vasis ubi vomunt
periclitari. Superfunt modò biliosi,
qui cur non ægrè vomant, proximè
dicetur ubi de gracilibus agemus.
Biliosos intelligas oportet, non solum
toto corpore, sed etiam Τὰ ἄνω duntaxat
πικροχόλης, qualem Paulum Rhetorem
fuisse suprâ retulimus, ob pravam
scilicet meatus biliarii in ventriculum
implantationem plurimum indies bilis
suprà per os effundentem, cætera tamen
pituitosum. Hic nisi vomitu amarum
excrementum antè extudisset quam
cibum caperet, nullum concoctionis
fructum sentiebat. Cùm horum
πικροχολῶν, tum reliquorum omnium
symptomata, seu notas quasdam quibus
ii noscantur, CELSUS in præsentia
proponit. Ac primum quidem ructus
amari, unâ cùm præcordiorum dolore
(καρδιαγῶν Græcè dicitur) gravitateque
excrementi biliosi ibidem redundantis
acrimoniam sequuntur. Iisdem de
causis pectus æstuat, & frequens
tenuisque saliva & nausea est, quæ
duo jamjam in foribus esse vomitum
denunciant, præsertim oborto jam capitis

Signa
picrocho-
lorum.

Signa
vomitio-
nis mox
futuræ
præfaga.

dolore ac vertigine, agitatoque labro inferiore. Cæterum ut semper qualicumque nausea vomitum antecedit, ita non usque sequitur vomitus nauseam.

Nausea
inanis
unde fiat

Quoties enim præ tenuitate aliis immerfi ac veluti imbibiti humores ventriculi tunicis sunt, aut alioqui propter lentorem tenacius affixi, nausea inanis, irrita, seu quæ absque vomitione fit, movetur, & ipsa quoque sub hac autoris comprehensa regula. Aurium verò sonitus & obortæ oculis lachrymæ fiunt, subvolante è stomacho sursum versus bilioso halitu, qui acris admodum mordaxque cum sit, haud aliter quam fumus ab igne redditus aut acris vapor ab inspecta cæpa resiliens oculos pungit, roditque ut hinc exprimi lachrymas nihil aded mirum sit. Idem quem diximus halitus per aures subinde foras elapsus auditus organon obiter verberat, tinnitumque facit non dissimilem ei quem edunt pulsata templorum æra. At os amarefcit ob contumitatem substantiæ faucibus cum ventriculi interna tunica communis, eisque rei causa haud rarè compertum est, contenta in ventriculo multa bile vel dulcissima quæque maximè amara esse videri. Atque hæcenus de biliosorum symptomatis, satis superque: quorum præcipuam partem HIPPOCRATES hoc

Aurium
sonitus.
Lachrymæ

Oris a-
maritudo.

Hip. lib. 4.
Aph. 17.

Aphorismo complexus est: *Non febrici-*

tanti cibi fastidium, cordis dolor, vertigo tenebrosâ, & oris amaritudo, purgatione per superna opus esse significant. Sequitur mutatus aër, qui tum demum vomitionem non inutilem facit, quum ad contrariæ temperaturæ loca fit transitus. Aliud enim hîc cœlum, alius cibus aliaque sæpe vivendi norma, omnes corporis actiones innovat, ex eaque re orta in venis turbatio ac nescio quid insoliti tumultus, interveniente naturæ opera, inutiles, si qui sunt humores à bonis sequestrat, quos humores subinde vomitus (tum quia subsunt hi, tum quia permoti fluxui auscultant) summo cum valetudinis commodo exhaurit.

Vomitus
cœlum
mutantâ
utilis.

Juvat vomitus & hos insuper, quibus is plusculis diebus præter morem intermissus est. Tum enim præcordia dolor exercere consuevit, superfluis in ventriculo retentis eumque tum qualitate seu stimulo, tum copia seu gravi pondere molestantibus. Huc enim vasorum illuviem natura pro consuetudine pellit, aut certè ventriculus intra se cumulatius gignit purgari vomitione suctus. Hactenus quibus corporibus vomitus idoneus sit proposuimus, proximum est quibus incommodet, id quoque jungere. Existit hoc loco quæstio subdificilis, manifesta que inter HIPPOCRATES atque CELSUM pugna, quæ ut incolumi utriusque viri autho-

Vomitus
salutaris
iis qui
hunc
præter
morem
neglexerunt.

Vomitus
quibus
noxius.

Vomitus
quid, &
quomo-
do fiat.

ritate dirimatur, non inutile fuerit, paulò altius rem omnem inspicere. Vomitus omnis depravata ventriculi expulsio est ingentique fit fibrarum ejus transversarum connixu, ut quæ stringendo sursum versus materiam per os extundunt, ideoque hic expulsionis modus quia naturæ repugnat, nunquam fieri nisi ventriculo malè affecto potest.

Enemata
per os
reddita,
itemque
alvi fax.

Quomodo enemata (referente GALENO) aliquando per os rejecta sunt ac per lethales volvulos ipsum etiam oletum. Ut enim ventriculi tunica interna rectis fibris toti gulæ atque ori contiguos cibos trahit, sic externa transversis contexta fibris, quemadmodum deglutitioni quoque inservit, ita vomitum sola perficit, nullis substantibus quæ in os trahant fibris. Ideoque facilius est devorare aliquid quam removere. Quæ omnia si ita habent, quis dubitet vomitum non posse citari absque valida non ventriculi solum, sed & pectoris sediumque quæ juxtà sunt concussione, eaque de causa stomacho invalidis ac pectore gracilibus summopere (ut CELSO visum est) adversari, seu his alicujus vasis diruptionem, illis imbecillitatis incrementum minitantem. Non reclamant his HIPPOCRATES, sic inquiring. *Graciles & ad vomendum faciles superne purgare convenit.* Nam is autor biliosos hoc loco inaudit, non item eos qui

DE SANIT. TUENDA. 193

qui vel aliqua occasione extabuere, vel à prima origine temperamentum frigidum siccumque sortiti sunt. Ambo- bus enim his pectus macrum pressum- que est, ut periculum sit non modò dif- ficilem vomitum fore, sed etiam ali- quod sanguineorum vasorum diruptum iri. Eos enim ut hoc Aphorismo ex- cluderet HIPPOCRATES illam adjecit ad graciles appendicem. Et facile vo- mentes. Tales verò sunt ante omnes biliosi, præcipueque quos *πυκροχόλους τὰ ἀνω* appellamus, consumpti verò ac melancholici, minimè. Ideoque HIPPO- Hip lib. 4. Aph. 8. 9. CRATES duos alios Aphorismos eodem penè orationis contextu rectè junxit. Ex his alter sic habet: *Obnoxios pthiße supra ne purgato.* Alter iste est. *Melancho- licos infra vehementius purgabis.* Neme- pe in his materia ad inferna magis fidit, quare eò etiam arte ducenda est. Ad- hæc temperamenti vitio gracile pectus rigidum arctumque natura ab initio fin- xit, adèd ut hos vomere cogere planè absurdum sit. At verò bilis propter lenitatem minimo negotio per os ex- tunditur, unde fit, ut perquam erudi- Cels. lib. 2. cap. 13. tè alibi CELSUS ita scripserit. *Vomi- tus ut in secunda quoque valetudine sæpe necessarius biliosis est. sic etiam in his mor- bis, quos bilis concitavit.* Ineptiunt hîc plerique Neotericorum, cùm inter na- tura graciles & eos qui vi morbi sunt

tales discernunt, illis vomitum utilem, his inutilem decernentes. Næ isti me Hercle parum intelligunt, quam nihil interfit ad vomitus difficultatem naturave quis gracilis factus sit, an morbo, modo semel gracilis sit. Eadem est inquit GALENUS providentia acquisiti affectus, & naturalis intemperiei. Itaque si propter ingeniti frigoris siccitatisque exuperantiam thorax ab ipso ortu naturæ emacruit, aut tum quoque bonus, post tamen tabido affectu consumptus est, quæ (te quæso) res vomitum hic inidoneum, illic idoneum fecerit, substantibus utrobique causis, quæ vomitioni adversantur, iisdem. Sed hoc est istorum acumen qui hodie inter scriptores palmam affectant, quique nulla necessitate ambages secuti emendicatis hinc illinc absque studio atque arte scriptis magno conatu magnas nugas dicunt. Sed his valere jussis, ad rem redeamus. Peracta vomitione rectè quies imperatur, cujus beneficio componantur turbati in corpore succi, afflictæque inter ejiciendum particula ab egestisque oblæsæ materiis refocillentur. Neque verò luxuriæ causa vomere quotidianum habere convenit. Hoc namque robur ventriculi solvit corpusque plus justo exinanit ut nil mirum sit, cum qui sic continuat, neque valere, neque fenescere admodum posse.

Post vomitum quid agendum.

Qui vomere post cibum
volet, si ex facili facit,
aquam tantum tepidam
antè debet assumere; si diffi-
cilius, aquæ vel salis, vel
mellis paulum adjicere. At
qui manè vomiturus est, an-
tè bibere mulsam, vel hyf-
sopum aut esse radiculam de-
bet, deinde aquam tepidam,
ut supra scriptum est, bibere.
Cætera quæ antiqui Medici
præceperunt stomachum om-
nia infestant.

¶ Medicamenta *emeticæ*, id est, vo-
mitum cientia pro actionis robore at-
que infirmitate in triplici sunt differen-
tia. Quædam enim adèd blandè levi-
terque solvunt ut ventriculum ac loca
quæ juxta sunt, quàm minimum laces-
sant, cujus generis aqua tepida est, per
se potui data, aut si quis ob vacuandæ
materiæ lentorem ægrius vomat, quæ
particeps sit modici salis seu mellis ut

Triplex
vomiti-
vorum
differen-
tia.
Blanda
emetica.

Medio-
cria,

Violenta

Emeti-
corum
juxta
Celsum
duplex
ordo.
Primus.

Secun-
dus.

tanto nimirum efficacius affixas ven-
triculo fordes detergat. Ad hunc or-
dinem spectant hordei decoctum, fi-
cus recentes, oleum crudum extre-
mis digitis aut penna in gulæ caput
demissum, ipsumque haustum hydræ-
leum. At secundæ classis emetica ali-
quanto his sunt potentiora, quapropter
junioribus mediocria nominan-
tur, ut quæ modum quendam in
solvendo obtinent, neque ita sunt in-
valida, ut superius comprehensa, ne-
que rursus ita violenta, ut quæ pos-
tremo mox ordine sequentur. Ejus
generis habentur radícula, atriplex,
sive semina horum sumes, sive radi-
ces. Semen anethi, nasturtii, erucæ,
melonum, radix betonicæ, & cucu-
meris fativi. Tertio ordini adscribun-
tur uterque elleborus, nux vomica,
succus corticis sambucini, radix cu-
cumeris agrestis, & hujusmodi, quæ
simul omnia actionis suæ vehemen-
tia stomachum subvertunt. Proinde
rectiùs CELSUS emeticorum quæ sa-
nis usui esse possunt, duplicem or-
dinem proponit: Primoque ea col-
locat, quæ & mitia sunt, & facillè
vomentibus præbentur, qualis aqua
tepida est tum sincera, tum mellis
salisve pauxilli particeps. Secundum
autem ordinem ea tenent quæ potius
manè vomituris conceduntur, ut ra-

DE SANIT. TUENDA. 197

dicula oxymelite sumpta, mulsum, decoctum hyssopi, & id genus alia permulta quorum facultate humores renacius ventriculo affixi diffecantur absterganturque, ut epota paulò post tepida, minore negotio exigantur. Id se comperisse in quodam *ÆGINETA* Paul. narrat, qui cum indies inappetentia ac nausea laboraret ructumque insuper acido atque præcordiorum inflatione (quia pituita in ventre coierat) assiduè torqueretur, *sumpta* (inquit) *ex aceto mulso radícula incredibilem vim ejus humoris evomuit, atque ita protinus sanitatem recuperavit.* Porro quotquot præter hæc sunt emetica præscis illis Medicinæ Autoribus usurpata (in quorum classe primas ferè tenebat Helleborus) omnia sanis fugienda, ægris non nisi per morborum maximas necessitates & in aliorum defectu remediorum præbenda sunt. Etsi enim magnas ea sæpe vires ostendant in morbis longis ac febre carentibus (sicut in Epilepsia atque insania helleborus) suspectus tamen usus istorum omnium esse debet. Quemadmodum optimè alias *CELSUS* dixit: *Ista non semper ægrotis prodesse, semper sanis nocere.* Cels. lib. 2. cap. 13.

Paul.

Ægin.

Lib. 1.

Historia
cujus-

dam vo-

mentis
pituitam

Violent

antiquo-

rum e-

metica

sanis fu-

gienda,

ægris ra-

ro fu-

menda

sunt.

Post vomitum (si stomachus infirmus est) paulum cibi, sed hujus idonei gustandum, & aquæ frigidæ Cyathi tres bibendi sunt. Si autem vomitus fauces exasperavit, qui vomuit, si manè id fecit ambulare debet, tum ungi, deinde cœnare. Si post cœnam, postero die lavari, & in balneo sudare, hinc proximus cibus mediocris utilior est, isque esse debet cum pane hesterno, vino austero meraco, & carne assa, cibisque omnibus quam siccissimis. Qui vomere bis in mense vult, meliùs consulet, si biduo continuerit, quam si post quintum decimum diem vomuerit, nisi hæc mora pectori gravitatem faciet.

DE SANIT. TUENDA. 199

¶ Vomitus omnis sive is sumpto pharmaco moveatur, sive sponte natura erumpat stomachum semper plus minus convellit. Quare hoc finito studendum roborando ventriculo est. Itaque sumpto prius modico cibo (multus enim imbecillam facultatem superat) haurire gelidum fontem ad tres usque Cyathos expedit. Unde laxatum ventriculi os roboretur. Cyathus juxta PALÆMONEM duodecima Sextarii pars est. Ipse sic scribit : *Sextarii Cyathus pars est, quæ est uncia libræ.* Sextarius autem qui octodecim unciarum capax est (etsi Romanis Authore GALENO, viginti contineat) duas Corylas seu Heminas facit, quemadmodum idem innuit PALÆMON hoc metro : *At Coryle Cyathos bis ternos una recepat.* Ex quo sequitur, ut tres Cyathi quia non nisi dimidiam implent Cotylen, in totum pendeant uncias mensurales quatuor & semis quod est Acetabuli duplum. Sed definitis his, agendum de asperitate faucium est. Ea inter vomendum contrahitur ab acore pituitosi excrementi fauces atque omnem gulam supra infraque in ipso transitu percellentis ulcerantisque, quæ quidem affectio etsi à bilioso quoque vomitu potest excitari nequaquam tamen hujus occasione in præsens fieri putanda est. Nam CELSUS de vomitu hîc agit, qui ventri-

Vomitus
stoma-
cho mo-
lestus.

Palæmon.

*Lib. de
pond. &
mens.*

*Cyathus.
Sextarius*

Coryle.

*Fauces
cur vo-
mendo
exaspe-
rentur.*

culo proprius est, quique genitam in eo pituitam (naturale sibi excrementum) non bilem ex alto corpore huc confluentem extundit. Huic sententiæ medicamenta subscribunt, quæ initio hujus de vomitu sermonis ad expeditiorem materiæ purgationem author proposuit, ut sunt hyssopus, radícula, mulsum & id genus calida remedia alia, tum incidentia tum abstergentia. Sed & jam nunc finito vomitu meracum, carnem assam, cibosque omnes quam siccissimos imperat, quæ tamen omnia post flavæ bilis effusionem maxime fuerint aliena. Agedum igitur causam scrutemur, cur post hujusmodi vomitionem præscripta remedia conferant. Pituita omnis quæ quidem cocta subdulcisque est, nequaquam exasperare loca quæ contingit, solet, sed contrà potius quæ ulcerata sunt, linire, lævigare, ac lento gratoque humore imbuere. Quum verò eadem hæc parum probè cocta acida falsave reddita est, tum certè gulam transiens facilè exasperat. Ergo quæ hanc vomitio induxit asperitatem, quoniam cruditatis soboles est, quid novi si ea postulet auxilia quæ concoctionem adjuvant, qualia sunt tum ambulationio, tum ante coenam (si quis manè vomuit) unctio, aut si vespere id à coena fecit, postridiana lavatio sudor-

Pituita
dulcis le-
nit, aci-
da aut
falsa ex-
asperat.

Gula per
acidum
vomi-
tum exaf-
perata
quid a-
gendum

que in balneo. Duo hæc postrema
cautius semper administranda sunt,
ne hinc quæ primis venis cruda in-
hærescunt, liquentur, priusque in om-
nem corporis habitum ferantur, quàm
facta sunt per maturam concoctionem
utilia. Itaque longè majore fiducia
calentibus undis corpus perluetur evic-
tis vasorum cruditatibus: id quod
manè iis evenisse credibile est, qui
hesternæ coenæ vomitu sublevati tota
post nocte probè dormierunt. Minus
periculi per cruditates in ambulatione
aut unctione est. Nam hæc calorem
insitum moderatius excitant absque ve-
hementi succorum turbatione & in ha-
bitum raptu, quæ profectò causa est,
cur hæc vel non interveniente somni
beneficio vesperi antè coenam ab eo
rectè tententur, qui manè vomuit.
Ut enim in hoc fortè homine imper-
fectior etiamnum fuerit concoctio,
quam in alio qui per noctem dormivit,
ita rursus rapiendorum in corpus cru-
dorum minor subest occasio. Nimi-
rum certa res est calentiore balneo
validius succos permoveri, quàm aut
ambulatione aut unctione. Jam verò
quod ad cibum à vomitu porrigendum
attinet, scire licet mediocrem illum
esse oportere, nam multo languescens
cruditate calor opprimitur, perpaucò
deficit. At hesternus cibus, caro assa,

Cibus à
vomitu
quis uti-
lis.

vinum austerum & meracum ejusque ordinis alia conducunt, quoniam ventriculi robor firmant (*δυσπραγία* hæc Græci dicunt) frigiditatem minuunt, & excrementitium ejus humorem absumunt, his enim ille incommodis per crudas vomitiones urgetur. Sequitur posthæc de menstrui vomitus iteratione integer HIPPOCRATIS Aphorismus, cujus interpretationem si quis requirit, ex GALENI in hunc locum commentario, si volet, petat. Illiberale enim esse arbitramur commentarios scribere more complurium Neotericorum, quos non pudet veterum monumenta bona tot inconditis paginis ad nauseam usque malè retexere, adcoque miserè se studere alieno potius furo, quàm propriis dotibus speciosos videri.

De Dejectionibus.

DEjectio autem à medicamento quoque petenda est ubi venter suppressus parum reddit, ex eoque inflammationes, caligines, capitis dolores aliaque superioris partis mala increscunt. Quid

enim inter hæc adjuvare pos-
sunt, quies & inedia, quæ
per illam maximè eveniunt.
Qui ejicere volet primum ci-
bis vinisque utetur his quæ
hoc præstant, dehinc, si pa-
rum illa proficient, aloën su-
mat. Sed purgationes quoque
ut interdum necessariæ sunt,
sic ubi frequentes sunt, peri-
culum afferunt. Assuescit enim
non ali corpus, & ob hoc in-
firmum erit, cùm omnibus
morbis obnoxia maximè infir-
mitas sit.

¶ Compressa diutius alvo dejectio
nunquam non necessaria est, at non
semper utilis, quæ sumpto pharmaco
quæritur. Hæc enim tum demum per-
missa est, cùm aut præsentis aut im-
minentis symptomatis exigit necessi-
tas. Tantaque sæpè hujus vacationis
vis est, ut non sanitas tueri, non cura-
ri morbus absque ejus præsidio com-

Dejectio
pharma-
co petita
quando
utilis.

Maxima
fusi ven-
tris com-
moditas.

modè possit. Ostendit hoc naturæ in
condendis intestinis scopus, quando
hæc seu canales quosdam sentinaque
ejus ipsa fecit colluviei, quæ à visce-
ribus totoque venoso genere huc indes
derivatur. Quod quidem facilè in ipsis
perspicere sanis est, in quibus bilis
utriusque superflua propriis meatibus
tanquam ductibus hac via foras una
cum fecibus effluunt. Longeque idem
apparet luculentiùs in ægris, quoties
per singulas februm accessiones, mul-
toque magis per acutorum morbo-
rum criseis natura antecedentis materiæ
spurcitiem venis exterminat, inque
ventris cavum affatim effundit unde
ea mox vomitu dejectioneve exigitur.
Et quam igitur præclaro beneficio As-
CLEPIADES cùm hæc ista præsidia sustu-
lit sanos privavit, quorum neglectus
excrementa intus fovet, & spatio inter-
posito gravissimis valetudinibus initia
præbet. Jam verò si vel absque succo-
rum labe venter obrigit, ne tum qui-
dem etiam absurdum fuerit commodo
vel cibo vel medicamine dejectionem
moliri. Quippe concoctionis primæ
superflua æquo diutius intus morata pe-
nitus arescunt, instarque lapidis duran-
tur transeunte paulo minus omni in me-
fareias chylo. Adde quod ab iis ad
hunc modum inclusis putrique calore
accensis acres effumationes ad cerebrum

Atvo
diutius
compres-
sæ quæ
superve-
niant
noxæ.

aspirant, unde protinus & capitis dolores & oculorum caligines, idque genus superioris partis mala possunt & fieri & increfcere. Cumque hæc alvi tarditas ἀναδύσεως robor, idque aut ob ineptam intestinorum formationem, aut calidam intemperiem hepatis renum ac sedium quæ juxta sunt ut plurimum sequatur, planè incidit, ut & sic affecta viscera, & durata alvus mutuas inter se operas præbeant ad malum, viscerum quidem intemperie madorem ventris partim attrahente partim depascente. Iphis autem alvi fecibus memorata loca altiore intestinorum tumore prementibus suoque veluti fotu magis magisque extorquentibus, ut nil mirum sit quod CELSUS scripsit, suppressa alvo inflammationes increfcere. Sive autem inflammationes ita ut nos intelligas hepatis seu renum ardores (φλογώσεις Græci dicunt) seu propriè dictas φλεγμονάς, id est, inflammationes, equidem non magni referre arbitror, nam pari ratione utrumlibet affectum adstricta alvus exasperat. Quid, inquit CELSUS, notans ASCLEPIADIS opinionem, adjuvare inter hæc possunt quies & inedia, quibus nimirum prisca illa simplicitas quoslibet extenuare se posse morbos vanè sperabat, commodeque in hunc usum inventum à se esse Diatriton illam gloriabatur. Erat autem ejus dogmatis præcipuus autor ASCLEPIADES

qui initio morborum tortoris vicem exhibebat, inedia, luce, vigilia, siti, cubantis vires convellens. Quasi verò hæc ista propositos affectus haud dicam juvent, sed non exasperent quoque; quando deficiente venas nutrimento, totus ab his chylus ad unguem exugitur, siccataque excrementa, & propter inediam pauca intus cunctantur, sanguis omnis qui vasis superest, afflictaque intemperie viscera exuruntur, cæphalalgia ac caligines subeunte in caput bile invalescunt, in summa, robur naturæ consumitur, quò nil priùs, nil antiquius cum aliàs semper, tum in viscerum internorum phlegmonis haberi unquam debet. Sed ASCLEPIADE valere iussu agendum auxilia scrutemur, queis tutò per secundam valetudinem alvus ducitur. Primùm inquit CELSUS cibis vinisque utendum est his quæ hoc præstent, *ἐκκορητικὰ* intelligit, ac ventrem mollientia, ea quæ nullum peculiarem humorem venis eximere nata sunt, eaque duntaxat possunt quæ intestina ac vias quas vocant communes obsident, educere. Id verò præceptum utinam hodie tam religiosè ab omnibus observetur, quam est humano generi apprimè salutare. Quid enim non designat perditam impostorum medicastrosum audacia, quid non & nobilium quorundam (si Diis placet) Medicorum cæca con-

Quibus auxiliis alvus sanis ducenda.

Error vulgare
rium Medicorum

fidentia tot tantisque purgationum ma-
 chinamentis, non sine gravi cubantium
 clade, summaque artis medicæ infamia,
 aded ut vulgò jam olim dici cœperit.
 Summam esse Medicinam non uti Me-
 dicina, & beatum esse ventrem quem
 illa nunquam intrarit. De sanis loquor,
 quibus citra vitiati humoris redundan-
 tiam alvus comprimitur. Hæc nam-
 que si supra modum semel inaruit, quid
 commodius aut denique præstabilius,
 quam humidis lubricantibusque cibus ac
 poculis, squaloris hujus vitium auferre,
 ac sic fufam alvum facere. Nimirum
 ut facultati intestinorum retentrici, sic-
 citas vigorem addit, ita expultrici
 humiditas. Nempe hoc instituto, in-
 testina quæ feces tot impeditas anfrac-
 tibus tardatura videbantur, sagax na-
 tura mucò pituitoso intus illevis, ut
 ejus levitate fluxum oletum promptius
 ad anum properaret. At Empiricis,
 quorum omnes spes opesque repositæ in
 lucro medicinæ purgantis sunt, super-
 vacanea esse hæc videtur observatio, ut
 qui tum demum mirum quàm superbe
 gloriantur, si quam plurimum tum hu-
 jus mucosæ pituitæ, tum tenuis è ve-
 nis saniei detraxerint. Nec verò intel-
 ligunt effrenatis illis catharticis ut al-
 vum quidem egregiè solvi, ita benignos
 quoque venarum succos detrahi con-
 fuisse. Quippe medicamen iis destitu-

Siccitas
 vim re-
 tentri-
 cem fir-
 mat, hu-
 miditas
 expultri-
 cem.

Noxæ ve-
 hementi-
 um cathar-
 ticorum.

Gal. lib.
Quos
purg.
oportet.

Detef-
tanda
Empiri-
corum
nequi-
tia.

tum humoribus, quos ad se trahere natum est, ipsa etiam sana (ut ait GALENUS) invadit, sanguinem atque carnes eliquans. Jam ab hac præclara scilicet dejectione, omnia tum in corpore magis siccantur, tum solito pertinacior, ventris astrictio succedit. Et ne hoc parum sit, hanc iidem boni viri secundò ducere validioribus medicamentis parant, quasi per priora parum profectum sit, sicque ex simplici malo geminum faciunt, & ut ait FLACCUS: *Dum vitant stulti vitia, in contraria currunt.* At fortuna tamen nonnunquam bona, imò ingenita naturæ vis tyrannidem hanc omnem edomat, sic ut subinde secundæ valetudinis initium, beneficio corporis, non medicinæ fiat. Qua re protinus evenit ut illi tortores servasse homines, cum non occiderint, videantur. Flagitiosi me hercle, impostores, quam nequitia perdit cum non suis rebus frugi esse, non alienis didicerint, præstare in animum inducunt, per facinora incognitas artes agitare, quam inglorios aut inopes se vivere: Tum dira potius crudelitate experimenta per mortes agere quam salutis humanæ præsidem artem per misericordiam didicisse. Invalidæ ad hæc sanguinaria capita fugillanda literæ: invalidæ (proh dolor) ad puniendâ leges, quorum sceleribus jacentem hodie videmus Medi-

cinam, tot nobis sudoribus, tot pulcherrimi temporis jacturis: tanto vigoris corporei, tanto rei hæreditariæ detrimento quæsitam. Beat illos multorum nece obfirmata temeritas, nostros dolores, & iustitia querelæ & vindicis impia mansuetudo acerbiores facit. At valeant ista nequissimorum hominum portenta, quorum error (si quidem non potius nefas quam error dicendus est) ex causæ pendet ignorantia, unde *sisti ventrem contingit*: estque hæc inconsiderantia plerisque etiam celebrium Medicorum frequens, quam sanos pariter atque ægros sæpe cum opus non est purgationibus excarnificant, quique eò pervenerunt stoliditatis, ut non animadvertant quo magis sic purgare corpus student, eo minus præsententia rem sibi omnem cedere. Nonnulli inquit GALENUS sumpto pharmaco in præsens gaudent si copiosius defecerint: Verum quanto magis sunt vacuati, tanto his venter sequentibus diebus magis adstringitur. Nempe id incommodi ut idem autor in iis effugeret quibus siccitatis occasione alvus nihil reddit, non validis catharticis, sed solo per inferiora infuso oleo alvum citabat. Eo enim (inquit) siccum excrementum madescit, & transitus efficitur lubricus & intestinorum tunicæ emolliuntur. Ergo ut CELSI quo-

Gal. 5.
sanis.

Alvum
siccatam
quomo-
do Gal.
solverit.

que consilium non tantum GALENI sequamur, contractam alvum rectè laxabimus primum cibus ac poculis ad hoc idoneis, his quæ simul & alant & ventrem molliant, cujus generis habentur pinguia juscula, atque olera, decoctum cicerum rubrorum, jus carnis, præsertim gallinacæ aut vervecinæ, quæ alias falsa esse alias recens potest, ac modò quidem mellis, modo zaccharis participes. His accedunt, lac cùm integrum, tum secreto caseo serosum, perlocatus prisana cremor cum oleo & melle, primum brassicæ decoctum adjecto oleo vel butyro vinumque dulce & crassum, in summa omnia (ut CELSUS alibi docet.) tepida, dulcia, pingua, elixa, jurulenta, falsa, diluta. GALENUS præstantissimum ἐκκιοπερτικόν parabat, ex beta, lente cùm sale & garo. Ista verò omnia ut ventrem permoveant, paulò liberalius sumenda sunt, futura alioquin inefficacia, sic ut pleraque ad libram unam, alia ad sesquilibram, multa binis etiam libris sumere oporteat. Quod si per hæc parum perficitur, tum utique (iudice CELSO) veniendum ad Aloën est, quæ ut vires suprà hepar non exerit, ita inter cætera purgantia sola est innocentissima. Quum enim alia cathartica stomachum semper plus minus labefactent, Aloë adedò id non facit ut hunc etiam (authore GALENO) corro-

Cels. lib
2. cap. 3.

Aloës
eximia
dotes

DE SANIT. TUENDA. 211

boret. Ejusque rei causa CELSUS alibi præcepit *purgantibus omnibus Aloë* perpetuè miscendam esse. Jam verò si hîc nihil quidem ex toto trahere corpore propositum est, at ventrem duntaxat aliqua ex causa tardiusculum provocare, quid optatius quam iis id compleri cathartîcis, quorum vis non nisi ventrem attingit, aut si quid porrò tendit vasa tantum mesenterio intexta vellicat. Cæterum novissè hoc loco commodum est, pro vario ventris affectu Aloë utendum esse aliàs lota, aliàs illota. Hæc namque purgat magis, sed roborat ventriculum minus, illa contrà. Quin etiam majore sæpe cum fructu sumetur medicamen Dialoës, id est, ex aloë compositum, Græci *ἰερὸν πικρὸν* vocant, cujus author ipse sit GALENUS. Iterum mo-
neo hanc in sanis dejectionem non ita statam esse oportere, quin sæpe ea quoque fiat utilis quæ asperioribus medicamentis tentatur. Nam ut CELSUS proximè scripsit, & corporum & temporum ratio eam facere necessariam potest. Etenim si cacochymia succos venarum contaminavit, quæ non victu curari, non exercitatione, non balneis, nedum inedia commode potest, quis quæso aded præfractus, aut denique ita stultè meticulosus, ut id non audeat purgante medicamento tentare, quod aliis fieri posse remediis negatum est.

Aloë purgantibus omnibus miscenda.

Aloë lota plus roborat, sed purgat minus, illota contra.

Medicamen Dialoës. Gal. 6. sanit. Alvi ductio pharmaco petita, non nunquam sanis necessaria.

Neque enim vehementi malo succurre
 re nisi æquè vehemens auxilium potest.
 Quid sanguinisve redundantis luxuriam
 extenuare incisa vena licebit: ejus ve-
 rò corruptelam pharmaco corrigere
 purgante non licebit. Quasi verò HIP-
 POCRATES, ejusque fidus interpretes GA-
 LENUS vernalibus horis sanos quoque
 non modo sanguinis onere incisa vena
 levare, sed perpurgare etiam dubita-
 rint, quos propter multitudinem fuso-
 rum humorum anniversarii catharri,
 arthritides, hæmorrhoides aut id ge-
 nus similes morbi exercebant. Atque
 hæc cum ad præsentis loci illustratio-
 nem, tum ASCLEPIADIS causa loquor,
 cui nihil ad sanitatem conducere pur-
 gationem placuit. Porro quod posthæc
 CELSUS de nimia dejectionis iteratio-
 ne docet, quia ejus ipse rationem abun-
 dè explicat, altius hic repetere non satis
 causæ putamus.

*De his, que calefaciunt &
 refrigerant corpus.*

CAlefacit autem unctio,
 aqua salsa, magisque si
 calida est, omnia & salsa

amara, carnosâ, si post cibum est balneum, vinum austerum. Refrigerat in jejuniò & balneum & somnus nisi nimis longus est, & omnia acida, aqua quam frigidissima, oleum si aquæ misceatur.

¶ Prosequitur jam CELSUS quem prius instituerat ordinem cum doceret suam cuique naturam cognitam esse oportere, ut hanc vel calefacere, si nimium friget, vel si immodice calet refrigerare tentaret. Itaque calefacientium tractationem jam nunc aggressus, primo loco unctiorem ponit, quæ duobus ferè nominibus hanc vim adepta est, partim quoniam calente cum oleo quadamque corporis pertractione administratur, partim quia oblita pinguetudine cute, calorem intus includit, quoque minus succi exhalet impedit. Succedit aqua salsa, quæ communi omnium salforum lege calefacit, id quod & amaris & acribus juxtâ commune est. Sequuntur carnosâ, quæ profectò non alio nomine calefaciunt, quam quòd præ cæteris eduliis potentissimè nutriant. Quid enim novum habeatur,

Calefacientia.

Unctio.

Aqua salsa.

Carnosâ.

Calor ac-
cellu ali-
menti
augetur.

Sanguis
naturæ
thesau-
rus.

Quod
nam ali-
mentum
calorem
augeat.

Gal. Lib.
De mu-
tua con-
secutione
temp. &
animi.

calorem nobis inlitum accessu nutriment
augefcere, quum & ignem magis arde-
re aggestis in eum lignis minimè mire-
mur. Nempe recens succus ex pleno
cibo, eoque temperato vel paulò quid
calidiorè genitus substantiam nativi cal-
loris instaurat affuso solidis partibus, in
quibus ille totus inexistit novo sangui-
ne, ac spiritibus subinde vitalibus ex
ejusdem sinceriorè particula recupera-
tis, ut rectè creditum veteribus sit, san-
guinem esse naturæ thesaurum. Neque
verò hæc ita accipias licet quasi ex quo-
vis cibo incrementum accedere calori
putandum sit. Nam is contrà à succo
lactucæ qui tamen nutriendus est, mani-
festè minuitur. Proin alimentum egre-
giè calfacturum ejus generis esse debe-
re perhibemus, quod suapte natura
calidum est unaque multum sanguinem
producit, qualis est animantium caro
copioso sanguine præditorum, hæc enim
(teste GALENO) omnia sunt calida. Ac
tanta profectò carniùm in calfaciendo
corpore vis est, ut ipsum quoque
animum in evidentissimam pertrahat
sympathiam. Si namque (ut GALE-
NUS author est) animi mores tempe-
raturam corporis imitantur, quid aded
mirum sit homines à crebro carniùm
esu, ut corpore magis calidos sic animo
ferociores reddi. Ostendit hoc Anthro-
pophagorum ac gentium Lybiæ effera

sevitias, quorum venter crudis hominum artubus & obscuris onagrorum leonunq; visceribus saginatur. Sanè impulsum hac esse causa PYTHAGORAM existimo, quòd tantopere carnes horruerit. Nimirum facile is tanta fretus sapientia perspexit, ex hoc genere victus mortalium animos efferari, ac nescio quid pecuinæ atrocitatis induere. Itaque ut rude vulgus ab pecudum esu absterret, haud inscitè puto, finxit hominum in bestias metamorphosim, post fata cuiusque fieri, ejusque rei causa intactas ac veluti sacras animantium carnes esse volens, sic apud NASONEM *Ovid. 7. Met.* exclamat. *Heu quantum scelus est in viscere viscera condi.* Sequitur nunc adhibitum à cibo balneum, quod cur calfaciat disputatum superius abundè est. Succedit vinum austerum, quod tamen accipiendum non est, pro eo quod recentiores esse astringens, & Græci *συμπικρόν* dicunt, hoc enim inter cætera vini genera minus calet. Fortè rectiùs hîc austerum intellexeris id vini, quod potentes habet vires ab HIPPOCRATE *Hipp. 3. de vict. acut.* que *δινώδες*, id est vinosum appellatur, & *δολυφόρον* opponitur, natumque est & caput halitibus ferire, & corpus univèrsum incendere. Quemadmodum sanè austeri nomine vulgò id significatur, quod rigidum, immite, atque asperum est. Hujusmodi vina potissimum colore ru-

Carnis
usus cor-
pus cali-
dum, a-
nimum
ferocem
efficit.

Pythago-
ras non
temere
carnes
rejecit.

*Ovid. 7.
Met.*

*Hipp. 3.
de vict.
acut.*

bra, substantia crassiuscula sunt, quale è Gasconum patria ad nos importatur quod Rhenano albo minus urinam cit, & corpus totum magis inflammat. En celefacientium quidem ratio exposita est. Nunc de his dicam quæ corpus refrigerant. Incipiam à balneo, quod in jejunio sit adhibitum. Id præterquam quòd propter inanitatem venarum nullo nutritionis fructu solida afficit, ita ad insuper succi dissipat quod subter cutem carnibus inhaerescens, nondum his sat probè coaluerat, sicque humoribus undique consumptis æquè frigus corpori dominatur, ac si quis incisa vena factus exanguis sit. Refrigerat præterea jejunos & somnus, quatenus alimento probè jam pridem confecto atque partibus unito, calor per quietem intus coërcitus omniaque ibidem vacua offendens naturalem solidorum madorem, non tantum venarum residuum sanguinem atterit consumitque, sed & idem hinc subinde calor intermoritur privatus scilicet idoneo tum fomite, tum subjecto. Sanguis enim hunc reficit, solida continent. Optarim hic aliquanto fuisse oculatiores σχολιογράφαι atque excudendorum voluminum castigatores, quos mendum orationis propositæ subterfugit. Scilicet in omnibus quæ videre licuit exemplaribus pro eo quod scribi de somno oportuit, si nimis longus

Quæ corpus refrigerent.

Balneum jejunis adhibitum.

Somnus post incisionem.

Locus mendosus.

gus est, supponitur, conversa in dis-
 junctivam, conditionali. Quis enim
 nescit abs quovis immoderato somno
 sive is famelicum sive saturum tenet,
 corpus semper refrigerescere. Confirmat *Hipp. 2.*
 eam rem HIPPOCRATES sic inquit, *vich. ac.*
Gravis vigilia alimenta cruda reddit.
At ea quæ in contrarium fit mutatio cor-
pus dissolvit. Idemque Author ibidem
 sic ait. Somni, jejunium extenuant,
 humidum quod inest vacuantes. Paria
 potest in jejunio & brevis somnus,
 sed minus quam longus efficaciter,
 proin ille à CELSO præteritus, hic
 evidentioris energiæ causa notatus fuit.
 Ut ne dicam etiam rarò jejunis ita
 vacuum corpus esse quin lateat in
 vasis nescio quid nondum percocti hu-
 moris, quem perficere brevis somnus,
 super excoquere atque consumere lon-
 gus solet. Quæ posthæc jam CELSUS
 refrigerantia recenset, pars eorum per
 se clara, pars superioribus in locis
 enarrata est. Unica superest aqua, *Aqua*
 quæ sic, ut CELSUS loquitur, *quàm*
 quàm frigidissima. Hæc talis esse re- *frigidis-*
 spectivè dicitur ad caloris nostri vires, *sima.*
 quas si illa robore superat & frigidissi-
 ma esse, & corpus refrigerare haud per-
 peram dicitur. De aquæ perfusione ac
 piscina loquor, quæ etsi friget, non
 semper tamen nos totos refrigerat,
 quin sæpe etiam ex accidente calefa-

cit, facto caloris propter ejus augmentum ad extrema recurſu, qui fieri recurſus non niſi copioſo calore intus dominante poteſt. Ergo ſenibus, convaleſcentibus ac longa ægrotatione exhaustis, idque brumalibus potiſſimum horis, invalidum calorem, occurrens frigida extinguit, tantùm abeſt ut intro compreſſum redire iterum in habitum cum auctario faciat. Ideoque in his non catharros ea levare, non tetanos, non podagram poteſt, ſicque hæc ſubinde ut non uſque refrigerat, ſic iſtorum reſpectu corporum, quia nunquam calefacit merito eſſe quàm frigidiffima dicitur.

---

*De his, quæ humidant,
& ſiccant.*

HUMIDUM autem corpus efficit labor minor quam ex conſuetudine, frequens balneum, cibus plenior, multa potio, poſthæc ambulatio & protinus cibus adjectus, ea genera eſcæ, quæ ex locis ve-

niunt frigidis & pluviis & irriguis. Contrà siccant immodica exercitatio, fames, vigilia, unctio sine aqua, calor. Sol immodicus, frigida aqua, cibus exercitationi statim subjectus, & is ipse ex siccis & æstuosis locis veniens.

¶ Hujus orationis series in exemplaribus ad unum omnibus ita depravata est, ut hanc ne ipse quidem autor si viveret esset agniturus. Sic enim aliorum habent codices. Locus vitiatus.

HUMIDUM autem corpus efficit labor major quàm ex consuetudine, frequens balneum, cibus plenior, multa potio, posthæc ambulatio, & vigilia, per se quoque ambulatio multa & vehemens,

K 2

& matutina exercitatio , & non protinus cibus adjectus , ea genera escæ , quæ veniunt ex locis frigidis , & pluviis , & irriguis. Contrà siccata exercitatio , fames , unctio sine aqua , calor. Sol modicus , frigida aqua , cibus exercitationi statim subjectus , & is ipse ex ficcis & æstuosis locis veniens.

¶ Sed quam iste orationis contextus sit insulsus & à sensu Medico alienus nemo adeo rudis est , quin intelligat. Quo minus Neotericorum incurram reprehensionem quòd locum hunc ita pro lubito digesserim meo. Nempe hoc duntaxat ordine Medicus est , ac CELSO dignus , POLYBIQUE verbis mutuatus videtur conformis. Porrò de eorum quæ humectant aut siccant natura , pluribus agere non satis causæ putamus , quatenus iisdem ferè rebus aliquis humectatur quibus impletur , ac siccescit ,

*Polyb. lib.
de vict.
Idior.*

quibus extenuatur. De his tamen non-
 nulla dicenda sunt. Matutina exerci-
 tatio, ubi vehementior est, ob id
 ficcare creditur; quod corpus (modò
 id jejunio vacuum sit) plus justo dis-
 sipet. Nam cum fructum nutritionis,
 attractis per motionem in habitum
 succis, membra sentire debeant, non
 solum eo ipsa frustrantur, sed pro-
 prium etiam humorem una cum af-
 fluente sanguine amittunt. Posthæc
 ficcat & cibus longiore post exercita-
 tionem tempore sumptus. Etenim hac
 interposita mora, concidunt oscula
 venarum propter motionis vim antè
 hiantia, ideoque nec ita properè nec
 æquè ubertim, ut alias escam trahunt.
 Nempe hoc instituto PAULUS quoque
 ÆGINETA, iis quos extenuare studet
*balneo jam egressis non protinus cibos
 offert, sed aliquanto post tempore.*
 Cæterum quod unctio sine aqua ex-
 ficcet, comparativè scriptum est, ad
 eam quæ cum ea fit. Sicut enim nul-
 la non unctio quæ communi cum oleo
 administratur humectat, ita ea id de-
 mum facit efficacissimè, quæ adhibitam
 prius aquam intra habitum includit.
 Siccantibus adnumeratur, & frigida
 lavatio, tum quia astringendo mado-
 rem carnis exprimit, tum quia cutem
 densando calorem, spiritum, succos,
 necessaria naturæ nutrientis admini-

Exercita-
 tio ma-
 tulina
 ficcat.

Ægin.
lib. 1.
cap. 57.

Frigidæ
 lavatio
 cur sic-
 cet.

cula, ab extremis intrò violenter in profundum corporis contrudit, ex quo nil mirum est habitum emacrescere.

---

*De his, quæ album adstringunt
& solvunt.*

Alvum adstringit, labor, sedile, creta figularis corpori illita, cibus imminutus, & is ipse semel die assumptus ab eo, qui bis solet, exigua potio, neque adhibita, nisi cum cibi quis quantum assumpturus est, cœpit post cibum quies. Contrà solvit aucta ambulatio atque esca, post motus, qui post cibum est, subinde potiones cibo immixtæ.

*Hipp. vi.
Epid.*

¶ Ut corpus (teste HIPPOCRATE) intus forisque transpirabile perviumque est, ita mutuus quoque liquorum est

DE SANIT. TUENDA. 223

ex una corporis regione in aliam per omnia confluxus. Hujus occasione, omnium sæpissimè, alvus fisti in rectè valentibus solet, translato scilicet in venas excrementorum ventris humido. Nempe inter naturales potentias retentrix & attractrix semper (auctore GALENO) robustiores sunt in aridioribus calidioribusque instrumentis sive naturali qualitate, sive asciticia sint talia. De perfectè sanis loquor, ac nullo in visceribus insignis intemperiei, aut formationis vitio afflictis. Etenim quis nescit alvos quoque posse contrahi aliàs à vehemènti jecinoris aut renum ardore, aliàs ab intestinorum quoque vitio cum naturaliter ea admodum aut sicca, aut hebetis sensus, aut in nimios intorta gyros sunt, quin etiam idem sæpe poterit ab ipsius accidere biliarii meatus obstructione, aut prava in ventriculolum insitione, nec rarè etiam ab infirma musculorum qui in septo transverso & abdomine sunt, actione (nam ii quoque ad celeritatem dejectionis adjuvant) multisque aliis id genus causis, quæ vitiosos corporum status sequuntur. At verò rectè valentibus ab iis ferè causis alvus adstringitur quæ ventris humiditatem partim consumere partim digerere in venas natæ sunt. In his principem locum tenet exercitatio per quam accensis motio-

Corpus undique transpirabile est.

Gal. 6. Symp.

Alvus unde comprimat.

Labor.

Sedile.

Creta fi-
gularis.Cibus
imminu-
tus.Cibus
non nisi
semel per
diem
sumptus.
Hipp. 2.
de vit.
scut.Gal. 6.
Synpt.Potio
exigua.

nis organis chylus in habitum corripitur, & toto undequaque accenso corpore absumitur. Caterum cur sedile ventrem retineat superioribus locis demonstratum est. Idem facit creta figularis seu terra Lemnia, adeò in adstringendo potens ut sanguinem undecumque promanantem retineat, & quamvis aliam fluxionem compescat, sive foris illitum sive intrò in corpus sumptum. Ejusque facultatis merito alvum comprimit. Jam quod à cibo imminuto tardus venter pigrescat, ipsa re patet. Vix enim hic ullo pondere excrementum intestina premit, quò sit ut hæc ipsa gravi saburra seu stimulo carentia, sui que veluti muneris oblita lentè ad dejectionem levis oneris insurgant. Quod si ita est, quid miri, si simile quoque eveniat à cibo semel per diem assumpto ab eo qui bis solet. Sic enim præter solitum, ut HIPPOCRATES loquitur, tumescit subsiditque ventriculus, tum etiam *νεμῶσθαι δευτεῖ τὰ σπλάγχνα*, id est, viscera pendula esse videntur correpto scilicet in venas omni chylo ipsique subinde fecibus minima mole residuis ac lapidis instar siccatis. Quare rectè GALENUM monere arbitror, tum demum pauciora quàm ex proportione multitudinis ciborum excrementa deijci, ubi plus ex ipsis transit in anodisim. Sequitur exigua potio, quæ quia

non sat madoris ferculis adjicit, dejectionem tardat, idque multo faciet efficacius, si non sæpius (ut moris est) inter edendum iteretur, sed tota semel à cibo sumatur: Sic enim osculo ventriculi innatans nequaquam epulis tota totis miscetur, ideoque eas humectare quidem potis est. Novissimum eorum quæ alvum sistunt, quies à cibo est, qua fit ut assumpta edulia nequaquam concussa supremo ventri inhærescant, minusque properè ad imum fident. Proximus nunc est eorum ordo quæ alvum citant, in quibus est motus post cibum, aded in hac re potens, ut graves interdum diarrhæas moveat. Porro aucta pariter ambulatio atque cibus, potiones cibo immixtæ, & id genus alia cur alvum subducant, ex eorum patet consideratione, quæ hanc cogunt. Contrariorum enim ut sunt causæ contrariæ, ita doctrinæ ratio eadem est.

Quies à
cibo.

Alvum
solventia

Illud quoque scire oportet, quòd ventrem vomitus solutum comprimit, compressum solvit. Itemque comprimit is vomitus, qui statim post

cibum est, solvit is, qui tarde supervenit.

Vomitus
cur com-
pressum
ventrem
solvat.

Hip. lib. 6.
Aph. 15

¶ Vomitus ob id ventrem solutum comprimit, quòd materias ad alvum inclinantes infernè fursum avertit. Nempe hujus *ἀντιορισίας* causa vomitus ab HIPPOCRATE GALENOQUE in iis probatur morbis, qui inguina, renes, coxas cæteraque ventris inferioris loca exercent. Optimè enim materia quæque revellitur ubi alia parte prorumpens, alia emittitur. Quod præceptum HIPPOCRATES hoc Aphorismo stabilivit. *Longo alvo profluvio laboranti, sponte vomitus superveniens morbum solvit.* Jam verò quod vicissim compressum ventrem vomitus moveat ex concussione fit intestinorum quorum facultas expultrix ad proprium munus hoc modo excitatur. Ea tamen hæc omnia lege fiunt, quòd qui ventrem compressurus vomitus est, protinus à cibo cieri debeat, qui verò laxaturus longo post tempore. Hic enim excrementa ad imum ventris jam antè demersa agitatis vomitione intestinorum per sedem seu proximum locum erumpunt, illic verò alimenta priusquam pyloro exciderint, aut intestina majore pondere ad expulsionem sollicitaverint, suprà per os egeruntur.

De Ætatum varietate.

QUOD ad ætates verò per-
 tinet. Inediam facillimè
 sustinent mediæ ætates, ini-
 nus juvenes, minimè pueri,
 & senectute confecti. Quo mi-
 nus fert facile quisque, eo
 sæpius debet cibum assumere,
 maximeque eo eget qui in-
 crescit. Calida lavatio & pue-
 ris & senibus apta est. Vi-
 num dilutius pueris, senibus
 meracius, neutri ætati quæ
 inflationes movent. Juvenum
 minus, quæ assumant, &
 quomodo curentur, interest.

¶ Fames sic oritur. Quum triplex Fames
 nostri corporis substantia assidua nati-
 vi caloris actione dissipetur, sagax, quomo-
do exci-
tetur.
 providaque rerum natura singulis par-
 ticularis facultatem protinus ab initio

contulit, qua defectum alimenti percipere, aliudque ex proximis unaquaque locis attrahere valeant. Ea verò facultas à penuriæ sensu (modò is sensus dicendus fit) oritur, atque naturalis appetentia vocatur, omnibus animalibus atque plantis juxta communis. Jam quia insensibilis hæc corporis difflatio (Græci ἀδύλον διασπύου appellunt) extremas partes primò exhaurit, (propiores enim cuti per quam exhalatio fit, remotioresque à succorum officinis sunt) planè accidit ut hæ quoque primæ egestatis sensu perstringantur, quare alimentum è proximis locis trahere properant, ac mox illæ rursus ex sibi vicinis, hæque deinceps ex aliis atque aliis, sicque dum undequaque rapto vivitur, fit ut hoc celeri tractu vasa ad ventriculum pertinentia tandem exinaniantur, quæ & ipsa tum quoque ejus visceris tunicas vellicare atque exugere incipiunt. Atque molestus hic suctionis tractionisque sensus ut primum os ventriculi, partem supra omnia sensibilem, percelluerit, ipsa statim oritur animalis appetentia, quam inedia seu famem appellamus. Declarant hæc longè evidentissimè quòd præcipua omnis appetentiæ causa ipsa fit corporis difflatio, quodque hæc à calore fiat innato, tum quòd primariæ causæ ener-

Appetentia animalis.

Inedia primaria causa.

giam promoveat corporis ad distillationem aptitudo. Ergo quicumque & multo naturæ calore affluunt, & rara sunt mollisque corporis textura, ocysimè inedia urgentur pariterque hanc egerimè ferunt. Tales apprimè sunt pueri, juxta illud HIPPOCRATIS. *Qui crescunt plurimum habent calidi innati, itaque plurimo egent alimento, alioqui corpus consumitur.* Porro discernere inter eos homines oportet, quam citius esuriunt, & quam ab inedia pejus afficiuntur. Etenim perinde non est neque iisdem semper innectitur causis citò famescere, & citò à fame lædi. Pituitosi enim celerimè cibum concupiscunt, quos tamen inedia adeò non offendit, ut magnopere etiam juvet corpore (ut ait GALENUS) ex crudis quos continet succis alto. Rursus tum stomacho tum reliquo corpore biliofi, haud ita promptè quidem fament, cibo tamen non sine noxa diu carent. Adhæc fenēs tardius quidem esuriunt, inediæ tamen impatienter ferunt, quatenus his qui pauculus superest calor emoritur nisi jugi modicaque alimonia seu fomento sustentetur. Juxta illud HIPPOCRATIS: *Senibus parum calidi innati inest, & ob id paucis egent fomentis*: Ubi tamen subintelligas, sæpius quoque repetitis. Si quidem ipsorum calor ἀνάλογος est cum imbecilla lampadis flamma, quæ protinus interit, oleo aut justo parcius, aut

Hip. lib. 7.
Aph. 14.
Discernendum inter eos quos famēs citius urget, & quibus pejus nocet.

Inedia pituitosis proficua & utilis.
Gal. 12.
Meth.
Biliofis famēs & tarda & gravis est itidem & senibus.

Hip. lib. 7.
Aph. 14.

Inedia
quibus
maximè
infesta
fit.

Quinam
omnium
facillimè
jejunant.

Hipp. lib. 1.
Aph. 13.
Hippocr.
in spe-
ciem
Celsi
contra-
rius

uberius idque confertim affuso. In summa hos inedia maximè debilitat, qui ob corporeæ texturæ raritatem facillè dissolvuntur, ut pueri, quique temperamenti calidi occasione promptè inflammantur, ut juvenes, & quam propter naturæ imbecillitatem celeriter deficient, ut senes. Hæc intuenti omnia qui quæso obscurum sit inediam, ut CELSUS docet, facillimè à mediis sustineri ætatibus. Sub mediis ætatibus ipsos comprehendimus adolescentes qui jam annum quintum & vicesimum, nondum tricesimum sextum excesserunt. Nempe hi præterquam quod increfcere jam pridem desierunt, inter reliquarum ætatum homines planè sunt mediis. Itaque longiore abstinentia non ita diffinantur, ut pueri, neque tantopere incenduntur siccanturque quantopere juvenes, neque tam facillè elanguescunt, quam senes. Iterum moneo, hæc ista de inediæ noxa non promptitudine intelligenda esse. Quod quidem senum ac juvenum causa loquor, quos inedia ut pessimè excipit, sic tardè premit: Tum quoque ne pugnare CELSUS cum HIPPOCRATE videretur, qui sic ait. Senes facillimè jejunium ferunt, secundo loco qui ætatem consistentem habent, minus adolescentes, omniumque minimè pueri. Enimverò sic fit, ut quis duriore minusque dissilabili corporis

DE SANIT. TUENDA. 231

compage est, eo tardius cibum appetat, ideoque juxta præsentem HIPPOCRATIS Aphorismum *pueri citissimè esuriunt, atque his minus cito adolēscētes, post quos multo quoque minus juvenes omniumque minimè senes.* Maximè tamen secundum hunc CELSI locum inedia offenduntur (cum pueris) senes, atque his minus juvenes, minimèque omnium adolēscētes. Sed obstrepent, nobis, fat scio, Neoterici, illos dico qui devotis animis quocunque jure, quæcunque injuria in verba GALENI jurarunt novam hanc esse interpretationem clamitantes, & à GALENI commentatione alienam. At hos primum rogo, æqui judices in re controversa uti sint, quod si non impetro utique nihilo minore audacia illorum ego protervis oppedero vocibus, quam ipsi cognitam oppugnant veritatem. Ergo cur GALENI interpretatio in hunc quem proximè retuli Aphorismum minus arrideat, operæ precium est, compendio ostendere. Quoque id fiat commodius, præstiterit ætatum discrimina seu alicujus hypotheseos loco prius exponere ut quid de quaque earum parte fenserit cum CELSUS tum HIPPOCRATES, manifestum sit. Ut mundi annique totius ætates quatuor, sic & hominum sunt. Prima est pueritia ab ipso ortu ad quintum ferè & decimum annum porrecta, sub qua multo cali-

quoad
inediæ
toleran-
tiam.

Humanæ
vitæ æta-
tes qua-
tuor.
Pueritia.

Adolescentia. do humidoque corpus affluit. Hanc excipit adolescentia, ubi jam pubes vestire inguina, & decorare faciem barba incipit, quam vitæ particulam Græci ἡβλυ & ἡλικίαν μισθοκείων CELSUS mediam nominaverunt, estque GALENO Juventus judice, omnium temperatissima. Tertia ætas juventus est, latissimè hac illac patens, diciturque Latinis constans, Græcis καθῆσθηκία esse quoniam sub ea omne incrementum corporis sistitur. Dixi hujus ætatis spacia latè porrigi, nam quæ prima ejus pars intra quintum vigesimum annum, & trigessimum quintum includitur, viribus florentissima est, ac Martis Venerisque Palæstræ aptissima, suntque in ea quos Græci νεανίσκους vocant. Plus hi quàm adolescentes caloris: minus humiditatis habent. Secunda pars, quæ ferè intra comprehensum terminum prioris, & quadragesimum secundum annum est, viros profert, maturis consiliis, prudentiaque pollentes, Græci ἀνδρείαν, nos ætatem virilem dicimus, estque exuperanter calens & sicca. Finis juventutis omnis παρρημελίω, id est, declinantem ætatem habet, ad quadragesimum nonum annum extensam. In hac bilis atra dominatur, ea quam exuperans calor ex flava retorridam fecit, acciditque hic, tabescente propter defectum humoris calore, corpus refrigescere, siccumque

ac penitus fenile fieri. Pefiimo exem-
 plo, omnes propè dixerim. Neoterici
 juventutem in complures diverfi inter
 fe generis partes diftraxerunt, parum
 memores ejus ARISTOTELICI, τα τῶ μει-
 ζόντι καὶ ἦσαν ἀφ' ἑξ ὄντα ἀλλήλων, ἴδου
 ἔκ μεταβάλλειν. Nempè fciffe hos oportuit
 ætatum discrimina pro totius temperamenti
 demutatione non fpacis annorum
 circumfcribi oportere. Quis enim
 nescit omnem juventutem calere siccamque
 effe, tamenfi prima ejus pars plus
 nativi caloris minusque ficcitatis, noviffima
 hujus plus minus illius quam media
 poffidet. Quod fi primam temperatam
 dices, adolefcentia ea erit non juvenus,
 fi poftremam frigidam ficcamque cenfebis,
 ipfa erit malorum plena fenectus. Efto
 annorum curricula ætates, non tempera-
 menta corporum faciant, at cur ipfi quæfo
 fenectam itidem in fua non diftraxerunt
 membra, cur non alteri cuivis liceat
 longè plures quam fex vitæ partes ftatuere,
 rerumque multitudine difcentem obruere.
 Quippe eft & pueritiæ fua infantia, eft &
 adolefcentiæ fua pubertas feu ephedia.
 Juventa primum νεανισμὸς mox viros,
 poftremò declinantes profert. Quin fenectus
 & ipfa quoque in totidem (ut mox audies)
 diducta partes, ætatum differentias in
 totum decem efficiet. Hæc vitæ fpaciorum
 circumfcriptio, non fo-

Neoteri-
 corum
 error in
 distin-
 guendis
 ætatibus.

Hip. lib. 1.
Aph. 13.

lum inartificioſa, ſed in ipſum quoque peccans HIPPOCRATEM eſt. Nam ipſe ſic ea diſtraxit. Πέροντες ευφοράτα νε-
 σείη φέρουσι, διότερον δὲ καθεσηκότες, ἡκιστα
 μετράκια πάντων δὲ μάλις α παιδία. Hunc
 virum ſeu Præceptorum haud poeniten-
 dum cùm alias ferè ſemper tum hic
 quoque rectiſſimè ſecutus CELSUS,
 quatuor ætates, hominum non plures
 numeravit. Superest ultimus vitæ ter-
 minus ſeneſtus, recta ad interitum via,
 propterque intemperiem corporis frigi-
 dam ac ſiccam, nec non ingraveſcen-
 tem naturæ imbecillitatem multis refer-
 ta amaritudinibus. Ejus pars quæ cir-
 citer annum 50. ultimæ copulatur ju-
 ventuti virens eſſe dicitur, obeundis
 etiamnum vitæ muniis par. Græci in
 hac conſtitutos ἀμογήροντες appellant, du-
 ratque hæc ipſis ferè viſ ad annum ſexa-
 geſimum, cum jam deficere homines in-
 cipiunt, & corporis pariter atque ani-
 mi officia concidere vitæ omnis cata-
 trophe, decrepitos ſenioque conſectos
 continet, Græci hos πειπίλγες vocant.
 Incipit ab anno ſeptuageſimo, durat-
 que uſque ultimum vitæ diem. Et ſic
 quidem poſitis ætatum diſcriminibus,
 proximus eſt ad rem propoſitam redi-
 re. Primum itaque non video cur HIP-
 POCRATES, ut GALENUS vult ſub appel-
 latione τῶν γερόντων magis ἀμογήροντες, id
 eſt, virentes ſenes, quam ἐσχατογῆρας

Seneſtus

Parum
 firma
 Galeni
 in libri
 1 Aph.
 13 inter-
 pretatio.

seu decrepitos inaudierit. Neque enim simile veri est tanti nominis Autorem, vel tam malè fuisse sedulum, ut discrimina, ita necessaria præterierit, vel ad eò denique sui oblitum moris ut particulam orationis, aliquam non adjecerit, qua senectutis pars certa notaretur, quod quidem cùm alias toties, tum evidentissimè eo Aphorismo observavit, qui sic habet, Βράγχοι καὶ κόρυζαι τῶν σφόδρα πρεσβύτων ἔπιπύονται, id est, Raucitates & destillationes, in valde senibus ad muturationem non perveniunt. Jam verò fac intellexerit HIPPOCRATES primos duntaxat senes, at quid porro causæ GALENUS juventibus prætexat, cur hos clarissima voce HIPPOCRATES declararit facilius adolescentibus jejunium ferre. Quo errore vix scio an quicquam in Medicina magis pudendum, aut indignius HIPPOCRATE sit. Et enim certa res est, consistentes seu juvenes, ut sunt immodicè calidi sicci-que, tardissimè quidem famere: famem verò difficillimè, hoc est, maxima cum offensa pati. Et quis verò jam non videt quàm parum circumspectè ne dicam verè in hunc Aphorismum illud dixerit GALENUS. Spectatur ejusmodi ferendæ inediæ facilitas in non appetendo, nihilque inde noxæ sentiendo. Ex contrariis æstimatur difficultas. Perstat igitur inconcussa cum CELSI tum HIP-

Lib. 2.
Aph. 40.

Maximi
usus est
Hippo-
cratis li-
bro pri-
mo
Aphorif-
mus 13.

Exhiben-
di cibi
generale
præcep-
tum.

POCRATIS quam nos primi de fame de-
dimus interpretatio. Neque verò su-
perflua est hæc ista HIPPOCRATIS tole-
randæ inediæ observatio, quæ ob id ab
eodem Autore mandata literis est, ut
constet cibandi tempora pro corporis
necessitate, non semper famis promp-
titudine legi oportere. Quemadmo-
dum enim cibo indigentibus, nunquam
non cibus est utilis, sic aliis hunc non
aventibus dari, appetentibus negari sæ-
pe expedit. Nam si ex cruditate ado-
lescenti pituitoso morbus est, etsi desi-
deratus, inutilis tamen datus cibus est.
Si bilioso juveni ex labore ac vigilia fe-
bris est, ut certa ἀνοξία, sic certum
per ἀνάσταν periculum est. Hæc eum ac-
curatè & scire & discernere oportet,
quisquis eruditè de fame differere vo-
let. Porro generale omnibus præcep-
tum CELSUS proponit, ut inediam
quo minus innoxie fert quisque, eo sæ-
pius cibum assumat. Id verò sanis pa-
riter atque ægris juxtà commune est.
Nam tanta hujus rei vis est, ut inter-
dum etiam in medio febris impetu, etiam
intempesta nocte cibum extorqueat, id-
que exitii metu, quod in propinquo ef-
set, ni protinus ægrotis alimento sub-
ventum sit, videlicet duobus ex malis,
quod magis urget, ad id dirigi curantis
consilium debet. Tum quoniam cuban-
tis vires servare, nihil aliud quam ipsam

DE SANIT. TUENDA. 237

servare vitam est, sequitur ut nullo non tempore is qui deficit, sit sustinendus. Cæterum ætate increfcentibus liberalior cibus apprimè utilis est, quia copioso hi calore affluunt, rariore corporis sunt textura, & non solum nutritionis ut cæteræ ætates, sed & auctio- nis egent. Quibus nominibus calidæ quoque lotiones his sunt conducibiles, ut quæ humectato affatim corpore, præ- properæ siccitatis periculum arcent. Nec inutilis quoque hæ senibus credun- tur, tametsi alia ratione iis conferant quam increfcentibus. Senes enim quoniam exuperanter sicci frigidique sunt, calida lotio seu analepticum ac correc- torium præsidium exigunt. Contrariis namque omnis cum alteratio tum sanatio perficitur. At increfcentibus eadem hæc ut conservativa tempera- menti convenit. Conservatio namque similibus qualitate ac totâ substantia auxiliis completur. Unicam hîc demas postremam senectam, cui lavacra minus sint idonea. Decrepitorum nempe corpora non solum parum colligunt fumi- di excrementi (cui exigendo dulces unde potissimum inserviunt) sed vires etiam possident infirmiores, quam ut balnei laxantis vim sint ferundo. Quapropter TELEPHUS ille Grammaticus in- gravescente jam ad centesimum usque annum ætate, non nisi bis hyeme, qua-

Incref-
centes
libera-
lius nu-
triendi.

Calida
lotio cur
pueris &
longævis
utilis.

Gal. s.
Sanis.

Vinum
dilutum
pueris
aptius
est.

Plato vi-
no pue-
ros ex
toto ab-
stin-
dos cen-
suit.

Gal. 2.
Locorum
aff.

Mera-
cum se-
nibus ac-
commo-
dum est.

ter æstate, ac ter vere, autumnoque in menses singulos lavabat, cæteris mortalibus ea tempestate indies lavare fuerit. Atque his ita definitis, ad vinum accedamus, quod CELSUS inutile esse pueris scribit, nisi sufficienti dilutum aqua sit. Græcis *ὕδατος* appellant. Ea opinio maximis innixa rationibus est. Ut enim meracum immodicè tum confumit tum inflammat tenellum pueri corpus, ita dilutum contrà hujus omnis expertis incommodi efficaciter humectat. Sanè constat PLATONEM adeo in pueris vinum horruisse, ut ejus usum ex toto ipsis circumciderit. Nempe si potens hic Bacchi liquor ipsi etiam virili animo seu improbus quidam Tyrannus imperat, quid non de pueris futurum speres, quorum tenella mens fragili illigata corpusculo rebus quàm minimis violatur. Idque sanè Grammatici illius Romani puer evidenti testatus exemplo est, quem puerum GALENUS narrat, solus domi absente præceptore cum esset, vehementius sitisse, cumque deficiente aqua vinum pervetus à Grammatico repositum liberalius hausisset, vigilem illico permanuisse ac dein febricitasse, moxque oborto delirio periisse. Ut vinum dilutum pueris ita meracum utilius longævis est. Esse vero hoc ipsum oportet colore fulvum substantiaque tenue, ex quo triplex hic fructus

fenibus obvenit, felicior nutritio, membrorum omnium calfactio, ac serosi excrementi per urinas expurgatio. Jam quod adstringens vinum est, quodque vehementer crassum, tum quod nigrum pariter ac dulce est, jecinori, lieni, & renibus obstructionem inferunt, eaque de causa si liberalius sumuntur hydrophem atque calculum generant, ut hoc nomine senibus quoque futura perniciofa sint, quos senes nullum juvare aliud vinum potest, quam quod supra meracitatem sit etiam diureticum. Neque verò his ipsis tantum, sed & pueris vina nocent, quæ crassa sunt dulcia, nec per ætatem sat defæcata: Nimirum & flatus ista movent, & exiles vasorum meatus facile obstruunt. Quod jam omnium postremo CELSUS docet, minus juvenum interesse, quæ assumant, & quomodo curentur, ii facile concedent, quibus obscurum non est naturam multo robore fultam nihil propemodum non posse, imbecillam parvis etiam ærumnis succumbere. Illa pollent magis adolescentes, ac juvenes, hac fluctuant ipsi senes. Pueris etsi natura per se non est invalida, quia tamen raro fluxoque comprehensa subjecto est, nihilo magis quam ea quæ senes regit, erroribus par est sustinendis.

Quale
vinum
jecur lie-
nem, &
renes ob-
struat.
Senibus
nullum
vinum
confert,
quod
non sit
diureti-
cum.
Natura
potens
magnos
calus su-
perat, in-
valida
parvis
succum-
bit.

Quibus juvenibus fluxit alvus, plerumque in senectute contrahitur, quibus in adolescentia fuit astricta, sæpe in senectute solvitur. Melior est autem in juvene fusior, in sene astrictior.

¶ Integer hic est HIPPOCRATIS Aphorismus quem quia prolixo doctoque commentario GALENUS illustravit, non satis causæ putamus secundò exponere, ac multorum exemplo nulla necessitate ambages sequi. Quare ad ea quæ sequuntur, transeundum.

De varietate temporum.

Tempus quoque anni considerare oportet, Hyeme plus esse convenit, minus sed meracius bibere, multo pane uti, carne potius elixa, modicè oleribus, semel die cibum

bum capere, nisi si minus venter astrictus est. Si prandet aliquis, utilius est exiguum aliquid & ipsum siccum sine carne sine potione sumere. Eo tempore anni calidis omnibus potius utendum est, vel calorem moventibus. Venus tum non æquè perniciofa est.

§ Spatia omnis temporis pro syderum exortu & occasu Græci metiuntur. Veri enim initium Sol Arietem attingens, finem ortæ Vergiliæ faciunt. Æstas hic incipiens apparente Arcturo finitur. Sequiturque ordine Autumnus, & post hunc anni senectus hyems; ille Vergiliarum occasu, hæc inde orsa Equinoctio verno terminantur. Atque hæc temporum anni apud HIPPOCRATEM, DIOCLEM, atque GALENUM circumscriptio est. At verò Arabs AVICENNAS in definiendis temporibus non astra, sed præsentem intuetur æris tempestatem, idque tempus Æstatem reputat quod exuperanter cali-

Anni
tempora
quomodo
Græci
distinguant.

Avicennas
aliter
atque
Græci
anni
tempora
notavit.

L

dum siccumque est; id Hyemem, in quo his contraria dominantur; id Autumnum quod siccum & in altera qualitatibus oppositione inconstans est; id denique Ver, quod inter cætera maximè attemperatum est. Sanè hæc ista AVICENNÆ computatio, etsi parum est astronomica, non videtur tamen usquequaque rejicienda esse, nam omnibus ex æquo gentibus inservit, cum illa contrâ quæ apud HIPPOCRATEM atque DIOCLEM est, non nisi Græcis atque eorum synæcis esse usui possit. Etenim frigidis regionibus hyemes productiores, æstates contractiores sunt, calidis contrâ. Quinetiam ipse GALLENUS profitetur anni tempora ab aëris notari tempestatibus, non item à vocum nomenclatura. Juxtaque hanc rationem, non hyemem nobis occidentes facient Vergiliæ, sed coelum perseveranti humiditate ac frigore asperum. Tum igitur ut CELSUS præcipit plurimum esse convenit, quoniam innatus calor, ab ambientis qualitate in viscera fugatus, ibique multa sanguinis ac spirituum copia stipatus augetur. Comprobavit enim id HIPPOCRATES hoc Aphorismo. *Ventres hyeme ac vere natura calidissimi somnique longissimi sunt, quare per hæc tempora cibi copiosius sumendi. Neque verò solius caloris ergo plus edendum hye-*

Anni tempora non voces, sed cœli tempestas facit. Hyeme plurimum est confert.

Esq. lib. 1.
Aph. 15.

me est, sed etiam muniendorum viscerum causa adversus sævientis brumæ injurias. Calidis enim multisque epulis intus inclusis, ventriculus hepar lienis cæteraque corporis penetralia in tuto sunt. Quod nec HIPPOCRATES in *Epidemiis* silentio præterit, sic iniquiens. *Cibus ac somnus visceribus conferunt.* Sed & POLYBUS hyeme utendum scadet copioso siccoque alimento. Sic enim inquit, *præfrigido hoc tempore optima valetudine uteris minusque rigebis.* Quæ profectò causa est, quòd non solum plus esse, sed & meracius bibere conveniat. Id enim nihilo segnius atque cibus ab externo frigore viscera tutatur. Jam quia corpus id temporis partim ambientis vi, partim voracitate hominum multa pituita oneratur, pocula parciora ac multus panis utiliora sunt, illa enim minus adjiciunt humoris, hic potenter siccat & valentis nutrimenti est. Quoniam ad hunc locum perventum est, non abs re fuerit panis omnes differentias enumerare, ut constet, qui maximè salubris, qui noxius sit. Ergo is paratur ex his frumentis quæ panificia vocant, triticum dico, milium, hordeum, siliginem & hujusmodi. Siliginem voco non purissimam illam farinæ particulam, quæ demptis furfuribus superest, sed id frumenti genus quòd vulgò *Robus*, Gallicè *du Seigle* nominatur.

Hipp. vii
Epid.

Polyb. de
viâ Idie-
tarum.
Hyeme
meracius
ac par-
cius bi-
bendum.

Parus
multus
per hyc-
mem uti-
lis.

Ex qui-
bus con-
ficiatue
panis.

Panis ex quo frumenti genere probatissimus. Optimus panis ex tritico est, post hunc ex filigine, uterque alias ex tota farina, quanta est pinsitur, estque omnibus penè familiis maximè frequens. Græcis *ἀνι*, *πυρέ* & *συνκόμης* appellatus.

Panis primum genus. Post hunc sequitur alius, cui bona furfuris pars non omnis detracta est, vulgò similaceus ac semidalis dicitur. Accedit tertium genus, quod ex sola filigine conficitur secreto per cribum furfure, unde & filigineus, & vulgò candidus appellatur. Novissimum locum is panis tenet, qui ex puro propemodum furfure pinsitur, detracta farina paulominus omni filigine, estque omnium vilissimus, dictusque ob id furfuraceus ac cibarius. Atque hæc genera panum apud nos hodie omnia sunt in usu, quibus GALENUS quintum genus adjicit, quod ejus ætate ex polline frumenti tenuissimo ad molæ parietem adhærescente indeque multis cum sordibus deterso confiebat. His omnibus ita definitis, saluberrimum panem esse perhibemus, qui ex optimi tritici tota farina confectus, justamque fermenti ac salis portionem adeptus, ac probè subactus moderato clibani aut furni calore percoquitur. Hic enim, non ita imbecilliter nutrire ut furfuraceus neque ita agrè ad alvum fidere, ut similaceus, neque adedò vehementer obstruere ut candidus solet. Postremum hunc non so-

Panis saluberrimus quis

Panis candidus viscosus.

lum propria substantia, verum etiam apparatus obstruentem facit. Nempe pistores *ἀζυμοι* inflatum ac gustui (si Diis placet) suaviorem reddere studentes loco fermenti, ac salis pessimo exemplo plurimum cerevisiariæ facis massæ affundunt. Adde quod idem panis parum probè sit pitus, ex quo vis ejus obstruens augetur. Quicumque enim panis (ut ait GALENUS) neque fermenti neque salis justam portionem accipit atque minus accuratè coctus est crassum efficit & glutinosum succum, qui obstructions in jecinore, liene, ac renibus parere solet. Atque hæc de panum differentia ac viribus dixisse abundè sit. Quod autem posthæc CELSUS de carnis elixæ per hyemem usu præcipit, id eo loco disputabitur ubi de ætate agetur. Ventum est ad olera, quæ si ex frigidis, mollientibusque herbis ut violis, spinachia, mercuriale, atriplice & similibus consistunt, parcius hyeme gustanda sunt. At verò non inidonea primo cibo censentur, quæcunque in horto nascentia boni odoris vescaque sunt, quale est, cherefolium, hyssopus, betonica, apium, eufrasia, menta, petroselinum, & si quæ his alia non imparia sunt, utique si satis quoque accesserit momentum. Tum enim non solum serosos humores per urinas pellunt, sed & lentam ventris pituitam,

Olera
qualia
hyeme
salubria
sint.

Hyeme
rarius
eden-
dum.

Hyeme
calidis
cibus ac
poculis
uren-
dum.

Venus
per hye-
mem
non om-
nino
inutilis,

quæ id temporis maximè cumulat, diffecant, detergentque. Porro quod semel duntaxat hyeme cibari expedit, & distillationis facit exiguitas, & caloris nativi integritas. Rectè tamen CELSUS addit, nisi si minus astrictus venter est. Præstat enim cibo sæpius dato viribus subvenire crebra dejectione periclitantibus. Cæterum qui versus Septentriones incolunt & Orientem Solem fortè hanc per hyemem vescendi normam haud temerè respuerint, tum quia pro ingeniti caloris copia voraciores aliis nationibus sunt, tum quia exinanita semel eorum viscera frigentis auræ intemperie facilè violantur. Prædandum igitur his quoque erit, idque siccum planè, ut CELSUS præcipit, ac sine multa potione, ad minuendum scilicet pituitæ proventum. Qua itidem de causa, tum quoque uti conveniet omnibus calidis, ut vino meraco, thermis, exercitatione, acribus medicamentis, & huiusmodi generibus aliis quorum vis calfaciens partim propria in substantia vehitur, ut meraci, partim tota perpeffo aliquid ab iis corpori debetur, ut exercitationis, frictionis, quæ ob id CELSUS calorem momentia nominavit. Venus id eo per hyemem satis commoda est, quod corpus ficcet, calfaciatque, idque postremum non vacuati feminis facit occa-

sione (sic enim refrigeraret) sed propter contentionem illam quam Venus ciet omnium corporis artuum : quod quidem & effusi per id tempus sudores & invalescens spiritus testantur. Ut rectè dixerit in *Epidemiis* HIPPOCRATES. Venerem affectibus omnibus pituitosis opitulari. Tametsi sæviente supra modum bruma aut natura ex morbo plus justo debili rectè GALENUS Venerem damnet , ut quæ tum corpus facere magis frigidum atque imbecille possit , non possit vegetum.

Hipp. vi.
Epid.
Venus
affecti-
bus pi-
tuitosis
utilis.

AT vere paulum cibo demendum , adjiciendumque potioni , sed dilutius tamen bibendum est , magis carne utendum , magis oleibus , transeundum paulatim ad assa ab elixis. Venus eo tempore anni tutissima est.

¶ Ver quoniam inter cætera anni tempora optimè attemperatum est , rerum omnium in victu mediocritatem quantum in se est , postulat , proin ci-

Ver to-
tius vic-
tus pos-
tulat me-
diocrita-
tem.

Vere
nonnul-
lis par-
cius vic-
titan-
dum est.
Vere sa-
pe utili-
ter fan-
guis mit-
titur aut
purgatur.

*Cels. lib.
2. cap. 1.*
Jeju-
nium
vernum
medicè
quoque
non tan-
tum pie
institu-
tum.

Error
Fuschii,
in præ-
scriptione
cibi Ver-
nalis.

bò hyberno qui plenus admodum erat, demendum, ac potioni quæ pauca, ad-
jiciendum est. Dixi, quantum in se
est, corporum quorundam causa, qui-
bus id temporis frugalior victus ratio
conducibilis est, ad arcendum plethoræ
discrimen, quod fusio humorum qui
per hyemen uberius cumulati quasi con-
creverant, minatur. Ejusque rei cau-
sa nonnulli non solum parcius esse, sed
etiam medicamento perpurgari, aut
incisa vena sanguinis plenitate levari
primo vere debent, ne scilicet cum hoc
præcipitat, aut certe æstas viget, febris,
hæmorrhagia, pustulæ, catharrus, pleu-
ritis, angina, peripneumiona, aut alterius
momentaneæ partis alia inflammatio
valetudinem turbet. Tum enim (ut
alibi CELSUS testatur) quæcunque hu-
moris motu novantur maxime in metu
esse consueverunt. Quæ profecto res fi-
dem facit, non pie solum, ut semper,
verum etiam medicè vernali tempore
institutum ab Ecclesiæ Rectoribus jeju-
nium fuisse, quo tempore (si unquam
aliàs) moderata abstinentia plerisque
omnibus conducit. Venturarum enim
id sæpe remedium ægritudinum est.
Tametsi non deesse scio, quibus ea vic-
tus ratio visa sit inutilis. Atque HIP-
POCRATEM (si Diis placet) testem ad-
ducunt, qui ventres dixit hyeme ac vere
magis calere, ideoque plenius esitan-

dum id temporis esse. Quasi verò parum probè, id quoque nos intelligamus, nec ita, ut res est, putemus. Tale veri convenire jejunium, quale neque nimietate calorem afflicter, neque paucitate superfluis impar fit tollendis, ac proin suum quemque naturæ æquum censorem hîc esse oportere, ne hac scilicet periclitante unquam quicquam jejunetur. Id namque non modò corpori inimicum, sed ipsi etiam ingratum Deo est. Jam verò si corpus per ætatem tot modis diffluens inedia pessimè tum accenditur, tum dissipatur: Si per Autumnum succorum corruptelæ, ac pestilentibus morbis sit opportunum, si denique hyeme rigentis brumæ intemperantia intus forisque citò violatur. Horumque malorum auctarium inanitio imbecillitasque naturæ est, quod tandem tempore jejunare fas erit, si non verno, quum suprâ comprehensa desunt incommoda, ac tanta ab hac evacuatione expectantur commoda. *Adventante* (inquit ÆGINETA) *vere, hic quidem vomitionibus alius alvi ductionibus, alius sanguine misso vacuetur.* Quid, tantane admittemus etiam sani remedia, inediam verò reformidabimus, quæ his omnibus, ut minus vehemens ita magis tutum auxilium est. Nec verò illud nos movet sub inedia, ut nullum periculum, ita levius præsidium esse, nec posse ve-

hementi malo, nisi æquè vehemens auxilium succurrere. Quam vero iis qui etiamnum valent tam repentina, tamque effusa vacuatione semper adedò sit opus, ac non sæpius jejunio, exercitiis, balneis, & hujusmodi, quæ paulatim ac placidè, quod naturæ superest demant. Ipsum verò jejunium, aut quia non æquè omnibus propter vitæ intemperantiam acceptum est, aut propter summam plethoræ syndromen parum efficax, nonnunquam misso per venam sanguine, pharmacove dato GALENUS pensavit sæpissimè (ubi copia humorum præcipiti vacabat discrimine) solum imperavit. Non attinebit ulteriore disputatione hujus loci probationem scrutari, si ipsum semel GALENUM luculentissimis verbis ita differentem audierimus. *Medio autem adhuc Vere, magisque si Æstatis initium in propinquo est, & pauca esse, & ex magno intervallo convenit. Siquidem videntur homines hac tempestate non longe à plethorica affectione abesse propter fusionem humorum, qui proxima hyeme collecti ac densati fuerant. Hæc ille. At hos tandem refractarios mittamus, quorum voces inscitix comes error extuderit an invidia, incertum est. Porro quod CELSUS adjiciendum esse potioni docet id hyemis respectu intelligas oportet. At dilutius bibendum rectè præci-*

Gal.
Comm in
lib. 1.
Aph. 17.

Vere di-
lutius bi-
bendum

pit. Nam tum ut corpus attemperatius est, ita omni qualitatum exuperantia offenditur. Quemadmodum enim reliqua anni tempora, propter eminentem intemperiem contrarium victum exigunt, ita Ver contrà suæ temperiei similem, proin tum neque aquam bibere, ut æstate, neque meracum, ut hyeme, sed vinum dilutum oportet. Caro autem assumenda est, propter nativi caloris, quod tum viget robur, & succi qui ex hac provenit bonitatem. Illud jure aliquis mirabitur, Spinofus locus de esu carnis per horas vernaes. ecquid CELSUS carnem, in qua plus valentis alimenti, quàm in ullo alio est, Veri potius accommodarit, quàm hyemi. Neque enim piscium (ut quidam autumant respectu, sed hyemis loquitur:) Nam si non hyemis, cujus tandem rei intuitu, magis oleribus, magis potione, magisque ea diluta utendum scriberet. Ergo hîc aut aliquis latet error aut carnem animalium cicurum & recentium quæ natura humidior est, CELSUS cogitavit. Nempe quæ ferarum est, quæque salibus durata quoniam potenter ficit, & concoctioni rebellior est, hyemi profectò convenientior censetur. Ventum est ad Venerem, quæ si unquam alias certè vernantibus naturæ rebus, longè est saluberrima. Tum namque uberior seminis proventus est, & cor-

Bruta
tempore
Veris
coitum
magis
appetunt,
& magis
foeta
sunt.

pus multo nativi calore robore poller-
& ipsum denique tempus moderatum,
placidumque est sic ut corpus venereis
caloribus relaxatum neque subito fri-
gore excipiat, ut hyems, neque plus
justo dissipet, ut æstas, neque verò
debilitet, ut Autumnus. Sane hujus
temporis commoditatem natura quo-
que brutorum ostendit, quæ verno
tempore, magis tum coitum appetere,
tum foeta esse consueverunt.

De diæta ciborum potionumque.

Æ State verò & potione,
& cibo corpus sæpius
eget. Ideo prandere quoque
commodum est. Eo tempo-
re aptissima sunt & caro &
olus, potio quam dilutissi-
ma, ut & sitim tollat, nec
corpus incendat. Frigida la-
vatio, caro assa, frigidi cibi,
vel qui refrigerent. Ut sæ-
pius autem cibo utendum, sic
exiguo est.

DE SANIT. TUENDA. 233

¶ Aestatis temperatura calida admo-
 dum est & sicca, quare hac tempestate
 ab ambiente & corpus validè resolvitur,
 & innatus calor foras dispersus labefactatur.
 Quoniam autem multæ diffu-
 sionis causa copioso quidem nutri-
 mento corpus eget; infirmus verò calor,
 non nisi pauca conficit, necessum est,
 ut cibus & sæpe & exiguis portionibus
 assumatur. Quæ causa est, quare non
 solum prandere ut CELSUS monet,
 sed forte etiam jentare conveniat.
 Haud enim aliter quam biliosam
 naturam inedia pessimè afficit. Ita
 eadem ipsa quoque id anni tempus
 maximè respuit quod humorem ad-
 jicit biliosum. Ac sic de æstivi cibi
 quantitate sentiendum est. Qualitas
 autem ad frigidum & humidum inclinare
 debet, quo corporis retundat ab aère
 contractam intemperiem. Cujus rei
 causa porio quam dilutissima, tum
 quoque commodior est, ut quæ sitim
 pellit, & corporis ardores mitiget.
 Durum videtur quod de carnis multo
 esu scribitur, nam superioribus locis
 demonstratum est carnosa ante omnia
 penè ciborum genera, ut plus alere,
 ita magis quoque calfacere. Fortè
 offerenda caro est amplioris nutritionis
 gratia, cujus maxima per æstatem
 necessitas est, ac si quod sit nimia
 calfactionis à carne periculum, id
 frigidis oleribus, id dilu-

Aestate
 corpus
 calorque
 dissolvitur;

Aestate
 sæpius
 at pat-
 cius
 edendum.

Qualitas
 cibi per
 æstatem
 frigida
 & humida.
 Potio
 dilutissima.
 Locus
 subdifficilis.

tissima portione minuatur. Aut hoc sensu locus hic intelligendus, aut mendo obnoxius est, quod quidem ita esse, non levis ex eo conjectura est, quod uno loco bis carnis Author meminerit. **Olera** per æstatem venientissima. rum per æstatem maxima vis est, sive ea ex frigidis mollientibus sive ex acerbis diureticis parabuntur: Hæc enim superfluam bilem per urinas exigunt, illa hujus acrimoniam refrigerio minuunt, alvum movent, & corpus humectant. Per hoc tempus frigida quoque lavatio multis nominibus confert, nam infracto calore extraneo, nativi integritatem tutatur, adhæc corporis distillationem, quæ tum effusissima est cohibet, pulsus intro succis, cuteque foris densata, ut ne dicam quoque nullam corpori vim à frigidis undis inferri carnibus, undequaque omnibus per ambientem calfactis ac sic crudam, frigidam, ne interna violet prius edomantibus. Ventum est ad carnem assam, quæ an per æstatem præstet elixæ in controversiam venisse apud multos video, habetque suos utraque opinio haud spernendos Authores. Ex his multi sic sentiunt, ut similia semper similibus conservantur, ita corpora quæ rebus incoquantur humidis fidelius nativam custodire humiditatem, ac proin assas carnes, dum æstas est, elixis seu humenrioribus posthabendas esse. Nituntur

Carni assa
debeat
necne
elixæ per
Æstasem
prez-
ferri.

hi auctoritate duorum Medicinæ colu-
 minum HIPPOCRATIS atque GALENI,
 quorum uterque uno ore affa hyemi,
 elixa ætati obsonia dicavit. Refragan-
 tur istis ARISTOTELES ac CELSUS hic
 Romanorum Medicorum, ille Græciæ
 Philosophorum facile princeps. Eo-
 rum hæc fuit sententia. Quoniam as-
 fatarum carniū superficies omnis ab
 objectis prunis densatur factaque per
 ustionem eschara clauditur, ob id natu-
 ralem, his succum intus includi, neque
 per duratos violentiore igne musculos
 transmitti posse, eoque protinus fieri,
 ut multo elixis sint humidiores, quibus
 omnis penè humor in aqua perit, ascis-
 citurque novus, qui ignavus plane nec
 coctæ substantiæ proprius est. Utrius
 verò partis sententia probabilior sit,
 nec facile, nec tutum dicere est. Cui
 enim unquam dubia fuit istorum viro-
 rum auctoritas, cui rursus non perf-
 pecta tot hodie rabularum prona ad
 cavillandum malevolentia. Libuerit
 tamen vel candidi lectoris gratia meam
 hic opinionem interponere, idque juris
 mihi poscere, quod omnibus dari
 æquum est. Scrutandæ sine ambitione
 veritatis studio, recta dicenti fidem,
 erranti veniam deberi. Ergo totus &
 mente & animo in majestatem CELSI
 atque ARISTOTELIS intentus, non video
 neque cur hos damnem, neque quid ro-

boris opinioni adferam HIPPOCRATIS, atque GALENI, quibus argumentorum penuria undique laborantibus unica hæc superest, ad evadendum via, ut si fortè carnes elixas, ac jurulentas pro eodem habuerint. Jurulentas nostri passim nominant, quæ pingui obrutæ jure supra prunas, diù multumque infervent, Elixas verò, quæ sumuntur sine jure, sine pinguedine penitus ut costæ in aqua sunt sinceræ, decocto in offas prima mensa insumpto, Jurulentæ humidiores, elixæ sicciore sunt, illæ plus, hæ minus alunt. Ista autem carniū discrimina apud CELSUM quoque lib. 1. cap. 18. invenio in hunc modum scripta. Tum res eadem magis alit jurulenta, quam assa, magis assa quam elixa. Et quidem potest istorum virorum ætate, carnis jurulentæ Græcis, elixæ Romanis usus fuisse. Sed hic prætextus fortè non omnibus fecerit satis, qui de hac controversiam movent. Itaque contra CELSI adversarios prima hæc constituitur machina, cujus vel ipse fabricator GALENUS est. Nullum eorum corporum quæ elixantur proprium humorem retinere posse. Quòd si verum est, sequitur imbecillas humectandi vires elixis carnis naturaliter esse. Ista verò omnia sic accidunt. Quoniam aqua subjectis ignibus fervens in omnem sese carnis partem transmittit, proti-

DE SANIT. TUENDA. 257

nus rarefacit, resolyitque nativam ejus
 humiditatem. Subit: verò in vacuata
 carnis spatia novus mador ab ipsa qua
 cum decoquitur aqua ascitus, qui qui-
 dem diluere utcumque solida potest,
 at vera implere humiditate non potest.
 Caterum assæ carnes nequaquam his sub-
 jacent incommodis: Nam arctè fide-
 literque propriæ substantiæ madorem, ser-
 vant astricta per ustulationem superfi-
 cie, quo fit ut cum intro sumuntur ab
 his plenius quam elixis corpus mades-
 cat. Quid enim efficacius, quid foe-
 licius, siccitate attrita solida humectet,
 quàm quod nutriendo id facit. Nimi-
 rum si humiditas illa naturalis solidis
 partibus seu ros quidam circumfusus
 admodum ætate perit, hanc verò cor-
 pori iterum inferere sine nutrimento
 non est, quis dubitet per hæc tem-
 pora, iis potissimum opus esse cibis
 qui absque vehemente calore vehe-
 mentes ad solida genuino humore re-
 ficienda vires possident. Humectat cor-
 pus frigida poculum, humectat unctio,
 humectant & potabilium aquarum bal-
 neæ, at non perinde foeliciter, ut ova
 aut gallinaceorum testiculi. Illa igna-
 vum partibus humorem affundunt,
 quo utcumque cavent, ne properè cor-
 pus siccescat, hæc cum id præstent
 quoque, tum ejus insuper quod sicci-
 tate obtritum est, substantiam exi-

mie refarciunt. Hanc opem æstivis mensibus maximè requirimus, quum corpus non tantum arefcit, sed immodice etiam dissipatur. Jam verò quanto præstabilius est siccitatem tardari restituto humido, quam hoc vix adaucto, ne nimium ejus in posterum pereat, duntaxat caveri, tanto utique optabiliorem carniū assarum humiditatem, ea quæ ab elixis venit, credendum est. Quippe suus elixis penè omnis humor periit in coctam unà cum ipsis aquam depositus. Cujus pars superficièi aquæ superinnatat, offis & oleribus parandis dicata, pars in totam decoctæ aquæ substantiam extensa est, cujus occasione jus carnis elixæ tantopere nutriens est. At hic iste humor in assis servatur. Ideoque medici ex eo analepticum auxilium convalescentibus parare volentes, carnem ab igne etiamnum calentem cultello profundis ictibus infecant, ac mox latè circumdatis, si opus est fermentis pressant, inter quæ protinus roscidus ille liquor ubertim emanat salutiferum extenuatis futurum remedium. Neque verò his repugnat, quod in Anasarca, assatis, in febribus acutis magis elixis utamur. Non enim in his tam nutritionem quàm morbosæ qualitatē alterationem spectamus, adeoque sine aliquo naturæ rictu sub

Analep-
ticon ex
assis car-
nibus re-
medium.

Objeçtio

Solutio.

usu alimenti maximam medicamenti potentiam experimur. Non ita obnixè pugnandum contrariis in homine sano est, cui ut æstas functiones nondum vehementer debilitavit, ita calfactionis siccationisque, si quod initium assa dederint, id frigidæ aquæ potu, id frigidis oleribus adimitur. Ipsa verò in anasarca assis utimur seu minus quàm elixa ignavi aquosique humoris adeptis, qui humor in hoc genere morbi affluentissimus est. Repetam id quod antè argumentis & ratione & sensu stabilitis ostendi, cum ad hujus rei faciendam fidem, tum ad totius disputationis conclusionem. Elixas carnes ascititio humore plus humectare, assas ingenito, his majores vires ad nutritionem, illis ad alterationem obtigisse.

Autumnalis diata.

PER Autumnum propter cœli varietatem periculum maximum est. Itaque neque sine veste, neque sine calceamentis prodire oportet, præcipueque diebus frigidiori

bus , neque sub divo , nocte dormire , aut certè benè operiri. Cibo verò jam paulò pleniore uti licet , minus , sed meracius bibere. Poma nocere quidam putant , quæ immodicè toto die plerumque sic assumuntur , ne quid ex densiore cibo remittatur. Ita non hæc , sed consummatio omnium nocet. Ex quibus in nullo tamen minus quam in his noxæ est. Sed his uti non sæpius quam alio cibo convenit. Denique aliquid densiori cibo cum hic accedit , necessarium est demi.

Autumni ¶ Autumnus natura siccus est , at
tempera- in caliditate , & frigiditate varius.
tura, Nempe unus sæpe dies calet , alter
 friget , interdum eadem quoque die

DE SANIT. TUENDA. 261

meridies æstuosus, aurora, nox, Vespera frigore asperrima sunt. Inordinata hæc tempestatum varietas Autumnum maximè formidabilem facit. Nam modò calorem perpeffi humores modò frigus parvo subinde momento vitiantur, ex quo Epidimix grassari in populum solent. Omnibus enim id periculi juxtà commune est, quatenus uno omnes cœlo rigimur. Proin rectè observavit HIPPOCRATES. *Ubi eodem die modò calor, modò frigus urget Autumnales morbos in propinquo esse.* Aliud per hæc tempora incommodum est, quod CELSUS secundo libro adnotavit, cùm corpus & præterita æstate, & subinde meridianis Autumni caloribus relaxatum, subito frigore excipitur, eaque de causa cum HIPPOCRATE nostroque hoc Authore Autumnum perhibemus periculosum ac morbis exitiosis obnoxium. Is enim ferè diutinis malis fatigatos interimit, aliosque novis morbis ac diuturnis implicat, sic ut tracta sæpe universa hyeme vix ultimo tandem vere sanescant, quod cùm aliis in morbis fortuitum, tum ferè perpetuum Autumnali quartanæ est. Ergo ut inæqualis hæc aëris noxia levior fiat. CELSUS cavet, ne quis sine veste, sine calceamentis prodeat, aut noctu sub Jove quiescat. Adjicitur Autumnalis auræ peri-

Autumnus
num
quid red-
dat peri-
culosum.

Hippocr.
Lib. 2.
Aph. 6.

Autumnus
periculosus.

Fructus
fugaces,
seu tem-
porarii.

culo multus pomorum usus, quæ Græci *ἰσθαράς* & *καρπὸς ἀγαιῖος*, nos fructus fugaces seu temporarios appellamus. Hos intemperantius edisse, gravis interdum valetudinis initium facit. Id quod in se ipse comperisse GALENUS scribit: qui cum nondum puberem ætatem egressus horeis fructibus inter suos æquales præter modum vesceretur, & quotannis ferè ob id febricula aliqua confligaretur, non ante se rectius valuisse refert, quam defuncto patre jam tum per ætatem plus sapiens solitam victus rationem mutasset. Illud tamen imprimis novisse oportet, non ita poma (ut ÆGINETA existimat) perpetuo nocere, quin sæpius sint quoque extra noxiam. Sunt enim ex his permulta saporis gustusque nomine naturæ gratissima, facillimeque horum succus (sustantia enim tota ferè alvo subtus exit) à ventriculo ac venis concoquitur. Unicum id incommodum est, quod eorum qui per se sæpe innoxius succus est, interdum vel propter nimium luxum, vel ei cui non expedit ventriculo ingestus, nocens reddatur. Sanguinem enim aquosum, tenuemque, ut ipse est, facit, qui sanguis quia citò alteratur, citè quoque corruptioni opportunus est, ideoque ardentiori exceptus ventriculo bilefcit, frigido coæscit. Æquè præ-

Poma ex
se non
semper
nocent.

Poma
unde
fiant no-
xia ves-
centibus.

DE SANIT. TUENDA. 263

fectò ut lac in calido siccoque ventre biliosum, in pituitoso acidum redditur, non quia tale ante sumptionem fuit, sed quia abs quavis vehementiore qualitate promptissimè demutatur, aded ut hac de causa GALENUS omnes uno ordine fructus Autumnales habuerit, succi pravitatem ipsis tribuens. Tametsi quæ poma impensè sunt acida ut frigidos oblædere semper, ita nunquam calidis nocere deprehensum est. Hic enim sapor caloris vires spernit, imò superat quoque, & ob id sole aut febrî exæstuantibus ardores minuit, ac sitim levat. Quæ verò poma ἀπορία quæque mitia, aut inter hæc media sunt, omnia narratis incommodis subjacent. Nam quod ab his nutrimentum corpori accedit, cùm sit humectum, atque subtile, promptè in calido ventriculo vitiatur, concurrentibus ambabus corruptelæ omnis causis calore scilicet, & humiditate unaque etiam ἐπιποσει accedente totius substantiæ ad patiendum proclivitate. Sic enim humida calore incensa celerius putrescunt. Ideoque rectè GALENUS dixit horæos fructus, si in ventre corrumpuntur, similes fieri lethali- bus venenis. Poma igitur nocentia, non sua natura, sed hominum abusus facit, qui hæc reclamante corporis natura ingerunt, aut ea etiam assen-

Poma acida frigido corpori noxia, calido semper utilia.

Pomorum succus facile corruptus.

Poma nocentia abusus facit.

tiente toto die sic assumunt, ut n̄
 ex densiore cibo remittatur. Vix
 enim omnibus his superandis abundè
 esse natura potest. Sed & solidus ci-
 bus quia tardè vincitur, pomorum
 autem succus hoc longè promptius,
 protinus fit, ut vel immoderatus, vel
 præpostero quoque ordine sumpta, ex
 facili ambo simul corrumpantur, ni-
 hilo sanè minùs, quam si quis intem-
 perantius lac cum fuilla, aut pisces
 (ut Germanorum mos est) cum, bu-
 bula eadem sumere mensa sustineat.
 Ergo sic victantibus poma non per se,
 sed (ut disertè CELSUS scripsit)
 consummatio omnium nocet, fercu-
 lorum scilicet ac fructuum. Hæc ista
 intuenti, manifestum est, sic vesci po-
 mis quemque oportere, ne ad hæc
 sæpius quam ad alium cibum feratur,
 tum ne dum iis vesci in animo est
 solitam alterius cibi portionem retineat.
 Huc addas, quod proximo ante hoc
 capite CELSUS admonuit, poma me-
 lius semper primo cibo assumi: Nam
 post sumpta coacescunt, flatus movent
 & cibos corrumpunt. Tametsi non
 ignoramus, si quæ valdè astringentia
 sunt, ea modicè gustata remotis men-
 sis utilia esse ad cogendum roboran-
 dumque ventriculi osculum. Atque
 hæc de pomis sufficiant. Reliquum
 est, quæ cibi mensura Autumno con-
 veniat

Pomis
 quomo-
 do ves-
 cendum.

Autum-
 no cibus
 plenior
 conven-
 nit, &
 quibus
 de causis

DE SANIT. TUENDA. 265

veniat proponere. Hæc duabus ferè de
 causis plenior esse debet, primò quod
 calor proxima æstate affatim disper-
 sus, remittente se jam aëris fervore,
 paulatim ad interna repere, atque ibi-
 dem sumere vires incipit, ideoque
 cibum magis tum exigit, tum coquit.
 Secunda causa eaque præcipua est, in-
 cipiens quædam humorum corruptela
 ab tempestatum inæqualitate genita,
 quæ nisi novo sapius chymo contem-
 peretur, protinus in evidentissimum
 putredinis vitium excrescit. Rectè
 eamque GALENUS sic affectis humoribus
 alternatim modò labem purgatione de-
 mit, modò novum ac probum nutri-
 mentum affundit, estque hæc ab eo
 curandi ratio *ἐπίρρασις* appellata. Nec *ἐπίρρα-*
 pugnat illud HIPPOCRATIS: *Impura sis.*
corpora, quò magis nutries, eo magis Hip.lib. 2.
lædes. Nam istud proditum est, de Aph. 10.
 exacta cacochymia, quæ purgationem,
 non attemperationem postulat. Minus
 hic, sed meracius bibendum est, com-
 paratione ætatis, quia minus Autumnus
 corpora tum calefacit, tum siccet.

Autum-
 no & mi-
 nus &
 meracius
 biben-
 dum est.

NEquæ æstate, neque Au-
 tumno utilis Venus est.
 Tolerabilior tamen per Au-
 M

tumnum, Æstate verò in totum si fieri potest, abstinendum.

Venus quando potissimè utilis.

¶ Venus id temporis, & salubris & tuta maximè censetur, quum propter caloris integritatem vires optimè constant, ac semen abundat, eaque coeli temperies est, quæ laxatis hac contentione corporibus nullum vel dissipationis, aut refractionis periculum minetur. Ergo per æstatem tribus de causis Venus nocet, nam tum & imbecillus calor est, & vehementius corpora diffluunt, ac tertio parcissimus generaturæ proventus est. Et quis jam igitur dubitet, concubitu, cum ætas est, in totum, si fieri potest, abstinendum. Idem concubitus Autumno, etsi non perinde gravis, semper tamen inutilis est, tum quia aër corpus arefecit, tum quia calorem ingentium nubium inconstantia debilitavit.

Verum per Æstatem nocentissima est.

Venus Autumno, non usquequaque conveniens.